

ВІСНИК

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

5'2010

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

БІЗНЕС І ЗЛОЧИННІСТЬ

Спеціальний випуск № 5

Луганськ
2010

УДК 343.37+343.51+343.74
ББК 67.99(4Укр)407.3+65+28.081]443
Б-59

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ВІСНИК

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 5-2010

Науково-теоретичний журнал Виходить щоквартально* Заснований 1997 року* Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка* Ресстр. світ. КВ № 15990-4462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р.* Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук*

Редакційна колегія:

<i>Комарницький В.М.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
<i>Козаченко І.П.</i>	- д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
<i>Розовський Б.Г.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Бурбело О.А.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Віленська Е.В.</i>	- д-р філос. наук, проф.
<i>Замойський І.С.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Лазор Л.І.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
<i>Бобкова А.Г.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Знаменський Г.І.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
<i>Малишева Н.Р.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
<i>Мамутов В.К.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України
<i>Сегей М.Я.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України
<i>Дудоров О.О.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Атоян О.М.</i>	- д-р юрид. наук, доц.
<i>Федоренко В.І.</i>	- д-р юрид. наук, доц.
<i>Левченко О.І.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
<i>Сілоков В.О.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Бірюков В.В.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Беніцький А.С.</i>	- канд. юрид. наук, доц.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 11 від 25 червня 2010 року)

У спеціальному випуску представлено статті, подані на основі доповідей восьмої міжнародної науково-практичної конференції "Бізнес і злочинність", яка відбулася в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 29 – 30 жовтня 2010 року.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2010

СЕКЦІЯ 1

СОЦІОКУЛЬТУРНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 343.91:343.37(477)

О.Г. Кальман
доктор юридичних наук,
професор завідуючий кафедрою
кримінального права та кримінології
(Національна академія прокуратури України)

ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОТИДІЯ

Головним плацдармом, на якому розгортаються кримінальні баталії в Україні є економіка. Злочинність у сфері економіки досягла такого якісного рівня, що вона стала визначати характер і напрямки реалізації реформ не тільки у сфері економіки, а й в системі державного будівництва і правоохоронної діяльності. Не випадково, що в цьому році це питання вже два рази розглядалося на засіданнях РНБО України.

Економічна злочинність в Україні і окремі її види, починаючи з 1990 р., характеризується високим рівнем і постійною тенденцією до зростання. Так, якщо у 1990 р. загальна кількість зареєстрованих злочинів економічного спрямування склала 35723, у 2001 р. - близько 70 тис. А з 2005 року по теперішній час простежується стійка тенденція до зниження виявлених, зареєстрованих злочинів економічного спрямування. Так, якщо у 2005 році виявлені і зареєст-

ровані злочини економічної спрямованості склали 45 107, то у 2006 році – 42 606, у 2007 році – 42 755, у 2008 – 38 607.

Злочини проти власності у 2005 році склали 17 535, у 2006 – 16 926, у 2007 – 17 396, у 2008 – 13 594. Відповідно злочинів у сфері господарської діяльності було зареєстровано у 2005 – 8 974, у 2006 – 8 726, у 2007 – 9 929, у 2008 – 8 838. Злочини у сфері службової діяльності склали у 2005 – 17 922, у 2006 – 16396, у 2007 – 15 555, у 2008 – 15 495.

А засуджуються за вчинення злочинів економічної спрямованості незначна частина. Так у 2008 році за вчинення злочинів проти власності засуджено 687 осіб, у сфері господарської діяльності – 3 943, у сфері службової діяльності – 2 927.

Найбільша кількість злочинів за 2005-2008 рр. вчинювалось у бюджетній сфері, в агропромисловому комплексі, на об'єктах паливно-енергетичного комплексу, у сфері приватизації, у сфері банківської і зовнішньоекономічної діяльності.

За масштабами заподіяної шкоди на першому місці знаходяться злочини у сфері кредитно-банківської системи і зовнішньоекономічної діяльності. Суми отриманих шахрайським шляхом кредитних коштів складають сотні мільйонів гривень. За розрахунками Національного банку України відтік капіталу з України складає близько 1,2 млрд. доларів США кожного року. Західні експерти називають цифру 2,5 – 3,0 млрд. доларів. За п'ять місяців поточного року збитки від економічних злочинів склали понад 3,1 млрд. гривень.

Недостатній контроль за зовнішньоекономічними операціями та своєчасним поверненням валютних цінностей призвів до того, що неповерненні в Україну валютні цінності склали майже 10 млрд. гривень. Значна їх частина припадає на удавані угоди між фіктивними резидентами і нерезидентами, а також на угоди, що укладені без належного вивчення фінансового стану контрагентів. Не зменшується кількість розкрадань держаних коштів з використанням банківських рахунків, відкритих на фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності.

Висока кримінальна активність характерна і для процесів приватизації державних і комунальних підприємств. Найбільшого розповсюдження тут отримали: зниження вартості приватизованих об'єктів, усунення небажаних конкурентів, негативний вплив на

процеси конкуренції, придбання нерухомості шляхом зловживання службовим становищем, фіктивне банкрутство або доведення до банкрутства. В результаті держава недоотримає до бюджету сотні мільйонів гривень. Але викриття цих зловживань, як показують результати прокурорських перевірок, досить слабке.

Ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів отримало в останні роки значного розповсюдження. У зв'язку з цим, порушуються тисячі кримінальних справ, а притягуються до відповідальності лише одиниці. Так у 2008 році засуджено за вчинення цього злочину лише 192 особи.

Кримінологічні дослідження свідчать, що мало хто з підприємців зараз не ухиляється від сплати податків. При цьому використовується безліч найрізноманітніших засобів. Серед них найбільш розповсюдженими є: навмисне заниження у звітності сум фактично виплаченої заробітної плати, укриття виручки від комерційних операцій, заниження доходу по експортно-імпортних операціях, таємний вивіз за кордон прибутку спільних підприємств, бартерні операції, маніпуляції з цінами на товари та послуги, перерахування грошей на рахунки фіктивних фірм, неприкрите ухилення від сплати податків та багато інших прийомів. Так, згідно з експертними оцінками, лише 30% фактично виплаченої заробітної платні проходить по бухгалтерським звітам, до 20% виручки не оприбутковується у торговельних підприємствах, невідповідність цін на вивезену за кордон продукцію складає 40-50%. Щорічно держава не до отримує близько 20 млрд. гривень від несплати податків.

Злочинність у сфері економіки по своїй природі носить майже повністю груповий характер. При чому, якщо у більшості зарубіжних країн організована злочинність зосереджена переважно у сферах кримінального бізнесу (наркобізнес, ігорний, проституція, рекет, торгівля зброєю і т.п.), то в Україні вона діє переважно у сфері легальної економіки, у найбільш вигідних її сферах, в яких можливо швидко отримати реальні надприбутки. Це насамперед стосується незаконного виготовлення або контрабанда підакцизних товарів – алкогольних напоїв, тютюнових виробів, створення фіктивних підприємств і т.д.

Проведений статистично-кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні протягом 1992 - 2008 рр. дозволяє зробити такі висновки.

1. Аналіз стану злочинності у сфері господарської діяльності, заснований лише на статистичних показниках і даних вибіркового досліджень, не може скільки-небудь вірно відтворювати навіть структурних відносин у ній. Використання статистичного інструментарію для оцінки тенденцій економічної злочинності значно обмежені. Передусім це стосується невизначеності поняття "злочинів економічної спрямованості" і кола тих злочинів, які ним охоплюються. Це обумовлює й те, що на практиці межі економічної злочинності визначаються досить довільно. І як наслідок цього статистична картина злочинів у сфері господарської діяльності може бути суттєво зміненою без змін її реального стану, а лише через зміни у законодавчому визначенні цих злочинів, правил реєстрації і обліку, активності діяльності правоохоронних органів.

2. Домінуючою кримінологічною тенденцією в умовах трансформації економіки України, форм власності та інших соціальних перетворень стало зростання рівня злочинності у сфері господарської діяльності, криміналізація всієї системи суспільних відносин і галузей економіки, зрощення злочинності, економіки і політики.

3. Розвиток цих злочинних проявів йде не лише в напрямку кількісного зростання, але і зростання їх тяжкості, розмірів заподіяної шкоди національній і економічній безпеці держави, застосування все більш кваліфікованих способів їх вчинення, поглиблення масштабів корумпованості та організованості.

4. Особливістю злочинності у сфері економіки в Україні є те, що вона зосереджена не у сфері кримінального бізнесу (наркобізнес, ігровий бізнес, проституція, торгівля людьми, зброєю), як у багатьох західних країнах, а переважно у сфері господарської діяльності.

5. Загальна динаміка злочинності у сфері економіки у період 1990-1996 рр. характеризується обвальним зростанням, але починаючи з 1997 по 2005 р. відносною стабілізацією, а з 2005 - стабільною тенденцією до зниження. Уповільнення темпів зростання економічної злочинності обумовлене, в першу чергу, високим рівнем

її латентності, неповним виявленням і реєстрацією, лібералізацією правоохоронної діяльності.

6. Динаміка окремих видів і груп злочинів у сфері господарської діяльності значною мірою залежала від змін у кримінальному законодавстві, структурі правоохоронних органів, показників статистичного обліку щодо посилення боротьби з окремими видами злочинів.

Усі фактори, що обумовлюють існування і прояви економічної злочинності, достатньо відомі кримінологічній науці. Однак рівень пізнання цих факторів тільки за допомогою переважно статистичного аналізу в сучасних умовах мало що дає практиці запобігання цьому явищу. Тому зараз необхідна розробка відповідних комп'ютерних технологій аналізу їх взаємодії на основі математичного моделювання криміногенних процесів, впровадження кримінологічної експертизи нормативно-правових актів.

Організаційні заходи запобігання і протидії злочинам у сфері економіки мають бути спрямовані на вдосконалення діяльності управлінського персоналу на засадах раціональної економічної діяльності, підвищення ефективності діяльності контрольно-ревізійних органів, вдосконалення систем обліку і звітності. Вал перевірок у сфері господарювання, які проводяться по 7-10 разів на рік, фактично призупиняє діяльність господарюючих суб'єктів. Переважно вони проводяться в харчовій промисловості та інших галузях, які випускають товари народного споживання. Доречно буде сказати, що в Російській Федерації на законодавчому рівні встановлено проведення таких перевірок один раз на три роки.

До цих заходів відносяться і заходи по підбору і професійній підготовці кадрів для роботи у сфері господарювання, кредитно-банківської системи, органів податкової інспекції в органах боротьби з економічною злочинністю.

Вивчення кримінальних справ про господарські злочини показало, що професійна підготовка слідчих і працівників дізнання по цій категорії справ вкрай низька. Тому необхідна розробка та впровадження методики професійного відбору фахівців для роботи у зазначених органах, організація постійного навчання з основ бухгалтерського обліку, по вивченню законодавства про підприємницьку

діяльність, створення необхідних умов та гарантій для нормальної службової діяльності. Цілями профілактики мають слугувати і заходи щодо вдосконалення методів обліку і контролю за рухом товарно-матеріальних цінностей, які б відповідали світовим стандартам ведення господарського обліку і давали б змогу проаналізувати та вивчити по кожній галузі господарства, на кожному етапі виробництва дії, операції, рішення, при здійсненні яких можливе вчинення економічних злочинів, розробити певні умови та процедури, що включали б такі факти, детально регламентували правила та стандарти прийняття розпорядчих, дозвільних, управлінських рішень, видання ліцензій, вирішення інших питань управління економікою.

Інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби зі злочинністю у сфері економіки також є необхідною умовою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у зазначеній сфері. Це передбачає створення системи інформування про стан, динаміку, структуру злочинів у сфері економіки в Україні, необхідної і достатньої для ефективної діяльності суб'єктів профілактики і для прийняття відповідних управлінських рішень щодо запобігання цим злочинам.

Зазначені заходи включають: створення узгодженої системи показників, що відбивають реальний стан боротьби зі злочинністю в економічній сфері в Україні; створення єдиної Міжвідомчої системи інформування про такі злочини, причини та умови їх вчинення; створення банку нормативної, управлінської, аналітичної, науково-методичної, довідкової та іншої інформації, у тому числі із закордонних джерел, і налагодити систему користування цією інформацією зацікавленими відомствами і науковцями; розробити методичні рекомендації по використанню методів статистичного аналізу динаміки окремих видів економічних злочинів, методик організації статистичних спостережень збитків від економічних злочинів. Необхідно створити надійний механізм збору і використання відповідних даних не тільки на національному, але і на регіональному рівнях.

Для протидії та запобігання міжнародній економічній злочинності важливе значення має поєднання зусиль України та інших держав, використання у цій діяльності можливостей міжнародного співробітництва, досвіду безпосередньої правоохоронної діяльності, спрямованої на викриття, розслідування і судовий розгляд справ

про економічні злочини, вчинені міжнародними злочинними угрупованнями. Для нашої країни, з її прозорими кордонами, ця проблема приймає додаткову актуальність у зв'язку з економічними відносинами між країнами СНД. Особливість правового статусу цієї структури потребує створення відповідних координуючих органів, інформаційного обліку, проведення спільних заходів, а також укладення відповідних угод по боротьбі з економічною злочинністю.

Результати кримінологічних досліджень економічної злочинності дають усі підстави констатувати, що держава на сьогодні не забезпечила відповідного рівня управління у сфері протидії злочинності і фактично втратила контроль над кримінальною ситуацією. Держава ніби забула про своє природне призначення – забезпечувати належний порядок у суспільстві і, передусім, у сфері економіки.

На нашу думку, важливе значення для реалізації кримінологічної політики держави, визначення стратегії і тактики протидії злочинності загалом та злочинам у сфері економіки зокрема, має оптимізація діяльності із запобігання і протидії злочинам. Тому сьогодні на порядку денному стоїть невідкладне політичне завдання створити спеціальний державний орган без правоохоронних функцій, який займався б виключно всією складною сукупністю проблем запобігання злочинності та корупції. У багатьох країнах світу такі органи створені.

Основними завданнями такого органу мають бути: визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання злочинності; аналіз чинного законодавства, яке регулює економічні відносини; інформаційно-аналітична діяльність; розробка науково-обґрунтованих методик визначення збитків від злочинів у різних сферах господарської діяльності і шляхів їх відшкодування; проведення загальнонаціональних досліджень та обстежень для виявлення рівня латентної злочинності; аналіз проявів міжнародної транснаціональної злочинності; координація діяльності галузевих міністерств і відомств із правоохоронними органами з питань реалізації заходів для запобігання злочинності; узагальнення практики протидії злочинності; координація наукових досліджень; організація міжнародного співробітництва із запобігання злочинності насамперед з країнами СНД; обґрунтування

розподілу ресурсів – відповідно до Державного бюджету – органам, які здійснюють боротьбу зі злочинністю; проведення кримінологічної експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів Кабінету міністрів України, міністерств і відомств.

Зважаючи на прорахунки минулих років, коли численні рішення і плани різних координаційних утворень мали дріб'язковий, факультативний характер, цей орган доцільно наділити відповідним організаційно-владним статусом і правом ухвалювати обов'язкові для виконання рішення, розпоряджатися матеріально-технічними та фінансовими ресурсами з метою забезпечення єдності кримінологічної політики в масштабах усієї держави.

Протидію злочинності у сфері економіки необхідно розглядати, передусім, як економічну проблему. У зв'язку з цим, важливо вирішити і питання про запровадження викладання у вищих юридичних навчальних закладах країни та закладах економіко-фінансового профілю спеціального курсу "Кримінологіко-економічний аналіз права", оволодіння яким має забезпечити суттєве підвищення якості підготовки спеціалістів для роботи в правоохоронних, контролюючих органах, органах влади і управління.

УДК 343.912:343.533.9:004.42

І.М. Горбаньов

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ,
ЩО ВЧИНЯЄ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА
ЩОДО НЕЗАКОННОГО ВІДТВОРЕННЯ
ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ**

Розслідуючи незаконне відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм, відповідальність за яке передбачена ст. 176 КК України, слідчі проводять допити підозрюваних використовуючи при цьому різноманітні тактичні прийоми. Одним з яких є пред'яв-

лення в ході допиту речових доказів шляхом їх демонстрації¹. Такий прийом застосовується з метою пригадування подій злочину і сприяє активізації асоціативних зв'язків у допитуваного, перешкоджає дачі помилкових чи вигаданих свідчень². Але слідчі при розслідуванні досліджуваних злочинів стикнулися з його неефективністю. Це обумовлено різницею сприйняття психікою особи злочинця деяких предметів. Так, демонстрація примірників контрафактної продукції у ході допиту не справляє на допитуваного підозрюваного очікуваного враження, бо за часів існування СРСР інтелектуальна власність не захищалася відповідним чином, і як наслідок, у свідомості людей сформувалося помилкове уявлення про нетяжкість порушення авторського права.

Уникнути неефективних прийомів при проведенні допитів підозрюваних можливо, якщо у процесі підготовки такої слідчої дії ознайомитися з кримінологічною характеристикою особи, що вчиняє порушення авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм. Висвітлення вказаної характеристики і є метою даної наукової праці.

Під час проведення дисертаційного дослідження на тему: "Особливості методики розслідування порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм" нами були системно вивчені 163 кримінальні справи, порушені за ознаками складу злочину передбаченого ст. 176 КК України. Отримані дані дозволили визначити статеву належність злочинців. Так, у 141 випадку особами, що вчинили означений злочин, були чоловіки – це складає близько 87%. Отже маємо, що статева належність злочинців характеризується переважною більшістю чоловіків.

За даними схожого емпіричного дослідження, що проводилося О.Ю. Головіним – у 78,4% випадків скоєння комп'ютерних зло-

¹ Див.: Волобуєв А.Ф. Тактика допиту: Лекція / А.Ф. Волобуєв. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 20; Селиванов Н.А. Вещественные доказательства / Н.А. Селиванов. – М.: Юридическая литература, 1970. – С. 135.

² Див.: Комарков В.С. Цели и тактика предъявления доказательств в ходе допроса обвиняемого / В.С. Комарков // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1972. – № 9. – С. 91, 93.

чинів, злочинцями є чоловіки¹. Показники є близькими, але все ж відрізняються. Відмінності пояснюються тим, що вивчався різний масив кримінальних справ, що зумовило різний коефіцієнт похибки. На відміну від О.Ю. Головіна, який досліджував усі напрями комп'ютерних злочинів, ми зосередили свою увагу виключно на незаконному відтворенні та розповсюдженні комп'ютерних програм, що також обумовило відмінність результатів досліджень.

Переважна маса злочинців на момент скоєння протиправного діяння знаходилася у віці від 18 до 40 років, в абсолютних і відносних показниках, відповідно 157 або приблизно 96%. Вбачається реальна залежність скоєння порушення авторського права від вікового параметру. З упевненістю можна сказати, що до таких злочинів не будуть причетні особи літнього віку, оскільки для вчинення такого злочину потрібна наявність відповідних знань, спеціальної освіти, певних навичок, досвіду роботи, часу і фізичних сил.

Не виключено, що особи, які не досягли повноліття, теж можуть виконувати об'єктивний бік злочину, який передбачений ст. 176 КК України. Так, вони часто незаконно відтворюють і поширюють шляхом дарування чи міни операційні системи та ігри². Такі випадки порушення неповнолітніми авторського права обумовлені освітнім процесом в навчальних закладах або спрямовані на організацію та проведення власного дозвілля.

У наукових колах обговорюється проблема помітного омолодження злочинності у сфері комп'ютерної інформації. О.В. Баженов та Д.Є. Проценко відзначають, що серед захоплених комп'ютерною технікою осіб все більше зустрічається молоді³. Вже в загальноосвітніх школах учні одержують навички роботи з комп'ютерною техні-

¹ Див.: Головін А.Ю. Классификация и характеристика лиц, совершающих преступления в сфере компьютерной информации / А.Ю. Головін // Организованная преступность, миграция, политика Под ред. проф. А.И. Долговой. - М., Российская криминологическая ассоциация. 2002. - С. 110-111.

² Див.: Галанов В.А. Взаимодействие органов следствия и дознания в процессе расследования уголовно-наказуемых нарушений авторских прав в области распространения контрафактной продукции: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Галанов Владимир Александрович. - Саратов, 2003. - С. 64.

³ Див.: Компьютерная преступность: состояние, уголовно-правовые аспекты борьбы и криминологические меры профилактики // Юридическое образование и наука. - 1999. - № 1. - С. 40.

кою, яка стала загальнодоступною. Молодь та діти швидко адаптуються до можливостей інформаційних технологій, переймаючи від дорослих навички роботи¹, спочатку сумісно з батьками використовують неліцензійне програмне забезпечення на домашньому комп'ютері, а вже незабаром самостійно починають долати захист від несанкціонованого копіювання на іграх та тиражують їх для друзів.

За результатами дослідження кримінальних справ більшість злочинців матеріально забезпечені; 74% позитивно характеризувалися за місцем проживання, роботи або навчання; 68% мали постійне місце роботи або навчання, 87% мали вищу або незавершену вищу освіту; 97% злочинців раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності.

Професійна діяльність 64% злочинців, пов'язана зі сферою комп'ютерних технологій. 43% були приватними підприємцями. Близько 30% злочинців були посадовцями державних або приватних підприємств, установ, організацій. 9% правопорушників були студентами різних навчальних закладів. 18% складали безробітні чи працюючі без оформлення відповідних документів.

Проглядається певна залежність між статусом особи злочинця та способами скоєння вказаного злочину. Так, для підприємців та посадовців характерні такі дії: незаконне виготовлення примірників комп'ютерної програми, шляхом багаторазового копіювання (тиражування) з подальшим розповсюдженням; незаконний продаж примірників комп'ютерної програми; незаконний продаж комп'ютерів зі встановленим на жорсткий диск, програмним забезпеченням; незаконні експортно-імпорتنі операції з примірниками комп'ютерних програм; внесення примірника комп'ютерної програми без згоди правовласників до статутного фонду підприємства. Наприклад, працівники ПП "Алком" м. Алчевська реалізували гр. Р. чотири комп'ютери, на жорстких дисках яких були встановлені комп'ютерні програми Windows XP Professional та Office 2003. Цими діями була завдана значна шкода корпорації Microsoft².

¹ Див.: Хаметов Р.Б. Расследование преступных нарушений авторских прав. дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Хаметов Рустам Батрханович. - Саратов, 1999. - С. 52.

² Див.: Кримінальна справа № 0237/03 // Архів Алчевського МВ УМВС України в Луганській області. - 2003. - С. 19.

Для операторів ЕОМ більшості організацій, що використовують в своїй діяльності комп'ютери, характерними порушеннями є незаконне відтворення програмних продуктів, а саме операційних систем, бухгалтерських програм, текстових редакторів, графічних редакторів, програм для перекладу. Як приклад такого злочину можна розглядати дії гр. Б., який на посаді директора АТЗТ "Союз-Сто" за угодою з ВАТ "Северодонецький Азотбуд" на постачання бухгалтерського програмного забезпечення встановив (відтворив) у комп'ютер замовника неліцензійний примірник програми "1С Бухгалтерия 7.7: сетевая", чим заподіяв правовласнику ЗАТ "1С" м. Москва значну матеріальну шкоду¹.

Для решти категорій характерні такі дії: незаконне встановлення (інсталяція) примірника комп'ютерної програми на жорсткий диск комп'ютера; незаконне завантаження примірника комп'ютерної програми в оперативну пам'ять комп'ютера; понадлімітне використання комп'ютерної програми; надання у безкоштовне використання будь-якого примірника комп'ютерної програми без згоди правовласника; незаконне розповсюдження примірників комп'ютерної програми з використанням можливостей комп'ютерної мережі Інтернет. Так, гр. М., діючи у складі злочинної групи, організував на інтернет-сервері торгіву компанію "Алекс-ТМ", що займалася розповсюдженням інформаційно-правової системи "Кодекс". Особи, які бажали придбати програми, робили замовлення на сайті. Після чого диски з обраними програмами доставлялися кур'єрами².

Порушники авторського права, як правило, не перебувають на обліку в психоневрологічних або наркологічних диспансерах.

Переважна маса правопорушників були місцевими мешканцями, тобто мали реєстрацію в містах і близьких населених пунктах, де і скоювали злочини.

Незаконне відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм майже не вчиняється в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, на відміну від інших видів злочинів. Так, з вивче-

¹ Див.: Кримінальна справа № 0569/03 // Архів Северодонецького МВ УМВС України в Луганській області. - 2003. - С. 2.

² Див.: Шмонов В.А. 2000 год. Проблемы охраны прав интеллектуальной собственности в России / В.А. Шмонов // Юридический мир. - 2000. - № 5. - С. 7-8.

них 163 справ тільки у 5 осіб, що складає приблизно 3%, був зафіксований стан алкогольного сп'яніння.

Велика частина таких злочинів, приблизно 84%, вчиняється поодиночі. Хоча можлива наявність співучасників, наприклад підбурювачі. Іноді недосвідчені користувачі умовляють своїх більш тямущих друзів встановити на їх персональні комп'ютери неліцензійне програмне забезпечення.

Заслужують певної уваги мотиви і цілі осіб, які вчиняють незаконне відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм. Їх встановлення має велике практичне значення і служить успішному розкриттю і розслідуванню злочину. При вчиненні злочину особа керується певним мотивом і переслідує певну ціль. Природно, що ціль і мотив скоєння злочину тісно пов'язані і впливають на спосіб скоєння злочину, визначають предмет його посягання і тому подібне. Отже, наявність узагальнених типових відомостей про мотив і ціль злочину сприятиме цілеспрямованому висуненню версій про скоєння протиправного діяння.

У переважній більшості випадків мотивом скоєння незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм є корисливі спонуки. Вкрай рідко трапляються випадки, коли правопорушник, або виявляючи дослідницьку цікавість, або підтверджуючи свої здібності, ненавмисно скоює незаконне відтворення комп'ютерних програм.

Скоюючи таке порушення авторського права правопорушники переслідують такі цілі: особисті, дослідницькі, навчальні, інформаційні¹. Але у більшості випадків порушниками переслідувалася ціль – отримання прибутку².

Порушники авторського права впевнені у тому, що їх дії не є злочинами і можуть каратися лише адміністративно.

¹ Див.: Загіка Г.В. Кримінологічна характеристика особистості комп'ютерного злочинця / Г.В. Загіка // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2001. – № 1. – С.75.

² Див.: Вехов В.Б. Компьютерные преступления. Способы совершения, методики расследования / В.Б. Вехов. – М.: Право и закон, 1996. – С.39; Вирок Київського районного суду міста Донецька відносно гр. Ч. № 2-376 від 6.11.2002 р. – С. 2; Вирок Рівненського районного суду Рівненської області відносно гр. А. № 1-23 від 14.02.2003 р. – С.1-2.

Відразу після затримання велика частина підозрюваних, схильна давати правдиві свідчення. Через деякий час після консультації з адвокатом тільки одиниці не змінюють своїх свідчень і всіляко сприяють слідству. У суді підсудні свою вину визнавали частково, заперечуючи навмисне порушення авторських прав конкретних компаній. Проте вони допускали, що авторські права різних юридичних або фізичних осіб вони порушували, але відносилися до цього зневажливо і байдуже.

Завершуючи висвітлення результатів дослідження сподіваємося, що слідчі у ході розслідування незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм при проведенні допиту підозрюваного (обвинуваченого) скористаються кримінологічною характеристикою особи злочинця і оберуть найдієвіший тактичний прийом. Більш того, володіючи знаннями про кримінологічну характеристику особи, що порушила авторські права, можливо будувати не тільки тактику проведення якоїсь окремої слідчої дії, а й стратегію розслідування кримінальної справи в цілому.

УДК 343.973:343.51

І.В. Сингаївська

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права та кримінології
*(Кримський юридичний інститут
Одеського державного університету
внутрішніх справ)*

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗБУТУ ПІДРОБЛЕНИХ ГРОШОВИХ ЗНАКІВ

Збут підроблених грошових знаків із семи альтернативних дій об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 199 КК України найчастіше зустрічається у матеріалах кримінальних справ, оскільки є найбільш розповсюдженим і саме під час збуту підробок потерпіла особа зазнає реальних матеріальних збитків.

Мета статті - на основі власних результатів дослідження розкрити особливості збуту підроблених грошових знаків.

Результати дослідження були отримані при вивченні: матеріалів 130 архівних кримінальних справ, розглянутих судами АР Крим, м. Києва, Київської, Сумської, Харківської, Херсонської областей у 1996 - 2006 рр.; матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень України з 2006 - 2008 р.; узагальнені матеріали судової та слідчої практики даної категорії справ у довідково-публіцистичних та періодичних виданнях; результати контент-аналізу офіційної та комерційної преси; інформаційно-аналітичних матеріалів МВС України.

Фальшивомонетництво відноситься до числа злочинів, яким звичайно властиві старанність підготовки, глибока конспірація, постійна настороженість злочинців, готовність при найменшій небезпеці на деякий час припинити злочинну діяльність. Під час готування до збуту підробок зловмисники враховують безліч обставин, особливо старанно готуються до першого епізоду. Береться до уваги: місце збуту, уважність продавця, метушливість та черги покупців, вибираються маршрути пересування, святкові і вихідні дні, щоб забезпечити мінімум ризику викриття їх незаконних дій. Досить часто готують різні версії пояснень у разі затримання. З іншого боку, одночасно намагаються вибирати товар, щоб при розміні підробки отримати якомога більше справжніх грошових знаків. Тому куплені речі можуть виявитися різними дрібничками, але вибір особи також свідчить про її потреби й інтереси.

Особа, що займається збутом, намагається як винагороду отримати справжні гроші, тому сума куплених товарів є незначною. Звичайний розмір банкноти на дрібні за номіналом грошові одиниці у продавців привертає увагу до зображення та якості паперу. У той час, як при купівлі-продажу акцентується увага на розрахунок. Вибір способу збуту в такій ситуації залежить як від особистості фальшивомонетника, так і від якості підробки. Наявність детекторів у торгових приміщеннях зменшує вірогідність отримання підробки, але не завжди виключає їх. Однак, визначений перебіг подій для осіб, які збувають підробки не єдина можлива мета використання підроблених грошових знаків.

З вивчених кримінальних справ виявлено, що найбільш поширеними є придбання за підроблені грошові знаки продуктів хар-

чування, що складає 30,8%, алкогольні напої становлять 21,3%, придбання тютюнових виробів за підроблені грошові знаки складає 12,5%, обмін (включаючи як обмін підробок на іншу справжню іноземну валюту, так і розмін на менші дрібні за номіналом грошові знаки) – 16,3%, купівля одягу – 4,2%, інших дрібних промислово-побутових товарів – 5,4%, придбання автомобільного палива – 3,75%, медикаментів – 1,25%, оплата інших послуг (за проїзд тощо) – 3,8%, преси – 0,8%¹.

Використання підроблених грошових знаків у вигляді розрахунку за алкогольні напої має нерозривний зв'язок з характеристикою цих осіб. Зловживають алкогольними напоями ті, хто збувають та вчиняють перевезення, зберігання з метою збуту. Наприклад, у стані сп'яніння, за підрахунком чотирьох останніх років, цей злочин вчинили 4,3% осіб².

У більшості випадків особи, що збувають підробки розраховують на розмін, щоб отримати справжні грошові знаки. Зустрічаються факти придбання автомобілів, об'єктів нерухомості, характерним для такого збуту є змішування підроблених грошових знаків зі справжніми.

Осіб, що займаються збутом підроблених грошей, за характером їх діяльності умовно можна поділити на три категорії:

- особи, що намагаються уникнути збитків від отриманих ними підроблених грошей під виглядом справжніх, становлять 18,6%;

- особи, що випадково знайшли підробки або ж використовують будь-які можливості для задоволення дрібних потреб; їх діяльність, як правило, одноепізодна і зумовлена такими прагненнями, як продовження вживання алкогольних напоїв, придбання їжі, оплата за проїзд у громадському транспорті тощо, і складають близько 33%. Зазвичай, це категорія осіб, що намагаються отримати легку матеріальну винагороду від збуту підроблених грошей.

¹ Сингаївська І.В. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика фальшивомонетництва: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Сингаївська Інна Володимирівна. – Х., 2008. – С. 171.

² Єдиний звіт про злочинність на території України за 12 місяців 2005 р. (2006, 2007, 2008) / Департамент інформаційних технологій МВС України. – К., 2006. (2007, 2008, 2009).

- при збуті підроблених грошей 48,5% переслідують мету отримати дохід.

Як свідчить аналіз матеріалів кримінальних справ та інформація з періодичних джерел, основна частина підробок грошових знаків виготовляється на території інших держав, що використовують шляхи сполучення та ввозять великі партії підробок на територію України. Із конкретних матеріалів кримінальних справ констатуємо, що підроблені грошові знаки ввозять на територію України із Росії, Литви, Латвії, Болгарії, Італії, Сирії, Лівану, Турції, Білорусії, Польщі. Як приклад, у листопаді 2001 р. була затримана організована група, що займалася збутом банкнот номіналом сто доларів, виготовлених способом плоского офсетного друку. При цьому серії і номери купюр змінювалися, що свідчить про налагоджену роботу. Канал надходження підробок до України проходив через територію Болгарії і наші південні регіони. Організована група складалася з 11 учасників, у числі яких були представники досить відомих кримінальних груп. Цікаво, що вони мали "вузьку спеціалізацію" – скуповували за підроблену іноземну валюту мобільні телефони на радіоринках¹.

Підроблені грошові знаки подекуди мають цілу схему перепродажу, оптових та роздрібних цін з налагодженими зв'язками та каналами збуту, як у такій справі: спочатку Т. придбав у нествановленої особи підроблені грошові знаки номіналом п'ять гривень у кількості 95 штук з метою збуту з розрахунком – одна банкнота вартістю 50 копійок. У подальшому Т. збув гр-ці Я. кожен підроблений банкноту номіналом п'ять гривень вже за гривню. У свою чергу Я. для роздрібного продажу передала особі на прізвище Г. частину підроблених банкнот з розрахунком, що одна підроблена банкнота (5 грн.) коштувала одну гривню п'ятдесят копійок, а інші під виглядом справжніх віддала як оплату за придбані наркотичні засоби².

Узагальнення матеріалів архівних кримінальних справ сприяло вивченню існуючих обставин придбання підроблених грошей

¹ Чепурко В. Фальшивые деньги пользуются спросом у контрабандистов, наркоманов и ... студентов // Сегодня. – 16 апреля. – 2003. – № 143.

² Архів Київського обласного суду за 1998 р. Кримінальна справа № 1-51/1998.

(національної та іноземної валюти) як певного товару, що закуповують для роздрібного продажу: 1) сплачують від 10% до 20% від суми придбаних підробок – це умови "оптового" придбання підробок, розповсюдженість таких домовленостей, становить 27,1% вивчених справ; 2) відповідно від 25% до 40% від суми придбаних підроблених грошових знаків виявлено у 30,4% вивчених справ; 3) 50% (досить поширена умова придбання підробок) – 36,4%; 4) більше 50% складає лише 6,1%. При мізерній, на перший погляд, різниці фальшивомонетникам вдається отримати значні суми на великих партіях.

Придбання товарів і послуг за підроблені грошові знаки з метою отримати справжні не єдиний можливий варіант їх використання. Підроблені грошові знаки знаходять широке застосування для підготовки чи продовження подальшої злочинної діяльності.

Підроблені грошові знаки досить активно використовуються:

- для придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Близько 40% кримінальних справ кваліфікованих за сукупністю з іншими злочинами складають злочини, які пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Судово-слідча практика свідчить, що незаконний обіг наркотиків та збут підроблених грошей може вчинятися як паралельно, так і під час взаєморозрахунку за наркотичні засоби. Наприклад, С. знайшов дорожню сумку на продуктовому ринку, яка виявилася наповненою маковою соломкою, та розповів про знахідку К., який виявив бажання її придбати. К. у знайомого взяв у борг 87 підроблених банкнот НБУ номіналом 20 гривень, які під виглядом справжніх передав С. за макову соломку, таким чином придбавши 3838,4 гр., та вчинив збут підроблених грошових знаків на суму 1740 підроблених гривень¹.

- для придбання зброї;
- для передачі у вигляді хабара службовим особам;
- для придбання майна, одержаного злочинним шляхом;
- для покриття недостачі і розрахунку у фінансових установах. Наприклад, у ході слідства було встановлено, що у результаті діяльності К. на посаді директора Д-ї філії акціонерного комер-

¹ Архів Верховного Суду АРК 1999р. Кримінальна справа № 2-39/2000.

ційного банку "Н." у філії утворилась фінансова нестача у розмірі понад 3 млн. гривень. Запланована ревізія мала можливість виявити велику нестачу готівкових коштів, що виникла через безпідставне їх вилучення з обігу банку гр.-ки К. За пропозицією М., що працював на посаді заступника директора по безпеці філії банку та мав кримінальні зв'язки з злочинними угрупованнями, гр. К. було прийнято рішення про придбання на реалізацію великої партії підроблених доларів США¹.

Запобігання поширенню підроблених грошових знаків є не лише попереджувальним заходом від втручання у готівковий грошовий обіг держави, а й необхідним заходом для нейтралізації умов, які сприяють вчиненню подальшої злочинної діяльності.

УДК 343.973:343.74:343.46

Р.А. Панасенко

ад'юнкт кафедри кримінології,
соціології та конфліктології
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ТЛУМАЧЕННЯ "РЕЙДЕРСТВА" В УКРАЇНІ

Наукові дослідження юристів, економістів та напрацювання практиків М. Арманова, В. Глушкова, О. Джузи, О. Кальмана, А. Кінаха, В. Захматова, В. Крутова, М. Погорецького, П. Пригунова, В. Картавцева, А. Кушнарьова, В. Куца, А. Орлеана, П. Орлова та інших, що присвячені питанням вивчення рейдерства, наводять різні його визначення і види. Це, зокрема, "біле", "чорне", "сіре" тощо захоплення підприємства. Шляхи і практичні прийоми, пов'язані із своєчасною протидією незаконному захопленню підприємств в Україні, є актуальними і потребують більш ґрунтовних досліджень.

Російський вчений Полушкін О.А стверджує, що "недружнє поглинання", "корпоративний шантаж", "незаконне встановлення

¹ Архів Апеляційного суду м. Дніпропетровськ. Кримінальній справі № 24-191.

контролю над підприємством" – це лише деякі синоніми рейдерства, прийняті в Росії і котрі стали основною формою перерозподілу власності після кримінальних розбірок 90-х років. Скупівля акцій, ініціювання банкрутства, реприватизація, силове захоплення, підробка документів, шахрайство – все це рейдерство. Але поняття "рейдерство" та "недружнє поглинання" порівнювати не доречно [8, с. 62].

В англосаксонській правовій трактовці недружнє поглинання означає банальну скупівлю акцій на ринку, котра здійснюється проти волі неефективного менеджмента та неуважних найбільших акціонерів. В загальному розумінні поглинання – це процес, в результаті якого активи компанії становляться власністю покупця, а не загарбника [8, с. 63]. Поглинання здійснюється, коли одна компанія отримує контроль над іншою.

А Москаленко С. вважає, що рейдерство можна визначити як інструмент захвату, який включає в себе комплекс юридичних, психологічних, економічних, військово-спортивних методик та технологій [5, с. 117].

Нами досліджено, що у корпоративному праві США та Західної Європи терміном "рейдер" позначається особа, яка починає активно скуповувати акції чужої компанії з метою її поглинання, шляхом отримання контрольного пакету. У своєму класичному визначенні рейдер, уживаючи заходи з придбання чужої компанії, не порушує закон, а діє лише всупереч волі її керівництва та контролюючих акціонерів. Це дозволяє розглядати навіть випадки ворожого (недружнього) поглинання підприємств як об'єктивні процеси, що сприяють динаміці економічного зростання та розбудові потужної конкурентоспроможної економіки [7, с. 43]. Проте в Україні (як і в більшості пострадянських країн) злиття та поглинання підприємств часто відбувається не за для оптимізації їх економічної діяльності, а скоріше з метою привласнення чужого майна [13, с. 9]. І тому, на наш погляд, буде помилкою називати суто економічне явище, пов'язане з поглинанням чи злиттям підприємств, терміном "рейдерство", що більше відноситься до правової сфери. Рейдерство в Україні має суттєву кримінальну складову. Відверто злочинне захоплення чужої власності, поєднане з корупцією у судах та правоохоронних органах закономірно викликає обурення

суспільства і тому вимагає правової оцінки саме з боку правоохоронних органів.

З позиції Міністерства внутрішніх справ України рейдерство – це силове захоплення спірних підприємств, у тому числі на виконання відповідних судових рішень на користь тих чи інших власників [4].

Фахівці Служби Безпеки України розглядають рейдерство як протиправне захоплення акціонерних товариств (в тому числі з державною часткою власності) сторонніми комерційними структурами через міноритарних акціонерів, котрі діють на їх користь [9].

В законопроекті № 3330 від 13.03.2007 року "Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)" рейдерство трактується як замовлення та (або) організація нападу на підприємство, установу, організацію, з метою його захоплення, вчинене організованою групою [2].

Як антисуспільну дію, що не має легітимності, але відбувається в абсолютно законний спосіб, визначають фахівці Міністерства юстиції України [11].

З точки зору фахівців органів прокуратури, рейдерство – це злочинна діяльність організованих злочинних угруповань із привласнення чужого майна шляхом шахрайства, із використанням неправосудних судових рішень за співучасті корумпованих чиновників [10].

З аналізу вищезазначених поглядів, виникає питання розмежування та порівняння таких понять як "рейдерство", "недружнє (вороже) поглинання" та "незаконне захоплення підприємства". На нашу думку, частково вдало надано трактування поняття "рейдерство" саме російським вченим Полушкінін О.А., який визначає рейдерство саме як протиправний перерозподіл власності, тобто незаконний процес. Хоча при цьому, останній зазначає, що рейдерство має як законні форми, так і незаконні, тобто суперечить сам собі. Ми вважаємо, що рейдерство, саме для України – це завжди складний і високоінтелектуальний, найчастіше саме злочинний бізнес, тобто кримінальний, як, наприклад, зазначають вчені Кальман О.Г. та Погорецький А.М. [3, с. 76].

Крім того, в своїх роботах зазначені фахівці застосовують такий термін як "кримінальне рейдерство", котре завжди пов'язане з захопленням активів підприємства та використанням лише незаконних методів. Аналізуючи ряд точок зору вчених-кримінологів, на нашу думку, дане застосування найбільш вдале, саме для вітчизняного правового поля, адже рейдерство має і законні форми, без використання протиправних заходів. Отже виходить, що "рейдерство" має кримінальний аспект і законний, тобто як "незаконне захоплення підприємства", так і "недружнє (вороже) поглинання". Таким чином, на нашу думку, доречно надати наступне визначення рейдерства, котре б в повній мірі відобразило всі сторони цього явища. Отже, рейдерство – це незаконне захоплення підприємства з метою заволодіння його активами та з використанням незаконних методів і засобів (кримінальне рейдерство) або недружнє чи вороже поглинання підприємства з використанням законних (правових) засобів з тією ж метою. Дане визначення охоплює всі форми та види рейдерства, так зване "біле", "сіре" та "чорне" рейдерство.

Таким чином, надане нами визначення поняття "рейдерство" вказує на те, що терміни "недружнє (вороже) поглинання" та "незаконне захоплення підприємства" входять до структури досліджуваного явища. Крім того, щоб запобігти в подальшому розбіжностям в поглядах вчених щодо класифікації та трактування поняття "рейдерство", ми пропонуємо розділити рейдерство на дві основні форми, а саме: "кримінальне (протиправне) рейдерство або незаконне захоплення підприємства" та "недружнє (вороже) поглинання". Тобто, ми пропонуємо, ототожнювати два поняття "рейдерство" та "кримінальне рейдерство" як протиправне діяння, хоча воно і входить до структури рейдерства, а термін "незаконне захоплення підприємства" використовувати як синонім поняттю "кримінальне рейдерство".

Зауважимо, що зазначена схема розподілу рейдерства на дві форми надасть можливість чітко розмежувати рейдерство як протиправне, незаконне явище і правове, тобто законне. Так, якщо рейдерство здійснюється з використанням, на будь-якій стадії, незаконних методів або засобів, то це завжди кримінальна форма рейдерст-

ва (кримінальне або протиправне рейдерство). У разі, коли поглинання підприємства здійснюється у рамках закону, або з використанням його прогалин, але не суперечить діючому законодавству, то це законна форма рейдерства (недружнє поглинання).

Досить цікавими, на нашу думку, є погляди вчених – фахівців Національної академії прокуратури України щодо криміналізації рейдерства та його трактовки. Вони стверджують, що проблема криміналізації рейдерства обумовлюється складністю цього явища. По-перше, рейдерство може вчинятися кількома альтернативними або сукупністю різних дій (ухвалення неправосудного рішення суду, незаконні дії службової особи, підробка документів, фальсифікація доказів, примушування до вчинення правочину чи відмови від його вчинення, самоправство або застосування фізичного насильства) [1, с. 8].

По-друге, у вчиненні таких дій можуть брати участь різні співучасники (замовник або особа, в інтересах якої вчиняються рейдерські дії; особа, яка безпосередньо організовує рейдерську схему, а також виконавці незаконних дій тощо). Хоча, на нашу думку, інститут співучасті в кримінальному праві дасть змогу кваліфікувати такі дії, якщо в чинному Кримінальному кодексі України з'явиться стаття щодо кримінальної відповідальності за рейдерство і, звичайно надасть чітке визначення самого поняття. Означена ситуація обумовлює існування двох різних точок зору або поглядів щодо вдосконалення кримінального законодавства з метою протидії рейдерству.

Першим є внесення змін до статей КК України, якими встановлено відповідальність за суспільно небезпечні діяння, що є складовими рейдерства, з метою посилення відповідальності за них та отримання можливості більш ефективно використовувати ці норми для протидії рейдерству [6]. Прихильники такої позиції вважають, що протидіяти рейдерству можна за допомогою чинного КК України, в якому передбачену кримінальну відповідальність за зловживанням службовим становищем, перевищенням влади або службовим становищем, підробку документів, винесення завідомо неправосудних рішень, самоправство та інші суспільно небезпечні діяння, що є складовими рейдерства [6].

Для більш ефективної протидії рейдерству в такий спосіб необхідно або посилити відповідальність за такі дії, або передбачити відповідні кваліфікуючі ознаки з підвищеною відповідальністю.

Інший шлях протидії рейдерству кримінально-правовими засобами полягає у криміналізації цього явища як окремого складу злочину. Цей напрямок має також і своїх прихильників [12, с. 69].

На нашу думку, зазначений напрямок більш придатний та ефективний для "українського рейдерства". Перш за все, він дозволить відокремити рейдерство від багатьох інших складів злочину, що мають значно менший ступінь суспільної небезпечності. При цьому такий шлях призведе до появи в КК України лише одного нового складу злочину в той час, коли внаслідок криміналізації рейдерських дій як кваліфікуючих ознак інших складів злочинів виникне багато нових кваліфікуючих складів злочинів [1 с. 87].

Окрім цього, поява нової статті в КК України, одночасно надасть чітке та санкціоноване державою визначення поняття "рейдерство" саме для вітчизняної юриспруденції.

Також, саме чітке законодавче визначення поняття рейдерства дозволить уникнути різнотлумачень цього терміна, наявність статті, що передбачатиме заборону рейдерства, надасть змогу отримувати чіткі статистичні дані щодо порушених кримінальних справ, обвинувальних вироків, рівня поширення та розвитку рейдерства в країні, кількості засуджених за рейдерські атаки, матеріальні збитки, завдані такими атаками тощо.

Але питання щодо криміналізації рейдерства має низку і негативних моментів. По-перше, формулювання цього поняття. Проведений нами аналіз свідчить, що не існує єдиного, загальноговизначеного, чіткого та лаконічного визначення рейдерства. Для його формулювання в кримінальному законі вкрай важливо з'ясувати те спільне, що поєднує між собою дії, які є складовими рейдерства [1, с. 88]. Ми підтримуємо думку А. Орлеана та Р. Дурдієва, котрі вказують, що описати такі дії узагальнюючим терміном не можливо, оскільки вони за своєю суттю є абсолютно різнорідними, та й в умовах сьогодення, де гарантія, що в найближчому майбутньому, рейдери за допомогою "сучасної еволюції" на знайдуть нові протиправні методи вчинення рейдерських атак. Поєднує діяння (складові рей-

дерства) між собою лише одне – суспільно небезпечний наслідок їх вчинення. Таким наслідком є встановлення контролю над юридичною особою чи її активами [1, с. 88]. Встановлення контролю над юридичною особою чи її активами може бути вчинене і в законний спосіб. Тому діяння, що можуть утворити склад кримінально караного рейдерства або, як нами зазначалося, незаконного рейдерства, мають бути злочинними. Наявність наведеного вище наслідку підвищує суспільну небезпечність вчиненого і саме тому дозволяє виокремити такі діяння як самостійний склад злочину. Враховуючи надзвичайно великий спектр діянь, які є складовими рейдерства, нам не вдається передбачити їх всі при конструюванні нової статті, але до цього навряд чи й варто прагнути [1, с. 89]. В диспозиції статті, ми погоджуємося, доцільно описати лише найбільш суспільно небезпечні та поширені в рейдерських схемах діяння, оскільки нами зазначалося, що не можливо врахувати так званий фактор "сучасної еволюції" соціальних та правових явищ.

Цікаву версію майбутньої кримінально-правової норми і одночасно визначення самого рейдерства виклали А. Орлеан та Р. Дурдієв: "Встановлення контролю над юридичною особою чи її активами, вчинене шляхом завідомого використання неправосудного рішення суду чи підроблених документів або злочинних дій службової особи, а так само шляхом примушування до вчинення (відмови від вчинення) правочину, самоуправства, застосування фізичного насильства чи інших незаконних засобів – карається...".

Крім того, ми підтримуємо й інший, альтернативний варіант криміналізації незаконних захоплень підприємств в Україні, котрий пропонують О. Кальман та М. Погорецький, котрі стверджують, що враховуючи багаточисельність існуючих форм рейдерства визначити тільки один родовий об'єкт, на який посягають рейдери і віднести відповідний склад злочину лише в один розділ КК України, передбачивши при цьому усі форми рейдерства, не представляється можливим [3]. Тому проблеми протидії рейдерству кримінально-правовими заходами полягають не у відсутності спеціального законодавства або неможливості його застосування. Подальше вдосконалення кримінального законодавства в цій частині, на думку О. Кальмана та М. Погорецького, має відбуватися шляхом уста-

новлення комплексу норм, які передбачатимуть кримінально-правову охорону корпоративних відносин. Визначальною ознакою рейдерства є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні протиправного діяння. Окрема особа не спроможна вчинити всі протиправні діяння. Які визначають об'єктивну сторону рейду на всіх його етапах. Тому, останні пропонують введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчиненні окремими виконавцями на всіх етапах організації і здійснення рейдерського нападу, є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1 ст. 30 КК України) організатор. Але на нашу думку, в будь-якому випадку, процес криміналізації незаконного захоплення підприємств в Україні не менш важливий і на сьогодні нагальний та необхідний.

Використана література:

1. А. Орлеан, Р. Дурдієв. Щодо криміналізації рейдерства // Вісник прокуратури. - 2007. - № 8 (74) - С. 87.
2. Законопроект № 3330 від 13.03.2007 р. "Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)" <http://www.rada.gov.ua>.
3. Кальман О.Г., Погорецький М.А. Рейдерство: причини та заходи протидії // Вісник прокуратури. - 2008. - № 12 - С. 132.
4. Міністр внутрішніх справ Василь Цушко взявся за проблему рейдерства. Прес-служба МВС України, <http://www.kmu.gov.ua/control/publish>.
5. Москаленко С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби // Практика. - 2007. - № 3 (57). - С. 117.
6. Н.А. Гутурова. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство // www.yrandik.com.ua.
7. Погорецький М.А., Шеломенцев В. Проблеми рейдерства в Україні // Вісник прокуратури. - 2008 - № 3 - С. 121.
8. Полушкин О.А. Рейдерство: пути решения актуальных проблем // Закон и право. - 2008. - № 2 - С. 62

9. Служба безпеки України запобігла рейдерському замаху на "Укррічфлот". Прес-служба СБУ. <http://www.kmu.gov.ua/control/publish>.

10. Судебная система Украины и ее роль в рейдерских захватах <http://corporativ.info/experts>.

11. Уряд шукає законодавчі важелі для перешкоджання проблемі рейдерства / Прес-служба Міністерства юстиції України <http://www.kmu.gov.ua/control/publish>.

12. Черних Д. Протидія "рейдерству": Теоретико-правовий аспект // Вісник прокуратури. - 2007. - № 5. - С. 69.

13. Шевеленко В. Україну жде катастрофический передел собственности. // Зеркало недели. 20.01.2007. - С. 9.

УДК 343.37:343.46:343.241

Є.С. Назимко

науковий співробітник відділу
організації наукової роботи
*(Донецький юридичний інститут
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ОПТИМІЗАЦІЯ МІРИ ПОКАРАННЯ В САНКЦІЯХ СТ. 199 КК УКРАЇНИ, ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СПОСІБ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ ЗЛОЧИННІСТЬ

1. Власна грошова система та належний їй захист є однією з умов існування будь-якої суверенної держави, фактором стабільності та розвитку її економіки. Посягання на основі функціонування такої системи завдають значної шкоди фінансовій безпеці держави в цілому, а насамперед, кредитно-фінансовій системі¹. В системі захисту цієї системи важливе значення має встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 199 КК України.

¹ Марко С.І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / Марко С.І. - Львів, 2009. - С. 5.

2. Оскільки основною формою кримінальної відповідальності є покарання, то особливо важливим є наукове обґрунтування оптимального варіанту міри покарання в санкціях ст. 199 КК України. Від цього в певній мірі залежить стан дотримання прав і свобод людини і громадянина, можливість досягнення мети покарання, ефективність справи прогидії злочинності, діяльність органів кримінальної юстиції тощо.

3. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконні діяння з підробленими грошима та цінними паперами досліджують такі науковці, як П.П. Андрушко, О.М. Ватутін, Б.В. Волженкін, С.О. Бесчасний, Б.С. Болотский, О.О. Дудоров, В.В. Загайнов, І.Е. Максимова, С.І. Марко, Н.В. Образцова, О.В. Петрянін, В.О. Сергеев та інші. Однак питання визначення оптимальної міри покарання за злочин, передбачений ст. 199 КК України досліджено в недостатній мірі.

Тому, метою цієї статті є визначення оптимальної міри покарання в санкціях ст. 199 КК України, як кримінально-правовий спосіб впливу на економічну злочинність.

4. Необхідно зазначити, що на даний час в санкціях ст. 199 КК України існують певні вади. Це стосується, перш за все, міри покарання, передбаченої санкцією ч. 2 ст. 199 КК України. Названа санкція за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту, а також збут підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Не заперечуючи відповідності позбавлення волі ступеню тяжкості злочину, передбаченого ч. 2 ст. 199 КК України, вважаємо, що встановлення лише цього виду покарання не завжди є адекватним вчиненому злочину, більш того, не завжди здатне досягти мети покарання, що закріплена в ч. 2 ст. 50 КК України.

5. Визначаючи саме таку міру покарання за злочин, передбачений ч. 2 ст. 199 КК України (позбавлення волі від п'яти до десяти років), законодавець відніс його до тяжкого злочину (відповідно до ч. 4 ст. 12 КК України тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти

років). Одразу звертає увагу непослідовність у визначенні міри покарання, передбаченої за вчинення злочинів, склади яких закріплені в ст. 199 КК України (ч. 1 – позбавлення волі від трьох до семи років; ч. 2 – позбавлення волі від п'яти до десяти років; ч. 3 – позбавлення волі від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна), не зовсім логічна побудова санкцій цієї статті. Також постає питання можливості призначення за вчинення цього злочину додаткового покарання у виді конфіскації майна.

6. Розглянемо можливість встановлення за злочин, передбачений ч. 2 ст. 199 КК України, покарання у виді конфіскації майна. В ч. 2 ст. 59 КК України вказано, що цей вид покарання встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Не викликає заперечень те що злочин, передбачений ч.1 ст.149 КК України можна вважати тяжким. Щодо встановлення корисливого мотиву злочину, то в доктрині кримінального права України є сталим положення, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 199 (в тому числі і ч. 2 ст. 199) КК України характеризується прямим умислом і, як правило, корисливим мотивом¹.

7. Незрозумілим є положення санкції ч. 3 ст.199 КК України, якою закріплено можливість суду призначати покарання у виді конфіскації майна, бо ті кваліфікуючі ознаки, які відрізняють ч. 3 від ч. 3 ст. 199 КК України ніяким чином не стосуються суб'єктивної сторони злочину, а тим більш – корисливого мотиву (дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 199 КК України, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі).

8. Тому, вважаємо, що існують усі необхідні умови для визнання на законодавчому рівні можливості призначення за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст.199 КК України, додаткового покарання у виді конфіскації майна. Ч. 2 ст. 59 КК України закріплено положення, що конфіскація майна може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України, а у санкції ч. 2 ст.199 КК України спеціально не передбачена можливість призначення конфіскації майна.

¹ Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е.П. Стрельцов [Издание пятое]. – Х.: ООО "Одиссей", 2008. – С. 404

9. Виходячи з всього викладеного вище пропонуємо санкцію ч. 2 ст. 199 КК України викласти у наступній редакції: "караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої".

10. Подальшими напрямами наукових пошуків у досліджуваній сфері вважаємо розроблення правил побудови санкцій статей (санкцій частин статей) розділу VII Особливої частини КК України, алгоритмізацію визначення міри покарання, як складову частину теорії реалізації покарання тощо.

СЕКЦІЯ 2

ПРАВО ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ

УДК 351.863

А.Ю. Пекін

кандидат економічних наук,
доцент, начальник кафедри
економіко-правових дисциплін
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

Т.В. Малаєва

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
економіко-правових дисциплін
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сучасний етап розвитку економіки України зумовлює необхідність удосконалення управління підприємствами з урахуванням всебічного поширення погроз, викликаних дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. До сьогодні багато підприємств окремих галузей залишається в кризовому стані. Після нетривалого функціонування в більш-менш стабільних умовах вітчизняні підприємства були не в змозі швидко та ефективно адаптуватися до роботи під час наростання кризових явищ. У зв'язку з цим не викликає сумніву твердження про те, що робота в умовах нестабільного середовища трансформацій-

ної економіки України вимагає нових форм і методів управління, які передбачають, насамперед, удосконалення підходів до оцінки економічної безпеки підприємства.

Під економічною безпекою підприємства розуміють стан захищеності його життєво важливих інтересів від мафіозно-тіньових структур, нечесної конкуренції, некомпетентних рішень, недосконалих законів, а також здатність протистояти цим загрозам і реалізовувати внутрішні цілі. Однією з умов забезпечення ефективного функціонування підприємства є проведення всебічної оцінки рівня економічної безпеки. Саме від того, наскільки успішно й кваліфіковано буде здійснена ця оцінка, значною мірою залежить адекватність майбутньої стратегії умовам функціонування підприємства, а отже, і ефективність усієї системи управління.

Існують різні підходи до визначення сутності аналізу рівня економічної безпеки підприємства, його об'єкта і ролі в процесі управління. Традиційний підхід до проведення такого аналізу імітує армійську модель оперативної розвідки, коли група провідних спеціалістів готує аналіз стратегічного становища підприємства. На базі цього аналізу керівництво приймає відповідні рішення. Цей підхід панував досить тривалий час. Причиною поступової відмови від нього були об'єктивні зміни в умовах господарювання підприємств. На сьогодні більшість процвітаючих підприємств використовують модифікований підхід до аналізу рівня економічної безпеки. На відміну від традиційного підходу, зараз збирання даних про загрози підприємству стає справою кожного менеджера, тобто перетворюється в елемент повсякденної діяльності всіх фахівців підприємства. Відповідно до нового підходу об'єкт аналізу економічної безпеки можна визначити в такий спосіб: це те, що треба знати підприємству про погрози у своєму діловому оточенні, щоб передбачати відповідні зміни та вживати заходів, спрямованих на задоволення потенційних запитів споживачів і підтримання прибутковості.

На наш погляд, роль нового підходу до аналізу рівня економічної безпеки полягає в тому, щоб підвищити здатність управлінського персоналу розуміти зміни, які вимагають переосмисленого ставлення до бізнесу. Тому, коли підприємству знадобиться така інформація, його працівники повинні бути готові обмінюватися міркуван-

нями й ідеями. Щоб справитися з цим завданням аналізу рівня економічної безпеки, необхідно підвищити "коефіцієнт інтелекту" всього управлінського персоналу, і це в корені відрізняється від думки, що монополія на розуміння погроз розвитку бізнесу належить вузькій групі фахівців і керівників.

Згідно з різними позиціями щодо аналізу рівня економічної безпеки цей аспект управління розглядається як функція і як процес. Зупинимося на особливостях і обґрунтованості кожного з них.

Практика показує, що на підприємствах, які розуміють збирання інформації як функцію, зазвичай існують бази даних внутрішньої та зовнішньої інформації, яку зібрали й використовують для прийняття управлінських рішень відповідні функціональні служби підприємства. Відділ збуту, наприклад, збирає інформацію про надійність контактів з клієнтами, про угоди та послуги, що несуть у собі потенційну небезпеку; служба маркетингу готує огляди погроз, пов'язаних з тенденціями ринку і змінами смаків споживачів; управління досліджень і розробок аналізує погрози у сфері технологічного розвитку і збирає інформацію про нові виробничі ідеї; виробничники збирають інформацію про можливості відновлення виробництва й удосконалення продукції, що випускається; служба інформації готує огляди новинок програмного забезпечення й інформаційного устаткування; служба управління персоналом відстежує як позитивні, так і негативні зміни в складі робочої сили.

На таких підприємствах аналіз рівня економічної безпеки нерідко буває замкнений межами цих ізольованих баз даних, що використовують визначені групи співробітників для розроблення пропозицій про напрями розвитку підприємства і формування стратегій, які ведуть до успіху. Є дві причини, з яких використання такою інформацією й обмін нею виявляються в таких умовах утрудненими. По-перше, ці бази даних відбивають функціональний підхід до діяльності підприємства, а не широке управлінське розуміння погроз бізнесу. По-друге, тлумачення зібраних даних перебуває під впливом забобонів і заборон, скуте шаблонами уявлень про колишні чинники успіху.

Недивно, що менеджери таких підприємств прийняли армійську модель збирання й опрацювання інформації, вважаючи голов-

ною метою інформаційне забезпечення процесів придбання, поглинання й оцінки нових технологій. Уся інформаційна діяльність тут націлена на обслуговування керівництва підприємства і рідко використовується для інформаційного забезпечення інших рівнів управління.

Підхід до аналізу рівня економічної безпеки як до процесу виходить зовсім з іншого набору припущень. По-перше, не всі знання і не вся відповідальність за прийняття рішень зосереджені на вищому рівні управління, тому стає необхідним інформаційне забезпечення виробничих підрозділів і генеральних менеджерів щодо можливих погроз. По-друге, ознайомлення персоналу з такою інформацією породжує безліч уявлень про перспективи протидії погрозам економічної безпеки. Це розуміння набуває особливої важливості, коли зміни ринків, технологій і потреб виявляються настільки стрімкими, що ніяка окрема група вищих керівників і фахівців не здатна вчасно опрацювати потік нових даних і сформувані з них нове уявлення про погрози бізнесу. По-третє, в сучасних умовах постає завдання не обмеження доступу до інформації колом вищих керівників, а, навпаки, якомога ширшого її розповсюдження, що в принципі відповідає процесу децентралізації управління. З цього погляду оцінка рівня економічної безпеки повинна стати частиною діяльності всіх менеджерів, а не однієї зі спеціалізованих функцій керівництва.

Досвід більшості підприємств, що використовують у своїй діяльності визначені вище принципи, свідчить, що на початку процес аналізу рівня економічної безпеки на підприємстві являє собою щось середнє між фінансово-економічним аналізом господарської діяльності та маркетинговим аналізом. При цьому основна увага зазвичай приділяється аналізу зовнішніх погроз діяльності, а ніяк не аналізу наявності й ефективності використання потенціалу підприємства, тобто можливостей для досягнення цілей. Таким чином, специфіка досвіду роботи управлінського персоналу підприємств, певні традиції та відповідне мислення вимагають постійного коректування прийомів управління економічною безпекою підприємства, для того щоб вони не трансформувалися через недосвідченість чи недостатню компетентність персоналу й інших чинників, які впли-

вають на ефективність управління. Зазначене коректування повинне кореспондувати з вирішуванням нових завдань, які ставить зовнішнє середовище перед підприємством. Тільки в умовах, коли працівники підприємства отримали певні знання й досвід, а також з'явилися перші результати аналізу, коли у зв'язку з цим автоматично намітилися перспективи подолання погроз розвитку підприємства, можуть сформуватися передумови та впевненість в ефективності управління підприємством.

Складнішою методологічною проблемою в сфері аналізу рівня економічної безпеки підприємства залишається визначення кола аналізованих показників. Наявність цієї проблеми зумовлена, щонайменше, такою обставиною: кількість чинників, які потенційно мають відношення до погроз зниження ефективності того чи іншого підприємства, така велика, що в кожний момент часу можна враховувати лише деякі найбільш очевидні з них. Набір цих узятих до уваги чинників постійно міняється в міру того, як під впливом зовнішніх і внутрішніх обставин виникають нові ситуації. Таким чином, конкретний перелік показників, ресурсів і сфер діяльності, що повинні бути піддані аналізу в процесі оцінки рівня економічної безпеки, міняється в міру зміни умов функціонування підприємства.

Крім того, існують так звані межі аналізу рівня економічної безпеки. У зв'язку з цим, ознайомившись з загальною будовою організаційного середовища, підприємство повинне виділити із сукупності її елементів ті, котрі є для неї найбільш важливими з точки зору можливих погроз. Кожна організація має свій комплекс критичних точок: розміри підприємства, характер і цілі діяльності, географічні, історичні та інші особливості. На встановлення таких меж впливають три основні чинники:

по-перше, кількість і характер критичних точок, тобто значущих елементів середовища, що змінюються від підприємства до підприємства;

по-друге, аналіз погроз обмежений тимчасовими рамками: у короткостроковому періоді підприємство в багатьох випадках може зосередитися тільки на тих елементах, що впливають на його поточне функціонування, тобто на елементах внутрішнього середовища; у довгостроковому періоді у підприємства з'являється мож-

ливність досліджувати загальний характер погроз зовнішнього середовища;

по-третє, плідний аналіз погроз можливий тільки в тому випадку, якщо підприємство зуміло визначити специфіку аналізованого елемента, його унікальний характер.

Таким чином, актуальною проблемою забезпечення ефективного функціонування підприємства є урахування рівня економічної безпеки при прийнятті управлінських рішень. Під об'єктом аналізу економічної безпеки доцільно розуміти те, що треба знати підприємству про погрози у своєму діловому оточенні. Метою аналізу рівня економічної безпеки підприємства є передбачення відповідних змін та вживання заходів, спрямованих на задоволення потенційних запитів споживачів і підтримання ефективності функціонування підприємства. Головною проблемою оцінки рівня економічної безпеки є формування системи аналітичних показників, конкретний набір яких міняється в міру зміни умов функціонування підприємства.

УДК 366.542

В.М. Тісунова

кандидат економічних наук, доцент, професор

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

СЕРТИФІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ

Підвищена увага науково-технічної громадськості і практичних працівників галузей народного господарства до проблем сертифікації не випадкова. Ця сфера діяльності зачіпає протилежні інтереси різних соціальних груп. З одного боку, сертифікація є інструментом захисту інтересів громадян і суспільства в цілому, з іншого – вимагає додаткових витрат виробників, збільшує терміни обертів їх активів, утруднює господарські операції. Тому при виборі напрямів її розвитку вирішальним повинен стати критерій розумного балан-

су інтересів всіх учасників цього процесу, а також визначальним з погляду ризику суспільства й ефективності економіки.

Формування ринкової економіки в Україні, поширення і поглиблення сучасних глобальних тенденцій вимагає дослідження й оцінки накопиченого досвіду як в нашій країні, так і за кордоном, а також створення науково-методичних матеріалів, перспективних напрямів сертифікації, що відповідають потребам перспективних умов підприємницького середовища.

Основною метою дослідження є аналіз законодавства щодо сертифікації продукції та розробка науково-методичних пропозицій із забезпечення захисту прав споживачів, контролю за якістю продукції та сферою послуг.

Завданням статті є дослідити розвиток сертифікації в нашій країні; дати оцінку практики сертифікації в промислово розвинених країнах; виявити порушення прав споживачів, пов'язаних із сертифікацією; надати пропозиції для її застосування в практичній діяльності.

Об'єктом дослідження є комплекс правовідносин, пов'язаних із процесом сертифікації продукції.

Предметом дослідження є владна діяльність органів сертифікації за законодавством України в процесі розвитку економіки.

Теоретичною і методичною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері проблем якості і теорії управління, міжнародні і національні стандарти, законодавство України в галузі стандартизації і сертифікації, досвід роботи органів сертифікації.

Сертифікація належить до засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання. В ч. 4 ст. 15 Господарського кодексу України зазначено, що з метою запобігання наданню послуг та реалізації продукції, небезпечних для життя, здоров'я та майна громадян і довкілля, сприяння споживачеві у виборі продукції, створення умов для участі суб'єктів господарювання в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі здійснюється сертифікація¹, тобто підтверд-

¹ Господарський кодекс: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р.

ження відповідності якості продукції та послуг вимогам стандартів. Закон України "Про підтвердження відповідності" від 17 травня 2001 р. визначає правові та організаційні засади підтвердження відповідності¹.

Як зазначається в юридичній літературі: "Сертифікаційна діяльність є обов'язковою частиною обґрунтування можливості здійснення підприємницької діяльності і тим самим охоплюється поняття її легалізації. Сертифікація спрямована на забезпечення прав споживачів та підтримання авторитету національного товаровиробника на ринках товарів, послуг та робіт. В зв'язку з цим сертифікації підлягає виробництво, технологія та товар"².

В Україні сертифікація продукції поділяється на обов'язкову і добровільну. Обов'язкова сертифікація прямо передбачена чинним законодавством, з метою забезпечення безпеки життя та здоров'я людей, охорони довкілля. Згідно з п. 4 ст.16 Закону України "Про захист прав споживачів" обов'язковій сертифікації підлягають товари, до яких встановлені обов'язкові вимоги відносно безпеки для життя та здоров'я споживачів, їх майна, довкілля³. Перелік продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, затверджений Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики і включає тридцять вісім розділів: харчова продукція та продовольча сировина, товари легкої промисловості, електропобутове та аналогічне обладнання і багато іншої продукції⁴. Через добровільну сертифікацію виробник заявляє про те, що його товар чи послуга якісні і безпечні, і таким чином суб'єкту господарювання забезпечується конкурентоспроможність на ринку товарів і послуг, а споживачу – правильний вибір.

Сертифікаційна діяльність полягає в проведенні експертизи та підтвердженні сертифікаційним органом характеристик та якостей

¹ Про підтвердження відповідності: Закон України № 2406-III від 17.05.2001 р.

² Підприємницьке право України: Підруч. / За заг. ред. доц. Р.Б.Шишки. - Харків, 2000. - С. 124.

³ Про захист прав споживачів: Закон України № 1023-XII від 12.05.1991 р.

⁴ Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні: Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 28 від 01.02.2005р.

продукції, послуг та процесів; атестації виробництва на підприємствах, які виробляють продукцію, надають послуги, виконують роботи та здійснюють технологічні процеси.

Таким чином, державна система сертифікації являє собою систему нормативно-правових актів та нормативних документів, вимог та правил, необхідних для забезпечення її функціонування і виконання поставлених перед нею цілей і завдань, а також відповідну організаційну структуру (систему органів). Предметом сертифікації є конкретні результати такої діяльності, якість виготовлених товарів і наданих послуг. Наявність сертифіката – обов'язкова умова виробництва і реалізації конкретної продукції в процесі такої діяльності. Сертифікація спрямована на запобігання появі на ринку сумнівних товарів (послуг).

На сьогодні, коли споживчий ринок в Україні насичується великою кількістю різноманітних товарів, особливу стурбованість викликає те, що більшість товарів та послуг мають низьку якість або взагалі можуть становити небезпеку для здоров'я та життя споживачів. Навіть за певного вдосконалення вітчизняного виробництва товари не завжди мають високу якість у зв'язку з недотриманням виробниками вимог законодавства, стандартів або взагалі їх відсутністю.

Непоодинокими є випадки постачання таких товарів іноземного виробництва на ринок України, у тому числі й незаконного. При цьому іноді імпорт небезпечних чи нестандартних товарів здійснюється з країн із так званим "високим рівнем регуляції". Тобто вимоги до якості та безпеки таких товарів у них теж не завжди дотримуються.

Зрозуміло, що за цих умов громадяни вимагають від держави забезпечити їх достатнім рівнем соціального захисту. Проте, як свідчить практика реалізації контрольних заходів щодо захисту прав споживачів, понад 90 відсотків суб'єктів господарювання з числа перевірених у сфері торгівлі, ресторанного господарства і послуг законодавчо порушують визнані права громадян як споживачів¹.

¹ Сайт Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики - <http://www.dssu.gov.ua>

Споживчий ринок продовжує насичуватися неякісними, фальсифікованими, навіть небезпечними для життя і здоров'я людей товарами, передусім продуктами харчування. Не повною мірою реалізується право споживачів щодо надання їм необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про товари, роботи, послуги. Часто допускається порушення правил торговельного обслуговування та порядку надання послуг.

Покупець, який є адресатом виробника, постачальника та імпортера є найслабшою ланкою контролю. Йому компетентні державні органи передають фальсифіковану, підроблену і просто неякісну продукцію. Однією з таких установ донедавна був Держстандарт, що здійснював сертифікацію відповідності харчової продукції та сировини. Нині відповідно до статті 4 Закону "Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції", яка скасувала обов'язкову сертифікацію імпортованої сільськогосподарської продукції та сировини, така продукція підлягає ветеринарному контролю¹. Ця зміна створює сприятливі умови для ввезення до України недоброякісної та небезпечної продукції за демпінговими цінами невідомого походження, що негативно впливатиме на конкурентоспроможність аналогічної продукції вітчизняного виробника.

Водночас для українських постачальників на експорт мало що зміниться в короткому й навіть середньостроковому періодах, через проблему відповідності міжнародним стандартам і проходження відповідної сертифікації. Адже їхня конкурентоспроможність ще тривалий час стримуватиметься через відставання за параметрами технологій, фінансової спроможності (можливість надавати споживачам кредити для придбання продукції, післяпродажного сервісу, наявність за кордоном розгалуженої сервісної мережі) та ін².

На превеликий жаль, на даний час проблем незахищеності громадян як споживачів залишається ще дуже багато. Необхідно зазначити, що сьогодні нормативно-правова база налічує понад 300 законів та підзаконних нормативних актів, призначених для захисту

¹ Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції: Закон України N 361-V від 16.11.2006 р.

² Сіденко В. Переваги та ризики вступу України до СОТ // "Біче". - 2008. - № 5.

прав громадян як споживачів. В той же час робота з удосконалення законодавства щодо формування споживчої політики для забезпечення конституційних прав споживачів - підвищення рівня безпеки та якості життя населення продовжується. В першу чергу, потрібно прийняти Закон України "Про ринковий нагляд в Україні", проект якого знаходиться у Верховній Раді. Так, якщо стосовно вітчизняного виробника неякісних продуктів можна застосувати якісь санкції, то без закону про відповідальність за випуск небезпечної продукції впливати на якогось імпортера чи зарубіжного виробника неможливо. В Європі й інших розвинених країнах обов'язковою умовою є наявність відповідальної особи в країні експорту¹.

Тому необхідно доповнити законодавство України нормою, згідно з якою заборони ввезення на територію України продукції без сертифікату відповідності у разі, якщо технічний регламент, об'єктом якого є така продукція, відсилає до стандарту, відповідно до якого з яким ця продукція підлягає обов'язковій сертифікації, відносно імпоротної сільгосппродукції запровадити жорстку сертифікацію. Крім того, доцільно врахувати у законодавстві положення Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1997 року № 1211 із змінами і доповненнями². Чітко визначити і перелік інформації, яку митні органи повинні надавати органам ринкового нагляду. Подальше прийняття нормативних актів повинне відповідати принципам державної регуляторної політики, зокрема, принципам доцільності, адекватності та ефективності.

У напрямі оптимізації й удосконалення порядку контролю за дотриманням відповідних публічних інтересів у сфері безпеки продукції повинно бути передбачено:

- створення цілісної системи органів, що відповідають за безпеку продукції в Україні і її законодавчого забезпечення;

¹ Балабуєва К. Передозування металів // "Віче". - 2007. - № 13.

² Порядок митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні: постанова Кабінету Міністрів України № 1211 від 4.11.1997 р.

- приведення національної системи контролю за безпечністю харчових продуктів у відповідність до чинних директивних документів ЄС;

- розглянути механізми взаємодії Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики з іншими контролюючими органами, перш за все з податковими, статуправління, місцевих органів з метою здобуття повної і достовірної інформації про діяльність суб'єкта господарювання, що перевіряється;

- створення правових механізмів залучення громадськості до контрольних заходів.

УДК 343.234.1:349.412.28

Р.О. Мовчан

старший викладач кафедри
економіко-правових дисциплін
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ - ПРОЯВ ГУМАННОСТІ ЧИ КОРУМПОВАНOSTІ?

За даними Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель, лише у 2008 році був зареєстрований 33361 випадок самовільного зайняття земельних ділянок загальною площею 1951178 га!¹

Аналіз практики застосування судами України ст. 197-1 КК України дає підстави стверджувати, що однією з основних її тенденцій є те, що зі 100% кримінальних справ про самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, по яких досудове слідство завершувалося направленням справи до суду, розгляд 68% кримінальних справ закінчується звільненням винних від кримінальної відповідальності за різноманітними підставами.

¹ Лист Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель від 9 квітня 2009 року № 5-6-1103/378.

У цій статті ми вирішили дослідити саме проблему можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України.

Необхідно зазначити, що загальні проблеми кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки досліджували такі правники, як Н.О. Антонюк, В.А. Бублейник, О.О. Дудоров, П.Ф. Кулинич, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, М.І. Панов, О.М. Шульга, М.В. Шульга та інші. Проте у працях цих вчених проблема звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки фактично не досліджувалася. Ця обставина певним чином пояснюється тим фактом, що, незважаючи на "масовість" звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки, у ст. 197-1 КК України про можливість такого звільнення не йдеться. На практиці ж, враховуючи відсутність будь-яких теоретичних досліджень вище вказаної проблематики, відбувається фактично довільне тлумачення кримінального закону, що є неприпустимим; обґрунтованість деяких рішень судів щодо звільнення винних від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки видається щонайменше сумнівною. Все це свідчить про необхідність теоретичного дослідження проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки. Саме цією обставиною і обумовлена мета цієї статті.

Варто погодитися з П.Л. Фрісом стосовно того, що одним із основних напрямів кримінально-правової політики є звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не може вважатися відповідним, виходячи із мети спеціальної превенції¹. Але ж марно П.Л. Фріс вказав на можливість звільнення лише того кола осіб, яке не зашкодить меті спеціальної превенції. Як слушно зазначає Ю.В. Філей, якщо головна проблема санкцій – їх відповідність та співрозмірність правопорушенню, то одна з центральних проблем

¹ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... доктора юридичних наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович – К., 2005. – С. 47.

відповідальності – її невідворотність¹. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності полягає у тому, що кожна особа, у протиправних діях якої є склад злочину, повинна нести кримінальну відповідальність. Але, проаналізувавши стан застосування ст. 197-1 КК України, ми можемо дійти однозначного висновку: ні про яку невідворотність кримінальної відповідальності сьогодні мова не йде. Замість досягнення мети спеціальної та загальної превенції суди своїми діями досягають протилежного результату – захоплення потенційних злочинців, у яких бажання нажитися на самовільному зайнятті земельної ділянки лише зростає, внаслідок усвідомлення того, що їм, скоріше за все, вдасться уникнути кримінальної відповідальності.

Більше 56% усіх винних були звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України). Як випливає зі змісту ст. 48 КК України, вона передбачає дві альтернативні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності: 1) втрата діянням суспільної небезпеки внаслідок зміни обстановки; 2) втрата особою суспільної небезпеки внаслідок зміни обстановки.

Як зазначає Ю.В. Баулін, втрата діянням суспільної небезпечності – це втрата ним суспільної небезпечності зовсім або втрата її такою мірою, за якої діяння визнається незлочинним². Така зміна обстановки може бути двох видів: масштабна та локальна. Масштабна зміна обстановки стосується змін у межах країни і може виражатися, наприклад, у припиненні стану війни, зміни політичного або економічного курсу країни, підходів держави до вирішення тієї чи іншої проблеми, у високих темпах інфляції тощо. Локальна зміна обстановки вчинення злочину – це зміна обстановки в певному регіоні, місті, підприємстві, сім'ї тощо. Ці зміни тягнуть за собою два види втрати суспільної небезпеки діяння. Перший вид пов'язаний із втратою суспільної небезпечності не тільки конкретно вчинено-

¹ Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Філей Юрій Володимирович. – Запоріжжя, 2005. – С. 159.

² Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – С. 150.

го діяння цією особою, а й певного виду таких діянь¹. Другий вид втрати діяння характеру суспільної небезпечності має місце за локальної зміни обстановки вчинення злочину, що тягне за собою втрату суспільної безпеки окремого, конкретного діяння, вчиненого цією особою, хоча в цілому такий вид діянь, як і раніше, визнається злочинним. У цих випадках раніше вчинене особою суспільно небезпечне діяння у конкретних умовах зміни обстановки визнається судом таким, що не заподіяло істотної шкоди конкретному об'єктові кримінально-правової охорони².

Про перший вид зміни обстановки, стосовно самовільного зайняття земельної ділянки, вести мову не доводиться. А от локальна зміна обстановки, як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, вказувалася чотири рази.

Але ми вважаємо, що такі дії винних повинні сприйматися лише як пом'якшуючі обставини при призначенні покарання, а не підстави, які свідчать про втрату діянням суспільної безпеки. Якщо суди й надалі будуть звільняти винних у самовільному зайнятті земельних ділянок після укладення ними відповідних договорів як наслідок викриття їх злочинної діяльності, то складеться парадоксальна ситуація. У потенційних злочинців буде вибір – або діяти відповідно до законодавства і платити орендну плату, податки тощо, або ж самовільно займати земельні ділянки. При цьому в другій ситуації, у найгіршому випадку, якщо злочинне діяння буде виявлено, злочинцю доведеться лише укласти відповідний договір, не зазнаючи будь-якого покарання.

Але ще більш неприйнятна ситуація склалася в існуючій практиці звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, коли таке звільнення вмотивується втратою особою суспільної безпеки.

Як зазначає Ю.В. Баулін, суспільна небезпечність особи знаходить своє вираження, насамперед, у вчиненні злочину, а в подальшому визначається, у першу чергу, ступенем можливості вчинення

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. - К. : Атіка, 2004. - С. 150 - 151.

² Там само. - С. 152.

нею нового тогожого або однорідного злочину. До змін обстановки навколо особи, яка вчинила злочин, відносять призов на службу в армію особи, яка раніше була позбавлена певного контролю; влаштування на роботу особи, яка вчинила злочин з мотивів відсутності коштів для існування; звільнення особи з посади, що позбавляє її можливості вчинити новий злочин з використанням такої посади; тяжке захворювання, що позбавляє можливості вчинити певні злочини тощо¹.

На практиці ж суди під втратою особою суспільної небезпеки розуміють зовсім інші обставини. Так, у постанові Татарбунарського районного суду Одеської області вказується, що правильна, об'єктивна оцінка своєї поведінки після вчинення злочину, а також спосіб життя обвинуваченого дають суду підстави вважати, що ця особа перестала бути суспільно небезпечною і у відношенні до неї можливо закрити кримінальну справу у зв'язку зі зміною обстановки на підставі ст. 48 КК України². Суворівський районний суд Одеської області дійшов висновку про втрату громадянами Л. і К. суспільної небезпечності на підставі того, що вони позитивно характеризуються за місцем проживання та раніше не судимі³.

Як ми бачимо, суди, звільняючи винних від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України, враховують різні суб'єктивні фактори, хоча в науці кримінального права зміна обстановки обґрунтовано відноситься до об'єктивних підстав звільнення від кримінальної відповідальності⁴. За вдалим висловом О.О. Дудорова, посилення в контексті застосування ст. 48 КК України на такі різновиди позитивної посткримінальної поведінки особи, як відшкодування, сприяння розкриттю злочинів, є недоречним. Зазначене посилення ігнорує той очевидний факт, що зміна обстановки саме як об'єктивний вид звільнення від кримінальної відповідальності вказана у статті КК України таким чином, що вона не зале-

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. - К. : Атіка, 2004. - С. 154.

² Архів Татарбунарського районного суду Одеської області. Справа № 1 - 200 за 2008 р.

³ Архів Суворівського районного суду Одеської області. Справа № 1 - 983 за 2008 р.

⁴ Головко Л. Класифікація основ звільнення від уголовной ответственности // Законность. - 1998. - № 1. - С. 77.

жить від волевиявлення і посткримінальної поведінки суб'єкта злочину¹.

Отже, як випливає з цих прикладів, суди звільняють винних від кримінальної відповідальності фактично не на підставі закону, а на підставі власного переконання про недоцільність притягнення винних до кримінальної відповідальності. Як влучно зазначає з цього приводу С.С. Яценко, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки слід відрізнити від явки з повинною, щирого розкаяння, сприяння у розкритті злочину та інших обставин, які лише пом'якшують відповідальність². За наявності сукупності всіх цих обставин, якщо така особа не може вважатися суспільно небезпечною на час розгляду справи в суді, вона може бути лише звільнена вироком суду від покарання, але аж ніяк не від кримінальної відповідальності.

Отже, проаналізувавши тенденції застосування ст. 197-1 КК України у судах України і, зокрема, масові випадки звільнення від кримінальної відповідальності навіть без відшкодування завданої шкоди, можна прийти до невтішного висновку: ефективність закону про кримінальну відповідальність у цих випадках фактично дорівнює нулю. Який же вихід з цієї ситуації?

На нашу думку, в ситуації, коли суди беззаконно звільняють більшість винних від кримінальної відповідальності, найкращим виходом буде врахування законодавцем тенденцій судової практики, хоча й негативних, і доповнення ст. 197-1 КК України спеціальною нормою про можливість звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки. Проте таке звільнення від кримінальної відповідальності можливо буде застосовувати лише за наявності чітко визначених у законі умов та підстав, а не свавільно, як це відбувається сьогодні.

Зокрема, ми вважаємо, що умовою звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки має

¹ Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків : кримінально-правові аспекти : монографія / О. О. Дудоров. - К. : Істина, 2006. - С. 566.

² Кримінальне право. Особлива частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антіпов, М. В. Володько та інші] ; відп. ред. Шакун В. І. - К. : НАВСУ - "Правові джерела". - 1998. - С. 345.

бути вчинення злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України, вперше.

Підставами ж такого звільнення має бути сукупність двох обставин:

1. Звільнення винною особою самовільно зайнятої земельної ділянки або набуття нею права власності чи користування земельною ділянкою відповідно до законодавства.

2. Повне відшкодування винним завданих самовільним зайняттям земельної ділянки збитків.

Крім того, враховуючи надзвичайно високу суспільну небезпеку організації групових дій, спрямованих на самовільне зайняття земельної ділянки, ми вважаємо, що організатор таких дій за жодних умов та підстав не може бути звільнений від кримінальної відповідальності.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що такою, яка не відповідає принципу невідворотності кримінальної відповідальності, слід визнати існуючу практику застосування судами ст. 197-1 КК України, коли близько 70% винних у самовільному зайнятті земельних ділянок звільняються від кримінальної відповідальності. Неправомірними є рішення судів, які звільняють винних від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки лише на тій підставі, що особа позитивно характеризується за місцем проживання та щиро розкалася у вчиненому злочині. Застосування ст. 48 КК України є можливим лише у випадках реальної втрати діянням або винною особою суспільної безпеки, що у практиці застосування ст. 197-1 КК України мало поодинокий характер.

Враховуючи тенденції практики застосування ст. 197-1 КК України, вважаємо доцільним доповнення ст. 197-1 КК України частиною 5, яка буде передбачати спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, і прийняття її в наступній редакції:

"5. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора групових дій, спрямованих на самовільне зайняття земельної ділянки, котра вперше вчинила злочин, передбачений ст. 197-1 КК України, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності вона звільнила самовільно зайняту земельну ділянку або набула відповідно до законодавства право власності чи корис-

тування зайнятою земельною ділянкою, та повністю відшкодувала збитки, завдані самовільним зайняттям земельної ділянки”.

УДК 343.537

Д.О. Берест
викладач кафедри
економіко-правових дисциплін
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРОТИДІЯ ФІКТИВНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ. ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Як свідчать статистичні дані, в Україні число злочинів економічної спрямованості взагалі та злочинів в сфері господарської діяльності зокрема неухильно зростає із року в рік. Сучасна обстановка політичної та економічної нестабільності в Україні, окремі прояви соціальних конфліктів, ріст безробіття, нестійкість кредитно-фінансових закладів, крупних тощо, загострення соціально-економічних протиріч, послаблення правоохоронних органів та великі вади законодавства, на загальному фоні всесвітньої економічної кризи – далеко не вичерпні неблагоприємні фактори сприяючі зростанню злочинності у сфері господарювання.¹

Тому однією з найважливіших і складних проблем сьогодення є питання протидії злочинності у сфері господарської діяльності, в тому числі, підприємстві.

Питання щодо визначення поняття господарських злочинів (злочинів у сфері господарської діяльності), їх родового об'єкту та класифікації цих злочинів в юридичній літературі зазвичай належали до дискусійних.²

Прийнятий у 2001 році новий Кримінальний кодекс України в розділі 7 Особливої частини (“Злочини у сфері господарської діяль-

¹ Лазуренко В.И., Филипенко Т.В. Региональные проблемы экономической преступности: Монография. – Донецк: Донецкий институт внутренних дел, 2003. – С.51

² Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. – К.: Юрид.практика, 2003. – С. 13.

ності") найбільшою мірою відобразив ті негативні явища, що супроводжують процеси економічних реформ в Україні, боротьба з якими потребує рішучого застосування кримінально-правових заходів.

Одним з найбільш небезпечніших для економічної безпеки України злочинних проявів у сфері господарювання є фіктивне підприємництво.

Суспільна небезпека фіктивного підприємництва полягає у заподіянні майнової шкоди юридичним і фізичним особам, державі, розширенні масштабів недобросовісної конкуренції, у сприянні незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку, та легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, приховування фактів зайняття забороненими видами підприємництва, створенні передумов для ухилення від оподаткування для досягнення інших протиправних, у тому числі злочинних цілей.¹

В такому світлі фіктивне підприємництво бачиться універсальним підґрунтям для прозростання багатьох форм злочинних проявів посягаючих на загальний економічний добробут в Україні.

Поняття "фіктивне підприємництво" міститься у ст. 205 Кримінального кодексу: створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.² Будь-яка людина, хоча б трішки маюча рацію в питаннях господарювання, зауважить на невизначеність, недосконалість цього поняття та його невідповідність практичним реаліям господарського життя.

Далі гірше. Жоден нормативно - правовий акт регулюючий правовідносини у сфері господарювання, до сьогодні, не містить офіційного тлумачення поняття "Фіктивне підприємництво", "Фіктивне підприємство" і т.д., при цьому це явище цілком економічного походження. Не визначені ознаки, характерні риси, чіткі прояви фіктивного підприємництва, немає ніякого підґрунтя для офіційного визначення цього "ворога".

¹ Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. - К.: Юрид.практика, 2003. - С. 465.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хаврошко. - К.: Юридична думка, 2008. - 1216 с.

З таким положенням справ, напевно слід розраховувати на можливість принципового та ефективного протистояння цій економічній "хворобі".

Зважаючи на те, що запобігання та протидія посиленню суспільно небезпечних проявів у сфері господарювання в сучасних умовах можуть бути забезпечені лише поєднанням заходів, спрямованих на реалізацію принципу невідворотності відповідальності за вже вчинені злочини у сфері господарської діяльності з використанням самого широкого арсеналу економіко-правових заходів щодо запобігання цим злочинам, питання протидії злочинності у сфері господарювання, у тому числі фіктивному підприємництву, треба розглядати комплексно, тобто з поєднанням економіко-правових та кримінально-правових аспектів та відповідно заходів щодо запобігання та припинення таких злочинів.¹

Однак в цьому аспекті, не зважаючи на чітке розуміння проблеми небезпечності фіктивного підприємництва для держави, на реальні негативні наслідки такої діяльності для суспільства, на велику кількість досліджень, наукових праць та обґрунтованих висновків присвячених організації та веденню боротьби зі злочинністю у сфері господарювання, діюче законодавство України до теперішнього часу залишається досить недосконалим, або достатньо недосконалим щоб надавати недобросовісним суб'єктам господарських правовідносин можливість поліпшувати статистику злочинів у сфері господарської діяльності.

У нашій країні звично критикувати нормативно-правову систему. Це й не дивно. Чи не переважна більшість законів містить у собі очевидні недоліки, а то й згубні вади.

Наприклад, раніше згадана редакція ст. 205 КК України не охоплює фіктивне підприємництво яке може здійснюватись під прикриттям такої організаційно-правової форми господарювання як - індивідуальний підприємець, хоча це дійсно проблемне питання неодноразово висвітлювалось багатьма вченими і практиками, але досі

¹ Юрченко О. Проблемні питання відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності та роль судової системи України при їх розгляді // Юридична Україна. - 2005. - С.73

чомусь не знайшло відображення у конкретних нормах права. Крім того, диспозицією тієї ж статті не охоплюються випадки створення непідприємницьких товариств, громадських організацій, благодійних фондів, споживчих кооперативів та інших неприбуткових організацій для прикриття незаконної, в тому числі злочинної діяльності.¹

Щодо економіко-правових заходів запобігання фіктивному підприємництву, то безумовно потребують уваги, крім вищезазначених питань, питання реєстрації та припинення існування суб'єктів господарювання, тобто етапів фактичного і юридичного народження та зникнення суб'єкта господарської діяльності.

Існуючий на сьогоднішній день механізм реєстрації суб'єктів господарювання, а також заходи, які застосовуються уповноваженими органами при реєстрації суб'єктів господарювання з метою попередження появи фіктивних комерційних структур та скорочення масштабів фіктивного підприємництва, такі як: виїзди за юридичними адресами підприємств, які реєструються, огляд їхніх виробничих приміщень і потужностей, бесіди із засновниками та посадовими особами змусили ділків тіньового бізнесу відмовитися від спроб зареєструвати комерційні структури відразу ж на підставну особу. На жаль, у їхньому розпорядженні залишився інший шлях - переоформлення у фірми-фантоми законно зареєстрованих і реально існуючих підприємств. Тобто "народити" на світ легальну юридичну особу з метою подальшого використання її для прикриття забороненої діяльності не дуже складна задача для недобросовісних "батьків", і зробити це можна у цілковитій відповідності до діючого законодавства України. При цьому питання, чи має існувати така юридична особа, яка стала знаряддям реалізації злочинних інтересів, можна було б вирішити згідно законодавства здавалось би, навіть, не в кримінальному порядку.

Але і тут виникають деякі складнощі, а саме: відсутність у діючому господарському законодавстві чіткого правового механізму припинення юридичної особи, в тому числі, яка має певні ознаки фіктивності.

¹ Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності : окремі криміналістичні методики: монографія / НІОА України ім. Ярослава Мудрого, Ін-т вивч. пробл. злочинності АПРН України; за ред. Шепітька В.Ю. - Х.: Право, 2006. - С.99-100.

Відповідно до п. 2 ст. 38 Закону "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців" підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, зокрема є:

- визнання недійсним запису про проведення державної реєстрації через порушення закону, допущені при створенні юридичної особи, які не можна усунути;

- провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом (відповідно до статті 43 Господарського кодексу виключно законами визначається перелік видів діяльності, здійснення яких підлягає ліцензуванню, та перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється);

- невідповідність мінімального розміру статутного фонду юридичної особи вимогам закону;

- неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону;

- наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням.

Так, неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону та наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням не є підставою вважати підприємницьку діяльність суб'єкта господарювання фіктивною, але в практиці, подібна поведінка юридичної особи дуже часто свідчить про схильність її до протиправної, в тому числі і злочинної діяльності.

Але й при наявності судового рішення про скасування державної реєстрації або ліквідації юридичної особи з вищевказаних підстав, діючим законодавством все одно створюється підґрунття для, по суті, нелегальної діяльності підприємств. Адже підприємство не зважаючи на існування відповідного судового рішення, зберігає статус юридичної особи і повний комплект документів, штампів, печаток тощо, які можуть використовуватись з протиправною метою. До того ж, такі підприємства, як уже зазначалось, місцезнаходження яких здебільшого невідомо, не сплачують податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Таким чином, напрошується висновок, що породити "злочинний елемент" у сфері господарювання досить легко, та при виявленні факту його існування оперативно ліквідувати дуже складно.

Отже протистояти фіктивному підприємництву необхідно, комплексно підходячи до аналізу та дослідженню цього явища одночасно у кримінальній та господарській площині та безперечно у взаємозв'язку з іншими видами злочинних проявів у сфері господарювання, обов'язково при цьому враховуючи практичні аспекти та реалії сучасного економічного, політичного, соціального життя держави, правосвідомості суспільства тощо. Результатом такого комплексного підходу повинна стати удосконалена законодавча база, яка змогла б надати можливість ефективно насамперед попереджати правопорушення та злочини, а у випадку їх вчинення оперативно притягувати винних до відповідальності. На сьогоднішній день, завдяки нечіткості, непродуманості, а як слід колізійності норм діючого законодавства України, економіка нашої держави потерпає від негативного впливу кримінального капіталу, який активно обертається за рахунок фіктивного підприємництва.

УДК 343.46(477)

Ю.А. Берлач
студент юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ НЕДРУЖНІХ ЗЛИТТІВ І ПОГЛИНАНЬ В УКРАЇНІ

Злиття і поглинання, будучи досить поширеними явищами у світовому масштабі, в Україні лише починають набувати поширення. Попри це, часто набуваючи нових форм свого вияву, часто – неправомірних.

Незважаючи на це, злиття і поглинання (в тому числі – і недружні) мають значний позитивний вплив на розвиток світової

економіки загалом та України зокрема, адже забезпечує ефективне використання ресурсів і капіталу, має позитивний вплив на рівень ділової активності, збільшує кількість робочих місць. Особливо яскраво це відзначається у фінансово-кредитній сфері (Raiffeisen international - банк "Аваль", Volksbank International - банк "Електрон", Erste Bank - банк "Престиж", Intesa Sanpaolo - Правекс Банк, "Внешкономбанк" - "Промінвестбанк"). Проте, дуже часто, особливо у сфері промисловості та торгівлі, ситуація стається так, що злиття і поглинання не приносять бажаного результату, спричиняючи збитки. Саме цьому тому і полягає актуальність даного дослідження.

Відтак, метою дослідження є визначення тих наслідків, які, незважаючи на весь позитивний характер злиттів і поглинань, призводять до небажаних результатів економічного та соціального характеру.

Злиття і поглинання, а особливо - недружні, часто ототожнюють з рейдерством. Принагідно зазначити, що зазначені вище поняття є неоднорідними. І тому, перед тим як почати дослідження, вважаємо за доцільне конкретніше встановити сутність та співвідношення між поняттями "недружні злиття і поглинання" та "рейдерство".

Слід зауважити, що термін "рейдерство" в розвинених країнах є менш поширеним, для визначення згаданого поняття використовується поняття "недружнє злиття" чи "недружнє поглинання".

Американський дослідник процесів злиттів і поглинань Д. Деппамфіліс вказує на те, що недружні поглинання (офіційна назва рейдерства в країнах Західної Європи та США) виникають, коли початкова пропозиція про купівлю акцій компанії була відкинута, тобто компанія-мішень в момент отримання такої пропозиції була проти поглинання чи злиття, а тому відмовилася від пропозиції поглинаючої компанії, але контроль над компанією-мішенню все-одно перейшов у інші руки [1].

Варто зазначити, що в даному випадку не згадано методи, якими послуговується агресор у процесі недружного поглинання. Очевидно, на відміну від України, застосовуються виключно-пра-

вові засоби та способи захоплення контролю над компанією-жертвою.

Дає своє визначення і П.А. Астахов, вказуючи, що під рейдерством необхідно розуміти особливий вид недружного поглинання, при якому цінні активи постраждалої від рейдерського нападу компанії розпродаються, а бізнес перестає існувати [2].

По-суті вся відмінність між "сірим", "чорним рейдерством" та недружнім злиттям чи поглинанням полягає у методах, які застосовуються у процесі належності власності. Метою даних процесів є захоплення контролю над матеріальними активами поза згодою власника.

"Чорне" рейдерство, як відзначає, З.Е. Тарханова, використовує кримінальні методи захоплення чужої власності, як-то підробка документів, фальсифікація судових рішень, знищення реєстру, використання подвійного реєстру, проведення незаконних загальних зборів акціонерів, корумпування суддів, чиновників адміністрацій різних рівнів, міністерств та відомств, представників правоохоронних, виконавчих органів, все, що дозволяє захопити контрольний пакет акцій, ліквідні активи, товари, немайнові активи підприємства [3].

На противагу таким відверто-кримінальним методам, при "недружніх злиттях і поглинаннях" застосовуються засоби, що не порушують закон, хоча і спрямовані проти волі й інтересів власника (власників) підприємства: використання прогалин у системі законодавства, організація скуповування акцій чи боргів підприємства, намагання здійснення тимчасового погіршення економічного та фінансового становища господарюючого суб'єкта (здешевлення його акцій; змова з постачальниками та іншими діловими партнерами; демпінгові дії на спільному ринку; оприлюднення завідомо неправдивих відомостей, що негативно вплинуть на імідж, а отже і функціонування підприємства), блокування роботи підприємства шляхом систематичного зловживання своїм правом акціонера, пошук неузгодженостей та інших правових проблем у статуті і т. д.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, можемо зазначити, що у своєму розумінні "сіре" рейдерство є тотожним недруж-

нім злиттям і поглинанням. В подальшому дослідженні вживатимемо термін "недружні злиття і поглинання", який, на нашу думку, є ближчим до самої сутності аналізованого поняття.

Саме тому, виходячи з сутності та процедури здійснення недружніх злиттів і поглинань, можемо виділити такі їх негативні риси:

- завдання суттєвих збитків системі господарювання країни. Особливо на первинних етапах захоплення, коли шкода, завдана підприємству-жертві – максимальна;

- коруптування системи органів державної влади, правоохоронних органів та систем правосуддя;

- порушення основоположних прав і свобод людини і громадянина (право на власність, право на таємницю листування та кореспонденції, права на особисте життя, права на вільне зайняття підприємницькою діяльністю тощо);

- компрометування діяльності та авторитету правоохоронних та судових органів;

- створення гострих соціальних протиріч та конфліктів, розмір та значимість яких залежить від величини підприємства та його місця в економічній системі держави загалом та окремого ринку зокрема;

- зниження загального рівня інвестиційного клімату в державі, що зумовлюється застосуванням при недружніх злиттях і поглинаннях законних за суттю, але насправді протиправних методів;

- створення низки загроз національній безпеці України, адже об'єктами нападів стають і великі підприємства стратегічного значення в портфелі акцій яких присутні частки держави;

Як бачимо, негативні характеристики є істотними – вони є взаємозумовленими та взаємодоповнюючими, симулюючи негативні процеси на шляху формування ринкових відносин в Україні.

Таким чином, проаналізувавши сутнісні ознаки недружніх злиттів і поглинань, порівнявши дане поняття з суміжними явищами – "сірим" та "чорним" рейдерством, можна зробити висновок, що навіть враховуючи істотну позитивну роль, яку відіграють злиття і

поглинання в економіці держави, не потрібно забувати про можливі негативні наслідки, які при відповідних обставинах можуть звести нанівець весь їх позитивний вплив.

Використана література:

1. Депаффилис Д. Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании. Процесс, инструментарий, примеры из практики, ответы на вопросы / Д. Депаффилис - М.: ЗАО "Олимп - Бизнес", 2007. - 960 с.
2. Астахов П. А. Противодействие рейдерским захватам / П. А. Астахов. - М.: Эксмо, 2007. - 240 с.
3. Тарханова З.Э. Функционирование института рейдерства в РФ: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 09.00.01 / З.Э. Тарханова. - Владикавказ, 2008. - 23 с.

УДК 343.359:368

О.А. Бурбело
доктор економічних наук,
професор, завідувач
кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)
М.М. Калашніков
викладач кафедри
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ЗЛОЧИННИХ КОШТІВ
НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ**

Проблема дослідження. У сучасних умовах розвитку економіки України виникає все більше невирішених питань стосовно розвитку різних ланок фінансової системи. Додатковим тягарем при цьому стала світова економічна і фінансова криза. Спад виробництва, збільшення чисельності безробітних, зупинення підприємств при стрімкій інфляції та подальшому зубожінні населення не оминули

і страховий ринок країни. Нажаль до кризи і зараз існують факти, які свідчать про те, що через страхові компанії здійснюється легалізація "брудних коштів".

Основні аспекти діяльності страхових компаній закріплено у Законі України "Про страхування" (зі змінами та доповненнями)¹. Але це ще не означає, що страхователь, при настанні страхового випадку, отримає страхове відшкодування, бо компанії на практиці використовують прогалини чинного законодавства, або порушуючи закони йдуть шляхом персонального збагачення окремих осіб, використовуючи при цьому різноманітні прийоми відмивання "брудних коштів". Український страховий ринок усе ще перебуває на етапі вдосконалення. Як відомо, недокапіталізація страхового ринку є проблемою нестачі грошей у країні. Перестрахування у іноземних перестраховиків у цьому випадку є логічним виходом², але всього третя частина страхових фондів працює на економіку країни³.

Ціль і завдання дослідження. На основі дослідження нормативної бази, наукових джерел та отриманих статистичних даних обґрунтувати шляхи вдосконалення заходів щодо протидії легалізації "брудних коштів" страховими компаніями України.

Основні результати дослідження. Проблема легалізації (відмиваній) злочинних доходів через операції страхування в Україні досліджували багато фахівців, зокрема Бурбело О.А., Нечипорук Л.В., Денисенко К.С., Симов'ян С.В.⁴ та інші. Саме з перестра-

¹ Закон України "Про страхування" (зі змінами та доповненнями) // Законодавство України. Інфодиск. - 2009. - № 8.

² Детінізація економіки (організаційно – правові проблеми) / Бурбело О.А., Калашніков М.М.: Монографія. - Луганськ: РІО ЛГУВД МВС України, 2007. - 88-94 с.; Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 27.12.2005 р. № 249 про затвердження "Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004 – 2005 роках". Законодавство України. Інфодиск. - 2009. - № 8.

³ Симов'ян С. В. Легалізація злочинних доходів у сфері страхування // Право і безпека. 2005 р. № 3. С. 160-162.

⁴ Нечипорук Л.В. Місце страхування в системі відмивання коштів // Право і безпека. 2003. - Т.2. - Л^т 3. - СІ 72-174; Денисенко К.С. Негативні тенденції на страховому ринку та правові заходи протидії їм // Наук. вісник ПАВСУ-2001. - № 4.; Симов'ян С. В. Легалізація злочинних доходів у сфері страхування // Право і безпека. - 2005 р. - № 3. - С. 160-162.

хуванням пов'язана безліч нелегальних схем перекачування грошей за кордон. Наприклад, страхування фінансових ризиків є ідеальним інструментом для відмивання коштів. Загалом ризик зловживань підвищується при роботі з перестраховальними компаніями-нерезидентами, які не мають рейтингу Standart&Poors або MOODY¹.

За результатами досліджень Держфінпослуг встановлено, що в Україні не більше 2% коштів сум, виведених через перестраховання, повертаються в Україну у вигляді страхових виплат. Близько 80% – направлено до нестрахових організацій країн Балтії, які навіть не мають ліцензій на право займатися страхуванням і перестрахованням і не перебувають під наглядом у своїх країнах. Стосовно тенденції розвитку страхової ринку за 2005-2009 роки то недовіра з боку населення призводить до зниження кількості перестраховальних справ (так, рівень перестраховання у валових преміях в Україні в 2004 році становив 60%, в 2005 р. знизився до 49%, і ця тенденція продовжується). А перестраховання ризиків до країн Балтії було закрито у 2005 році².

Найбільш поширеними варіантами легалізації кримінальних доходів через страхову компанію є: укладання фіктивного договору страхування, повернення страхових коштів за вимогою страхувальника достроково, при цьому забезпечується "розрив ланцюга" в схемі відмивання; перестраховання за кордоном, коли розкрити й довести протизаконність злочинного механізму вкрай складно³.

В Україні прийнято закон "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" та безліч різного роду нормативних актів, які повинні були врегулювати боротьбу не тільки зі злочинністю, але й з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом. Наприклад: сім Указів Президента

¹ Дегінізація економіки (організаційно – правові проблеми) / Бурбело О.А., Кашніков М.М.: Монографія. – Луганськ: РІО ЛГУВД МВС України, 2007. – 88-94 с.;

² Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 27 грудня 2005 р. № 249 про затвердження "Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004 - 2005 роках". Законодавство України. Інфодиск. – 2009. – № 4.

³ Там само.

України три постанови Кабінету Міністрів України¹. Комплексом організаційних та правових заходів легалізації доходів у поєднанні з професійним розслідуванням предикатних правопорушень і злочинів планувалося створити чітку і ефективну систему протидії організованої злочинності та тіньовому бізнесу. Та нажаль все залишилося як завжди тільки на словах. Компанія пройшла, правоохоронці відзвітували і все пішло як завжди.

Відомо, що характерними рисами страхової компанії, залученої до схеми відмивання, є: низька платоспроможність; рівень виплат (менше 20% надходжень); великий обсяг страхових платежів за найбільш "популярними" для відмивання видами страхування (фінансові ризики, майно); високі показники за обсягом перестраховувальних операцій (особливо нерезидентам); "закритість" інфор-

¹ Указ Президента України "Про додаткові заходи боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом" від 19.07.2001 р. № 532/2001 // Офіційний вісник України. - 2001, № 29, ст. 1306; Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо посилення з приховуванням неоподатковуваних доходів, також відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом" від 22.06.2000 р. № 813/2000 // Офіційний вісник України. - 2000, № 25, ст. 1043; Указ Президента України "Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 10.12.2001 р. № 1199/2001 // Урядовий кур'єр. - 18.12.2001. - № 235; Указ Президента України "Про заходи щодо легалізації фізичними особами доходів, з яких не сплачено податки" від 31.03.2000 р. № 552/2000 // Офіційний вісник України. - 2000, № 14, ст. 556; Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму" від 22.07.2003 р. № 740/2003 // Урядовий кур'єр. - 24.07.2003. - № 135; КМУ і НБУ Постанова від 28.08.2001 р. № 1124 "Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)" // Урядовий кур'єр. - 2001.09.01. № 157; КМУ і НБУ Постанова від 16.01.2004 р. № 45 "Про затвердження Програми протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на 2004 рік" // Офіційний вісник України. - 2004. - № 2; Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку й вимог до здійснення перестраховування в страховика (перестраховика) - нерезидента" № 124 від 4 лютого 2004 р. Законодавство України. Інфодиск. - 2007. - № 2; Постанова Кабінету Міністрів України "Про визначення критеріїв віднесення фінансових операцій до сумнівних та незвичних" № 700 від 29.05.2002 р. // Офіційний вісник України. - 2002, № 22, ст. 1067; Постанова Кабінету Міністрів України "Про порядок визначення країн (територій), які не беруть участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму" № 645 від 26.04.2003 р. Офіційний вісник України. - 2003, № 18-19, ст. 857.

мації та неpubлічність компанії¹. Але нажаль ця обізнаність не призводить до викриття легалізації незаконно отриманих грошей.

Компаніям, котрі займаються перестраховуванням за кордон (тобто знаходяться у механізмі відмивання "брудних грошей"), притаманні такі ознаки: низькі рейтинги фінансової надійності (стійкості) страхових компаній; місцезнаходженням страховиків та перестраховиків-нерезидентів є країна, яка не бере участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; нестандартні чи очевидно економічно не вигідні умови договору страхування/перестраховування².

При цьому схема легалізації "брудних грошей" може реалізовуватись шляхом: залучення фіктивних осіб (в т. ч. страхових компаній- "одноденок"); здійснення операцій з страховиками (перестраховиками) нерезидентами, які не мають ліцензії та не є об'єктами страхового нагляду; штучного завищення рейтингу фінансової стійкості; фальсифікації страхового випадку; невиконання перестраховиками умов договорів перестраховування/страхування; укладання договорів перестраховування за участю підставних брокерів-нерезидентів.

У розвинених країнах світу положеннями "антилегалізаційного" законодавства встановлено окремі, знижені граничні суми для готівкових операцій страхування. Так, у Великобританії і Німеччині обов'язковому моніторингові підлягають готівкові операції на суму понад 5 тисяч євро, у той час як граничні суми для деяких видів страхових платежів встановлені окремими положеннями і складають - 1 і 2,5 тисячі євро. Для України встановлено такий поріг у розмірі 80 000 грн. проте і він практично не діє³.

Недієвість норм чинного законодавства стає можливою через людський фактор і негативне відношення правоохоронців та державних службовців як до самих законів, так і до долі своєї країни.

¹ Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 27 грудня 2005 р. № 249 про затвердження "Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004 - 2005 роках". Законодавство України. Інфодиск. - 2009. - № 4.

² Детінізація економіки (організаційно - правові проблеми) / Бурбело О.А., Калашніков М.М.: Монографія. - Луганськ: РІО ЛГУВД МВС України, 2007. - 88-94 с.

³ Симв'ян С. В. Легалізація злочинних доходів у сфері страхування // Право і безпека. - 2005 р. - № 3. - С. 160-162.

Висновки. Для забезпечення протидії легалізації злочинних коштів слід, насамперед, не тільки знати основні схеми відмивання, типові ознаки їхніх елементів, інструменти реалізації та постійно відслідковувати тенденції й нові можливості для модифікації схем, але й проводити постійну, цілеспрямовану, безкомпромісну роботу щодо викриття страхових компаній та компаній, які сприяють в отриманні та легалізації "брудних грошей" кримінальним шляхом.

Існуючий формалізм, поверховість, службова несумлінність, низький рівень професійної підготовки керівників і співробітників державних установ і правоохоронних органів унеможливають всі зусилля держави щодо зниження обсягів тіньової економіки, протидії легалізації "брудних" коштів. Ні який закон не буде діяти доти, поки цією справою не почнуть займатися безкомпромісні фахівці.

Настав час коли треба відмовитися від боротьби, яка активізується перед виборами в органи влади або коли комусь з числа чиновників різного рівня це потрібно для певних цілей свого існування (наприклад, отримання посад, певних привілеїв тощо). Перехід від попугайства до реальної практичної копійки праці по наведенню порядку у сфері протидію відмиванню "брудних грошей".

УДК 343.537

Д.С. Щеглов

викладач кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПОШИРЕННЯ ФІКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

У доктрині господарського права ключовим є поняття "суспільний господарський порядок", розроблене професором Г.Л. Знаменським. Він зазначає, що це заснована на законодавстві і реальних інтересах суспільства система правових та економічних засобів, спрямована на забезпечення стабільності і ефективності господарювання, задоволення і захист інтересів господарюючих суб'єктів.

тив¹. Автор, обґрунтовує, що суспільний господарський порядок це і є той спосіб, який має опосередкувати взаємодію приватних та суспільних інтересів у сфері господарювання.² Такий порядок є головною ідеєю доктрини господарського права, який має створити для всіх суб'єктів господарювання рівні умови господарювання, коли приватні інтереси державою визнаються, підтримуються і захищаються, але разом з тим задовольняються і не порушуються суспільні (публічні) інтереси³. Безперечно, що для сучасних господарських правовідносин притаманні численні порушення, причому, як приватних інтересів, з боку держави, так і публічних інтересів, з боку суб'єктів господарювання. Одним із таких правопорушень є "фіктивне господарювання"⁴. Це правопорушення вже стало майже невід'ємною складовою сучасної господарської діяльності. Задля усунення фіктивних суб'єктів господарювання зі сфери господарської діяльності та мінімізації їх негативного впливу на економіку держави актуальним є питання щодо визначення причин такого становища.

Метою статті є визначення правових причин поширення фіктивного господарювання у економіці України.

Причини існування та поширення фіктивного господарювання тотожні із причинами та умовами тінізації економіки. Серед головних причин тінізації економіки головне місце посідають саме такі, що містяться в державно-правовій сфері (необміркована державна політика переходу до нових економічних відносин, за-

¹ Знаменский Г.Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. - К.: Наукова думка, 1996. С. 52-53.

² Див. там само. - С. 51

³ Мамутов В.К., Знаменский Г.Л., Кузьмін Р.І., Кузьмін Р.Р. "Вплив на процес тінізації економіки державної економічної і законодавчої політики, господарського законодавства" // Хозяйственно-правовые средства детинизации и декриминализации экономики: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т економіко-правових дослідвань; Редкол.: В.К. Мамутов (отв. ред.) и др. - Донецк, 1998. - С. 20

⁴ Щеглов Д.С. Фіктивне господарювання як категорія господарського права / Д.С. Щеглов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. - 2008 р. - № 1. - С. 13-21; 2) Щеглов Д.С. Відмежування фіктивного господарювання як господарського правопорушення від злочину "фіктивне підприємництво" / Д.С. Щеглов // Підприємництво, господарство і право. - 2008 р. - № 8. - С. 33-37.

гальне зниження авторитету державних структур влади і управління, недосконалість діючого законодавства)¹. Хибі і вади діючого господарського законодавства стосуються як його змісту (регулюючого потенціалу), так і техніко-юридичної форми.² Хронічними недоліками господарського законодавства є надмірна множинність нормативних актів, неузгодженість багатьох актів між собою, нестабільність дії актів і в той же час наявність значних прогалин регулювання тих чи інших господарських відносин³. Слід врахувати, що правовий порядок в економіці визначається не тільки самим законодавством, але й тим, як воно реалізується на практиці. Застосування законодавства має також вкрай низький рівень.⁴

В.П. Пшонка виділяє три групи, які містять сукупності факторів тінізації соціально-політичного, економічного, правового характеру.

До основних факторів соціально-політичного характеру, які на сьогодні не втратили своєї актуальності автор відносить: непродуману та непослідовну державну політику переходу до ринкової економіки⁵; ослаблення соціальних і моральних інститутів, що пов'язано із зміною поглядів на існуючі моральні цінності, які обумовлюють мотивацію негативних відхилень від встановлених в суспільстві норм поведінки⁶; наявність значного явного і прихованого безробіття⁷; зниження авторитету державних структур влади і управління на тлі значної кількості необгрунтованих заборон адмініст-

¹ В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменський, Р.І. Кузьмін, Р.Р. Кузьмін "Вплив на процес тінізації економіки державної економічної і законодавчої політики, господарського законодавства" // *Хозяйственно-правовые средства детенизации и декриминализации экономики: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; Редкол.: В.К. Мамутов (отв. ред.) и др. - Донецк, 1998. - С. 7*

² Див. там само С. 8

³ Див. там само С. 9

⁴ Див. там само С. 13

⁵ Косалс Л. Теневая экономика как особенность российского капитализма // *Вопросы экономики. - 1998. - № 10. - С. 64.*

⁶ Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні // *Право України. - 1997. - № 12. - С. 54.*

⁷ Петрова И. Обострение проблемы скрытой безработицы // *Экономика Украины. - 1996. - № 5. - С. 22.*

ративного характеру, корумпованості владних структур, а також серйозні недоліки в організації діяльності і функціонування виконавчої влади, її структур.

До сукупності факторів економічного характеру: наявність суперечностей у сфері розподільних відносин, заснованих на нерациональному використанні ресурсів. Економіка з переважанням елементів розподільного характеру за відсутності об'єктивних критеріїв розподільних відносин обов'язково викликає тіньові відносини. Крім того, розподільні відносини створюють умови для переважання особистої мотивації при ухваленні рішень, що також сприяє розвитку тінізації¹; неузгодженість податкової, фінансової політики, інвестиційної, структурно-промислової, митно-тарифної і багато інших складених економічної політики держави; надмірно розвинена система пільг, яка зміцнюється унаслідок збереження і розростання адміністративних обмежень, ліцензування і заборон; податковий тягар, що виходить за всякі допустимі межі, який буквально душить нормального підприємця².

Основним правовим фактором тінізації економіки В.П. Пшонка вважає існування значних прогалів в законодавстві, які використовують правопорушники. Автор виділяє в якості важливого правового фактора використання нормативно-правових актів за для досягнення політичних цілей. Крім того, до правових факторів він відносить недостатню розробленість механізмів доведення наявності тіньових процесів з метою застосування до порушників норм господарсько-правового або кримінально-правового характеру та відсутність комплексного підходу до використання господарсько-правових і кримінально-правових способів детінізації економіки.

В.П. Пшонка зауважує, що запропонований ним аналіз факторів тінізації економіки не може бути вичерпним, оскільки чинники тінізації економіки достатньо динамічні. Зміна економічній і

¹ Степушкина А. Деформация присвоения и инвестиционный процесс // Экономика Украины. - 1997. - № 9. - С. 53.

² Загнитко О.П. Теневая экономика и подходы к ее легализации // Хозяйственно - правовые средства детенизации и декриминализации экономики: Сб. науч. тр. - Донецк, 1998. - С. 94.

політичній ситуації приводить в рух нові механізми тінізації, внаслідок чого їх перелік може бути нескінченним¹.

На думку О.О. Дудорова, причинами, які спонукають службових осіб легально діючих підприємств займатись конвертацією безготівкових коштів у готівку, зокрема є: високий рівень оподаткування фонду зарплати, який зумовлює економічну доцільність позакасових форм оплати праці (так звана "тіньова" частина зарплати); прагнення ухилитись від сплати ПДВ і податку на прибуток підприємств; необхідність сплачувати готівкою за послуги кримінального або номенклатурного "даху"; бажання мати готівкові кошти для здійснення повсякденної фінансово-господарської діяльності².

Н.М. Дятленко, в свою чергу, виділяє такі причини зростання чисельності фіктивних суб'єктів господарювання: неврегульованість та недосконалість законодавства; недоліки нормативно-правової бази, яка регламентує порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; надмірний податковий тиск; недосконалість механізмів контролю з боку державних органів³.

У результаті проведеного дослідження, нами встановлено, що, головним чином, на поширення фіктивного господарювання в Україні впливають такі правові причини:

По-перше, відсутність порядку визнання суб'єкта господарювання фіктивним. Де-юре, така процедура вже існує. Про це свідчать норми закріплені у ч. 9 ст. 64 Закону України "Про банки та банківську діяльність", ч. 11 ст. 18 Закону України "Про фінансові

¹Пшонка В.П. Господарсько-правові способи попередження тінізації економіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. "Господарське право; Господарське процесуальне право" / Пшонка Віктор Павлович ; Донецьк. Ін-т економ. – прав. дослід. НАН України. – Донецьк, 2000. – С. 27-37.

²Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової системи оподаткування України : дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук : спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія. Кримінально-виконавче право" / Дудоров Олександр Олексійович ; Луганськ. Луганський державний університет внутрішніх справ. – Луганськ, 2007. – С. 339

³Дятленко Н.М. Господарсько-правові засоби попередження ухиленнь від сплати податків: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. "Господарське право; Господарське процесуальне право" / Дятленко Наталя Миколаївна ; Донецьк. Ін-т економ. – прав. дослід. НАН України. – Донецьк, 2002. – С. 96.

послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", пп. д) п. 1 ч. 2 ст. 18 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами". Наприклад, у вказаній статті Закону України "Про банки та банківську діяльність" зазначено, що у випадку визнання в установленому порядку юридичної особи фіктивною банк закриває рахунок такої особи і невідкладно надає інформацію спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу. Де-факто, така процедура на сьогодні відсутня.

По-друге, відсутність чіткого розмежування процедур примусового припинення суб'єктів господарювання в порядку ст.ст. 38, 46 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" та скасування державної реєстрації суб'єктів господарювання в порядку ст. 247 ГК України. Головною дилемою в контексті зазначеного питання є розмежування понять "скасування державної реєстрації" та "припинення державної реєстрації". Якщо звернутися до доктринального тлумачення змісту цих термінів можливо констатувати, що переважає позиція про їх тотожність. Але у суддівській практиці переважає протилежна позиція. Аналіз законодавства свідчить, що скасування державної реєстрації як самостійну процедуру, відрізняють такі ознаки:

1) позов про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання може бути пред'явлений до суду органами Державної податкової служби України (ч. 17 ст. 11 Закону України "Про податкову службу України"), спеціальними підрозділами СБУ та МВС по боротьбі із організованою злочинністю (ч. 3 ст. 12 "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю"), органами прокуратури (п. 6 ч. 2 ст. 20 Закону України "Про прокуратуру");

2) скасування державної реєстрації може застосовуватись до суб'єктів господарювання на відміну від примусового припинення, яке може застосовуватись також і до юридичних осіб, які не є суб'єктами господарювання;

3) підставами для звернення до суду з позовом про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання є здійснення ним

діяльності, що суперечить закону чи установчим документам відповідно до ч. 1 ст. 247 ГК України;

4) відповідно до ст. 248 ГК України за рішенням суду про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання за порушення закону до такого суб'єкту має застосовуватись процедура ліквідації на підставі ст.ст. 60, 61 ГК України, тобто в загальному порядку ліквідації суб'єктів господарювання;

5) відповідно до ч. 2 ст. 247, ч. 7 ст. 59 ГК України скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання є підставою для вилучення його з державного реєстру.

Крім вже зазначених відмінностей, зазначені процедури доцільно відокремити ще й за ступенем впливу на правовий статус суб'єкта господарювання. Адже, процедура примусового припинення суб'єкта господарювання за окремі порушення порядку здійснення господарської діяльності є менш суворою мірою відповідальності, з огляду на те, що у ст. 41, 52 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" передбачена можливість відміни державної реєстрації припинення юридичної особи або припинення діяльності фізичної особи-підприємця. Разом з тим, відповідно до ст. 248 ГК України за рішенням суду про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання за порушення закону до такого суб'єкту має застосовуватись процедура ліквідації на підставі ст.ст. 60, 61 ГК України, тобто в загальному порядку ліквідації суб'єктів господарювання. Отже, скасування державної реєстрації відбувається через процедуру ліквідації яка регламентується ст. 33-41 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", що в кінцевому результаті призводить до ототожнення цих процедур.

Висновок: усунення зазначених вище причин можливе через чітке розмежування двох форм попередження фіктивного господарювання. Першої, пов'язаної із усуненням окремих порушень порядку здійснення господарської діяльності, які часто супроводжують фіктивне господарювання, через примусове припинення суб'єктів господарювання на підставах передбачених ст. 38, 46 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних

осіб-підприємців". Та другої форми, яка пов'язана із попередженням безпосередньо правопорушення "фіктивне господарювання". Для цього доцільно закріпити на законодавчому рівні склад господарського правопорушення "фіктивне господарювання", санкцію за таке правопорушення у вигляді скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання та окремого порядку скасування державної реєстрації.

УДК 343.533.9:004.083

О.О. Титаренко

кандидат юридичних наук, начальник
відділу організації наукової роботи
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

А.В. Губанова

ад'юнкт кафедри кримінального
права та кримінології
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ
ДИСКІВ ДЛЯ ЛАЗЕРНИХ СИСТЕМ ЗЧИТУВАННЯ, МАТРИЦЬ,
ОБЛАДНАННЯ ТА СИРОВИНИ ДЛЯ ЇХ ВИРОБНИЦТВА
(КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

В сучасних умовах розвитку сфери економіки та господарської діяльності простежуються, пов'язані з цим, зміни у об'єктах злочинних посягань. Однією зі сфер діяльності сучасних злочинців є обіг об'єктів інтелектуальної власності. Тому одним із пріоритетних заходів забезпечення економічної безпеки України на сучасному етапі є створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності у сфері інтелектуальної власності, а саме пов'язаної з обігом дисків для лазерних систем зчитування. Високий рівень злочинності у сфері незаконного обігу аудіовізуальної продукції, крім заподіяння значної матеріальної шкоди українським і зарубіжним право власникам, призводить також до сповільнення темпів розвитку науки і культури, підриву інтелектуально-

го потенціалу держави, ускладнення зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відносин України з іншими державами. Для запобігання зростанню та поширенню цієї проблеми потрібно підходити зважено та після ґрунтовного аналізу причин появи, сучасного стану та наявних заходів запобігання злочинів пов'язаних з незаконним обігом дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва.

Але перш ніж перейти до висвітлення відповідних кримінально-правових проблем запобігання даному злочину слід згадати, що відповідні проблемні питання кваліфікації за незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва розглядалися та висвітлювалися в наукових статтях такими вченими як: П.П. Андрушко, О.О. Дудоров, П.С. Берзін, М.І. Хавронюк. Поряд з цим в своїх роботах автори звернули увагу не на всі проблемні питання, пов'язані із застосуванням норми, що можуть вплинути на кваліфікацію.

Метою цього дослідження є визначення та обґрунтування кримінально-правових засобів запобігання незаконному обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва.

Вказана мета визначає необхідність вирішення наступних завдань:

- провести аналіз практики застосування кримінально-правових засобів запобігання незаконному обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва;

- вивчити стан слідчої та судової практики застосування ст. 203-1 КК України, виявити пов'язані з цією практикою проблеми застосування даної кримінально-правової норми, здійснити аналіз статистичних даних про поширеність досліджуваного злочину

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають у в сфері кримінально-правового захисту господарської діяльності.

Предметом дослідження є кримінально-правові засоби запобігання незаконному обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва.

Методологічною основою роботи стали логіко-правовий, статистичні, соціологічні методи.

Аналіз криміногенної ситуації в державі у сфері незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування показує, що починаючи з 2002 року, кількість викритих злочинів і порушених кримінальних справ пов'язаних з таким обігом постійно зростає. Так за даними ДІТ МВС України протягом 2002-2008 років їх кількість збільшилась зі 190 до 496 злочинів¹.

Зростання кількості виявлених злочинів можна розцінювати як збільшення проявів "піратства". Однак до 2005 року ефективного застосування законодавства не прослідковувалось. У 2002 році Кримінальний кодекс України (далі КК) було доповнено статтею 203-1 на підставі Закону України від 17 січня 2002 р. "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування"², прийняття якої мало скоріше декларативний характер, як реакція на застосування до України з боку США торгово-економічних санкцій. Прийнята кримінально-правова норма була досить не досконалою, що в свою чергу призводило до певних складнощів у працівників ОВС під час виявлення, розкриття, розслідування даної категорії злочинів. Також через те, що розмір збитків, які мала заподіяти особа, щоб її дії вважались злочинними і могли бути кваліфіковані за ст. 203-1 КК, був надто великим, велика кількість потенційних злочинів були зареєстровані як адміністративні правопорушення. Це не могло не викликати цілком зрозумілу реакцію з боку науковців, практичних працівників ОВС та суддів щодо доцільності прийняття даної кримінально-правової норми та подальшого знаходження її в Кримінальному Кодексі України.

Далі пропонуємо звернути увагу на дві групи проблем кримінально-правового характеру, які знижують ефективність запобіган-

¹ Відомості про злочини, передбачені ст.ст. 203-1, 229 КК України за 2002-2008 роки / Довідка ДІТ МВС України. - 2009. - 7 с.

² Закон України "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування" від 17 січня 2002 р. № 2953-III // Вісник Верховної Ради України. - 2002. - № 17. - Ст. 121.

ня правоохоронними органами вивчаемому злочину. Перша група проблем пов'язана з недоліками об'єктивної сторони розглядуваного злочину, а друга - з конкретизацією суб'єкту злочину.

1. Недоліки об'єктивної сторони:

Об'єктивна сторона розглядуваного злочину полягає у порушенні законодавства, що регулює: 1) виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, матриць; 2) експорт та імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва; 3) порядок зберігання, реалізацію та переміщення дисків, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва. Вишальним для наявності об'єктивної сторони за основним складом, є встановлення розміру незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва. Щодо розміру то станом на 2009 рік за ч.1 ст. 203-1 КК значний розмір повинен бути більшим за 6050 грн., а для ч.2 ст. 203-1 КК великий розмір - більше за 30250 грн. Поряд з цим діяльність підрозділів Державної служби по боротьбі з економічною злочинністю (далі - ДСБЕЗ) свідчить про те, що особи, які вчиняють ці злочини, вчиняють їх, в певних випадках, зі спричиненням збитків в обсягах значно більших, ніж передбачено в досліджуваній нормі (більше 170 тис. грн.). Але зазначене не вказує на необхідність повернення до редакції ст. 203-1 КК 2002 року. Доцільним є передбачити посилену кримінальну відповідальність за вчинення дій передбачених ч.1 в особливо великих розмірах (від 1000 н.м.д.г.). Даний розмір пропонується визначити з врахуванням не тільки реалій практики, а також на підставі аналізу інших статей, що гарантують належний кримінально-правовий захист права інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК)¹. Цими статтями в якості кваліфікуючих ознак передбачено відповідальність за вчинення відповідних кримінально караних дій саме в особливо великому розмірі. Згідно приміток до цих статей він складає понад 1000 н.м.д.г.

Також неоднозначно на результати запобігання даному злочину впливає підхід слідчої та судової практики щодо методики визна-

¹ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua.html>.

чення розмірів від незаконного обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва. За результатами вибіркового вивчення вироків (65)¹ судів України протягом 2006-2008 року по кримінальних справах, порушених за ст. 203-1 КК товарознавча експертиза призначалась тільки у 56% випадках, а у всіх інших розмір встановлювався іншим шляхом (наприклад, довідка про ціну реалізації товару від суб'єкта підприємницької діяльності, від управління статистики – щодо цін на певний товар по регіону), що викликає певні сумніви в об'єктивності встановлення та доведення розмірів вартості дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва, необхідних для порушення кримінальної справи за ст. 203-1 КК.

Звертає на себе увагу й те, що законодавець взагалі не врахував, що цей злочин, відповідальність за який передбачена ст. 203-1 КК, як правило вчиняється організованою групою осіб, яка постійно маскує свою злочинну діяльність і має налагоджені корумповані зв'язки, що певним чином унеможливує притягнення всіх членів групи до кримінальної відповідальності. Результати вибіркового опитування працівників підрозділів ДСБЕЗ (115 осіб) показали, що у 67% випадків діяльність пов'язана з незаконним обігом дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва носить організований характер (є особи, які незаконно завозять через територію України цей товар, особи, які зберігають цей товар або займаються тиражуванням, особи, які здійснюють реалізацію даного товару, а також особи (державні службовці або службові особи), які забезпечують "гарантію" даному бізнесу.

Аналіз оперативно-службової діяльності підрозділів ДСБЕЗ ОВС показує, що ними в середньому протягом року виявляється від 47 до 90 підпільних цехів з виробництва контрафактної продукції, а посиленої відповідальності за вчинення таких дій ст. 203-1 КК не передбачено. Дані дії за характером мало чим відрізняються від незаконного виготовлення алкогольних напоїв шляхом відкриття підпільних цехів (ч. 2 ст. 204 КК), що доцільно передбачити

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

і в змінах до розглядуваного складу злочину з обов'язковою конкретизацією (надання дефініції) поняття "підпільний цех".

2. Конкретизація суб'єкта:

В більшості науково-практичних коментарів до цієї статті суб'єкт злочину визначається як спеціальний. Але повністю з цим не можна погодитись. Щодо спеціального суб'єкта, то ним може бути: службова особа суб'єкта господарювання – юридичної особи, яка є виробником, експортером або імпортером дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання (його основних вузлів та механізмів) та сировини для їх виробництва, а так само – фізична особа, що зареєстрована як підприємець і здійснює аналогічну господарську діяльність. Наведене розуміння спеціального суб'єкта ґрунтується на аналізі спеціальних законодавчих актів, що регулюють даний різновид господарської діяльності.

Стосовно притягнення до відповідальності за цей злочин осіб, які у встановленому порядку не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності (загальний суб'єкт) виникають певні протиріччя. В науково-практичних коментарях до цієї статті у редакції 2005 року акцент робиться тільки на спеціальний суб'єкт. Це обґрунтовується тим, що відповідно до спеціальних законодавчих актів даним видом господарської діяльності можуть займатися тільки суб'єкти господарювання, які отримали ліцензію¹. Щодо наявності тільки спеціального суб'єкта у ст. 203-1 КК висловлюють думки такі вчені, як П.П. Андрушко, О.О. Дудоров, С.П. Берзін². Вони в

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – С.540-543.

² Андрушко П.П. Коментар до ст. 203-1 Кримінального кодексу України / П.П. Андрушко // Кримінальне право України. – 2006. – № 1. – С. 24-38. Берзін П. Визначення складу та розміру доходу в злочинах в сфері господарської діяльності / П.С. Берзін // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С.98-103. Берзін П. Кримінально-правова кваліфікація дій, пов'язаних з порушенням законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва / П.С. Берзін // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 3. – С.18-22. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика [монографія] / О.О. Дудоров. – К.: Юридична практика, 2003. – 924с.

більшості схильні до того, що особа, яка у встановленому законом порядку не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності і займається виробництвом дисків для лазерних систем зчитування і матриць може притягуватися до відповідальності за ч.1 ст. 202 КК за здійснення без державної реєстрації як суб'єкта підприємництва діяльності, що містить ознаки підприємницької і підлягає ліцензуванню. За результатами вибіркового вивчення вироків (65)¹ судів України протягом 2006-2008 року по кримінальних справах, порушених за ст. 203-1 КК тільки у 18% з них фігурували особи, які не були суб'єктами підприємницької діяльності.

На наш погляд, у зв'язку з тим, що чинне законодавство вимагає від суб'єктів господарювання отримання ліцензії тільки для виробництва, експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, матриць, експорту або імпорту обладнання та сировини для їх виробництва, то для здійснення дій пов'язаних із переміщенням, зберіганням та реалізацією предметів даного злочину отримання такої ліцензії не потрібно.

З метою усунення окреслених прогалин у кримінальної відповідальності за незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва доцільно запропонувати внесення відповідних змін до ст. 203-1 КК.

УДК 351.761.3(470/571)

С.В. Шестопапов

следователь 4-го следственного отдела
(Следственный департамент ФСКН России)

О РОЛИ СЛУЖБ И ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ФСКН РОССИИ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ НАРКОВИЗНЕСА

По данным Организации Объединенных Наций, в настоящее время общее число лиц, потребляющих наркотики, составляет око-

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

до 185 миллионов человек, или 3% всего населения планеты¹. В Российской Федерации количество наркозависимых лиц, официально поставленных на учет, составляет около 518 тысяч человек², тогда как реальное число потребителей наркотиков в несколько раз превышает официальную статистику и, по экспертным оценкам, составляет около 6 миллионов человек или 4% населения страны. Из них около 2 миллионов человек – подростки и молодежь в возрасте до 24 лет. Наркоситуация в Российской Федерации характеризуется следующими опасными тенденциями. В 1991 – 2006 гг. число больных наркоманией, находящихся под наблюдением в наркологической службе, увеличилось в 11,5 раз (245,36 случая на 100 тыс. населения против 21,2 в 1991 г.). Причем происходил рост данных показателей. Так, в 2004 г. число больных, зарегистрированных с диагнозом "наркомания", на 100 тыс. населения составил 240,18; в 2005 г. – 241,97, а в 2006 г. – 245,36. Общее число больных наркоманиями в России, состоящих на учете, в 2004 г. составило 342 719 чел., в 2005 г. он "подрос" до 343 509 чел., а в 2006 г. – до 350 267 человек³.

Ситуация с распространением наркотических средств в нашей стране заставляет признать, что Россия превращена в главный объект глобальной героиновой агрессии. В условиях начала нового тысячелетия объемы незаконного оборота и немедицинского потребления наркотиков в России достигли уровня эпидемии, угрожающей здоровью нации, а наркомания превратилась в одну из самых серьезных угроз национальной безопасности российского государства. Социологические исследования последнего времени показывают, что наркоситуация в России приобрела новые черты: возрастание производства и распространения наркотиков в стране (в 2004 году выявлено 3118 мест незаконного изготовления наркотиков и специально оборудованных лабораторий, в 2005 году – 3605, в 2006 году –

¹ См.: Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2008 год (E/INCB/2006/1). – Нью-Йорк: ООН, 2009.

² См.: Статистический сборник "Состояние наркологической службы и основные тенденции учтенной заболеваемости в Российской Федерации в 2008 году". – Москва: ФГУ "Национальный научный Центр наркологии", 2009.

³ См.: Воронин М.Ю. Криминологическая политика защиты населения от наркотизации: Монография. – М.: ВНИИ МВД России, 2007. С.40.

3858, а в 2007 – 3826)¹; рост числа потребителей наркотиков; фактическое включение России в международную систему наркобизнеса – увеличение контрабанды наркотиков (более половины всех изымаемых наркотиков имеют иностранное происхождение); экспансия синтетических наркотиков на территорию России; продолжающееся использование страны в качестве международного перевалочного пункта для транспортировки наркотиков опийной группы.

Специфика отечественной наркомании в том, что 9 из 10 наркозависимых потребителей потребляют опиаты афганского происхождения². По данным ООН, процент россиян, подсевших на героиновую иглу, в 5-8 раз выше европейского показателя. Отсюда и сказывающаяся на демографии сверхсмертность среди молодых. Причины роста наркоэкспансии следующие. С одной стороны, Афганистан производит не менее 93% от всего мирового производства этой продукции, с другой – там созданы идеальные условия для направления героинового потока именно в Россию. С западной стороны Афганистана находится одна из самых укрепленных в мире границ с Ираном, которая представляет собой, по сути, фортификационные сооружения, на ее линии находится больше половины иранских сухопутных войск. С восточной и юго-восточной сторон вследствие восьмилетнего противостояния пуштунских племен и войск коалиции под командованием НАТО наркотрафик тоже затруднен. А в сторону севера – через неукрепленные границы Таджикистана, Узбекистана, Туркмении, Киргизии и Казахстана – в Россию вектор движения основного потока наркотиков открыт.

"Организованная против России наркоагрессия носит не доктринальный характер в части государственной стратегии отдельных стран, а является плодом совместной деятельности наркомафии и определенной группы высших руководителей политической ма-

¹ По суммарным статистическим данным ФСКН России и МВД России: формы статистической отчетности ФСКН России 1-ЛОН и МВД России 1-НОН. М. 2008.

² См.: Иванов В.П. Россия стала главным объектом глобальной героиновой агрессии. Российская Федерация. 2009. № 11. С. 2.

шины США и НАТО, стремящихся максимально реализовать свои целевые установки"¹.

Совершенно очевидно, что международное сообщество в лице ООН в какой-то степени самоустранилось от решения проблемы. Для кого-то, может быть, трагедия России – всего лишь вопрос регионального значения. Совет Безопасности ООН не квалифицирует статус масштабного производства опиатов как угрозу миру и безопасности, хотя давно рассматривает в качестве таковой пиратство. Такой правовой казус не позволяет директивно устанавливать санкционные списки наркобаронов и их преступных синдикатов. Из 342 сотрудников Управления ООН по наркотикам и преступности только 7 человек представляют страны ШОС, где проживает свыше 30% населения всего земного шара и которые лежат на основных маршрутах афганского наркотрафика.

Развитие и укрепление международного сотрудничества особенно актуально в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ и злоупотреблением ими, поскольку данная проблема не может быть решена в отдельно взятом государстве. Организация и обеспечение участия ФСКН России в международном сотрудничестве возложены на Управление международного сотрудничества ФСКН России.

На фоне существенных изменений в системе государственного регулирования оборота психоактивных веществ, прежде всего оборота алкогольной продукции, распространения в средствах массовой информации рекламы этой продукции, искусственного противопоставления в общественном сознании потребления наркотических средств, сторонниками легализации немедицинского потребления наркотиков удаётся все более остро ставить перед российским обществом вопрос о целесообразности законодательного запрещения немедицинского потребления тех или иных видов веществ, отнесенных международными конвенциями к наркотическим средствам или психотропным веществам.

¹ См.: Иванов В.П. Социальные последствия наркоэкспансии в Российской Федерации на современном этапе. Тезисы выступления на III Национальном конгрессе по социальной психиатрии 27 ноября 2008 г. // Наркоконтроль. 2008. № 4. С. 2.

Сегодня необходимо приложить усилия для перевода в практическую плоскость возможностей международных организаций и групп, к которым присоединилась Российская Федерация (например, не отлажено практическое взаимодействие с группой по сотрудничеству в борьбе со злоупотреблением наркотиками и их незаконным оборотом Совета Европы – "Группой Помпиду"). Не все возможности использованы для расширения взаимодействия на многосторонней основе в рамках СИКАД (Организации Американских Государств), Европола, Европейского Союза, Меморандума о взаимопонимании и сотрудничестве между ЮНДКП и рядом государств Центральной Азии и России.

Не проявляется должной активности взаимодействующих сторон в пополнении банков данных. Еще недостаточно проработан и нормативно урегулирован механизм сбора, накопления и обмена оперативно значимой информации, получаемой из различных источников. В этой связи приоритетным направлением становится дальнейшее развитие механизмов, ориентированных на налаживание эффективной системы обмена информацией по вопросам противодействия транснациональной преступности.

Возникла необходимость создания совместной единой автоматизированной системы оперативного учета членов международных организованных преступных группировок, находящихся как на территории России, стран-участниц СНГ, так и на территории Европейского Союза.

Как показывает практика, определяющее значение в противодействии транснациональной преступности имеет изучение, обобщение и распространение отечественного и международного опыта. Организационно-методическое обеспечение предполагает разработку для специализированных служб правоохранительных органов соответствующих материалов (пособий, рекомендаций, сборников правовых актов и т.д.) по оперативно-розыскной и следственной работе. Именно в целях обмена таким опытом необходимо систематически готовить и распространять в государствах-партнерах экспресс-информацию, аналитические обзоры, научно-методические материалы о наиболее распространенных способах совершения преступлений, организации преступной деятельности,

формах и методах противодействия транснациональным и международным проявлениям преступности.

В этой связи большее внимание должно уделяться развитию научного сотрудничества с зарубежными государствами. В настоящее время, как правило, исследования проводятся в рамках одной страны, тогда как преступность не придерживается административных границ. В связи с этим методики зачастую не охватывают многие аспекты конкретного вида преступления или деятельности организованной преступности, имеющей связи в других странах.

Практические органы правопорядка обеспечиваются соответствующими научными разработками и методиками лишь по результатам исследований, которые проводятся научными учреждениями данной страны. Четкая система обмена результатами наиболее актуальных исследований, методиками выявления и раскрытия новых видов и способов совершения преступлений не налажена.

Что касается научного сотрудничества со странами-участниками СНГ, то проведенное исследование показало, что за исключением Белоруссии, Киргизии и Таджикистана большинство стран не проявляют должной активности и внимания к установлению такого взаимодействия. В целях создания постоянной основы научно-взаимодействия необходимо оформлять двусторонние Протоколы о сотрудничестве.

По мнению автора, координация совместных научных исследований может осуществляться научной секцией при Совете министров внутренних дел государств-участников СНГ. В этом случае в состав секции должны входить руководители ведущих профильных научных учреждений правоохранительных органов каждой из стран СНГ. Представляется, что такая организационная форма координации научных исследований по проблемам борьбы с наиболее опасными преступлениями в рамках СНГ позволит в короткие сроки принести позитивные результаты, значительно усилить научное обеспечение деятельности правоохранительных органов в борьбе с преступностью на современном этапе.

Предлагаемые автором изменения в законодательные и иные нормативные правовые акты Российской Федерации устраняют

выявленные в ходе исследования правовые пробелы и противоречия, приводя российское законодательство в соответствие с нормами международного права, а также сложившейся мировой практикой.

УДК 3447.952

О.Н. Яковлева

курсант IV курсу факультета подготовки
*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

К ВОПРОСУ О ЗАКОННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОЛЛЕКТОРСКИХ ФИРМ

В современных условиях развития экономических отношений в Украине особый спрос вызывают услуги, предоставляемые коллекторскими фирмами. Коллектор (лат. collector) в переводе с латинского означает "собиратель" и в деловой обиход этот термин вошел сравнительно недавно. По сути, такие фирмы являются субъектом хозяйствования, деятельность которого направлена на профессиональное взыскание задолженности, не возвращенной юридическому лицу в установленный в договоре срок. До кризисного бума взысканием долгов занимались службы безопасности банков, но сейчас специалистам по взысканиям "обрабатывать" неблагополучных клиентов стало затруднительно физически из-за их количества. Также, негативно на репутацию банка влияет сам процесс выяснения причин неуплат и поиска решений в сложившейся ситуации, что отпугивает потенциальных клиентов. Это и стало предпосылками появления коллекторских фирм.

Новизна и относительно недавнее появление коллекторских фирм в Украине обуславливает актуальность выбранной темы. Научным исследованием деятельности коллекторских фирм занимались такие ученые как А. Румянцев "Стягнення боргів. Хто і як повинен цим займатися?", Р. Титикало "Збирачі поза законом, Або декілька слів про колекторський рекет" др., но единого мнения о том, что же в действительности представляет собой деятельность коллекторских фирм, мы не встретили.

Задачами данного исследования является формирование объективного представления о деятельности таких фирм, основанного на исследовании законодательства (Гражданского кодекса Украины, Закона Украины "О банках и банковской деятельности", Закона Украины "Про інформацію", Постановления НБУ № 428 "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України" и собственном практическом опыте общения с представителями коллекторского бизнеса города Луганска.

В целом на сегодняшний день в Украине работают более 50 коллекторских фирм. Также в декабре 2008 года была создана Ассоциация участников коллекторского бизнеса Украины, в состав которой входят CCG Credit Collection Group, "Служба виконання зобов'язань", "Європейська агенція з повернення боргів", "Укрборг", "Українська Колекторна Група". В состав Независимой Ассоциации украинских коллекторских агенств (НАУКА) входят "X-point", "ФАСП" (Україна), "Укрфінанси", "Бізнес Безпека", "Зеніт Колекшн Груп", "Авеста-Україна", "Creditexpress", "Дельта М", "Ультімо", "Український центр грошових вимог". Их деятельность состоит из трех этапов. На первом - с должниками общаются по телефону, устанавливают контакт и выясняют причины просрочки. Если не удается "убедить" должника выплатить долг, то наступает очередь второго этапа - личная встреча, на которой специалисты по взысканию долгов используют методы психологического и юридического воздействия, при этом устрашающе на неблагополучного клиента действует сам вид высококвалифицированных сотрудников коллекторских фирм, ведь их имидж продуман до мелочей с целью оказания наиболее эффективного психологического давления. К специалистам по взысканию долгов выдвигаются жесткие требования: высшее образование (желательно юридическое), опыт работы в милиции (по большей степени приветствуются оперативные работники), коммуникабельность, способность к быстрому обучению, креативность, стрессоустойчивость, лидерские качества.

Как правило, второй этап сопровождается регулярными звонками, письмами, сообщениями с напоминанием о долге на мобильный телефон должника. Если и личные встречи не дают желаемого

результата, то подается иск в суд. Но главной задачей коллекторов является разрешение данной проблемы, не доводя дела до суда. Поэтому, когда речь заходит о коллекторских фирмах, у людей возникает образ рэкетиоров 90-х годов. Что не обосновательно, ведь зачастую они пользуются теми же методами. Большое количество разнородной доступной информации, в настоящий момент практически не дает сформировать единое представление о "коллекторах" и их роли на рынке.

Для того, что бы сформировать представление о деятельности коллекторских фирм, мы в телефонном режиме (номера телефонов были найдены в газете "Восточный курьер", где услуги предлагались в формулировке "юридические услуги и консультации по вопросам исполнения и неисполнения обязательств), связались с двумя представителями такого рода субъекта хозяйствования в городе Луганске. Первым делом, мы задали вопрос о том, являются ли предоставляемые ими услуги коллекторскими, на что был получен утвердительный ответ. Каждому из них была дана следующая информация: физическим лицом, под расписку были даны в займы 30 тыс. грн. сроком на 2 месяца лицу, проживающему в другом городе. По истечению срока лицо скрывается: по месту постоянного жительства не проживает, номера телефонов отключены. В собственности должника никакого имущества нет.

В первом случае нам объяснили, что с физическими лицами они не работают, розыском неблагополучных должников не занимаются, и даже, если дело было бы направлено в суд, и суд вынес решение в пользу заемщика, то гарантии за исполнение решения они не дают. А размер их гонорара составил бы около 10 тыс.грн.

В другой фирме за такое дело не прочь были взяться, с полным сопровождением дела до исполнения решения суда включительно. Стоимость таких услуг составила бы 10% (3 тыс.грн.) от взысканной суммы, плюс затраты на передвижение. Из последнего телефонного разговора стало очевидно, что данная фирма использует не только законные способы воздействия на должника, т.к. по закону в обрисованной ситуации добиться какого-то результата фактически невозможно (даже при вынесении судебного решения в пользу займодателя, его исполнение, в лучшем случае

растянется на несколько лет, а работать на столь "перспективный" гонорар юрист не станет). Также, можно сделать вывод о размере гонорара таких фирм – от 10% до 35%. К сожалению, на сегодняшний день деятельность коллекторских фирм на законодательном уровне не урегулирована. Поэтому, нельзя не согласиться с заявлением министра юстиции Н. Онищука 21 февраля 2009 года: "Це фірми, які тільки що утворилися і взяли за основу своєї діяльності виконувати доручення банків і збирати борги. З мого погляду, як міністра юстиції, діяльність таких фірм перебуває поза законом. По-перше, як правило, це сегмент фінансово-банківської діяльності, і він має ліцензуватися. Відповідного законодавства, яке б регулювало діяльність таких колекторських фірм, у нас нема. Друга проблема пов'язана з тим, що така колекторська фірма чи особа, що одержала від банку право вимоги, по суті, одержить доступ до інформації персонального характеру про особу". Хоть в кредитных договорах банков и присутствует пункт, в котором оговорено условие передачи данных должника, с его согласия третьим лицам, но это не исключает нарушения банком ст.62 Закона "О банках и банковской деятельности" о банковской тайне. К словам министра следует добавить, что закона, запрещающего деятельность коллекторских фирм тоже нет, поэтому они работают по принципу "что не запрещено, то разрешено".

Подводя итог вышеизложенному, делаем вывод, что отсутствие закона, который бы определял правовое положение коллекторских фирм, ставит их деятельность вне закона. Свидетельством этого является возбужденное уголовное дело Белокуракинским РО ГУ МВД Украины в Луганской области по признакам преступления, предусмотренного ч.1 ст.361-2 УК в отношении должностных лиц Беловодского отделения ЗАО "Приватбанк" за несанкционированный сбыт информации с ограниченным доступом (подписи частного предпринимателя). А в январе 2009 МО УМВД Украины в г. Севастополь АРК было возбуждено уголовное дело по признакам преступления, предусмотренного ч.2 ст.190 УК Украины в отношении сотрудников коллекторской фирмы "Корсар". Они представились сотрудниками милиции и угрожали возбуждением уголовного дела и вымгали от директора агентства "Галерея нерухо-

сті" виплатити їм 3 тис. долларів США в зв'язі з дебіторською задолженістю агентства.

В умовах сложившогося кризиса спрос на колекторські послуги буде рости, і відповідно, буде рости рівень порушень законних прав і інтересів громадян, тому необхідно як можна швидше нормативно урегулювати діяльність колекторських фірм. А поки декілька рекомендацій, на випадок, якщо вам позвонили представителі колекторської фірми:

- Не панікуйте, не грубите, попросіть представитися, запишіть його прізвище, ім'я, прізвище, номер посвідчення, вивчіть представителем якої фірми він є, її (фірми) стаціонарні телефони.

- Якщо колектори прийдуть на особисту зустріч, вимагайте від співробітника компанії пред'явити документи: копію довіреності, виданої фінансовим закладом, а також довіреність компанії, представителем якої він є.

- Якщо він відмовляється виконати ваші вимоги – це підстава для звернення в міліцію.

УДК 343.359.2

О.А. Бурбело

доктор економічних наук,
завідувач кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

Н.Л. Недодаєва

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПЕРІОД ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Фінансова криза, яка істотно впливає на економічний та соціальний розвиток України на сучасному етапі, загострила кримі-

ногенну ситуацію, а саме економічні злочини та правопорушення. Значно збільшилось протиправних проявів у податкових правовідносинах. Так, за даними Департаменту інформаційних технологій МВС України у 2008 р. було виявлено 235 злочинів щодо фіктивного підприємництва та 248 щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що призводить до несплати податків. Тільки за 6 міс. 2009р. кількість злочинів збільшилась та становить 287 щодо фіктивного підприємництва та 252 щодо відмивання доходів¹.

Це обумовлено, насамперед тим, що ухилення від сплати податків є основним каналом незаконного збагачення за рахунок накопичення капіталу, можливості розширення бізнесу внаслідок зниження цін на нерухомість та інших негативних проявів фінансової кризи. Крім того причиною податкових правопорушень є негативне ставлення платників податків до діючої податкової системи, суб'єктивізму контролюючих органів, політичної нестабільності та недовіра представників бізнес-структур до влади.

Проблемам виявлення та боротьби з податковими правопорушеннями приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Брич Л.П., Навроцький В.О.², Гуторова Н.О.³, Мельник Н.К.⁴ та інші. Разом з тим, як показує практика виявлення та розслідування податкових злочинів, способи вчинення стають все більш витонченими, охоплюють значні прошарки суспільства, характеризуються груповою порукою та злочинністю.

Тому метою даної статті є детальне розкриття основних причин та особливостей, що впливають на мотивацію платників податків при здійсненні правопорушень та злочинів у період фінансової кризи, визначення актуальних та своєчасних напрямів їх протидії.

¹ Міністерство внутрішніх справ України. <http://www.MVS.gov.ua>

² Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. - К.: Атака, 2000. - 180 с.

³ Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Монографія. - Х.: видавництво Нац.ун-ту внутр. справ.2001. - 210 с.

⁴ Мельник П.В. Розвиток податкової системи перехідній економіці. - Ірпінь.2001. - 356 с.

Масштаби податкової злочинності у період фінансової кризи являють реальну загрозу економічній безпеці країни. Загроза обумовлюється не стільки кількістю скоєних злочинів, а насамперед все зростаючим проникненням у сферу оподаткування організованої злочинності і корупції, що посилює вплив кримінальних елементів на зовнішню економічну діяльність, ефективність діяльності банків, кредитно-фінансових установ та інших структур, які займають ключові позиції в економіці країни.

Ефективне попередження та розкриття податкових злочинів та правопорушень потребує глибокого аналізу мотивів, причин та умов, що їм сприяють. Слід зазначити, що причини цих злочинів мають комплексний характер та системно пов'язані одна з одною.

В наукових джерелах виділяють економічні, політичні, технічні, морально-психологічні, організаційні та правові причини. В період фінансової кризи, що характеризується погіршенням фінансового становища бізнесу і населення, найбільшого поширення набувають економічні причини. До економічних причин податкових злочинів слід віднести: нестабільність відносин власності, падіння темпів виробництва, зниження дохідного потенціалу, нестабільність національної валюти, прагнення відводу капітал в тінь та вивозу його за кордон.

Фінансове становище платників податків стає визначальною мотивацією здійснення податкових правопорушень. Платник податків зіставляє вигоду від несплати податків і можливі негативні наслідки. І в цьому разі слід підкреслити, що податкові правопорушення вкрай рідко доходять до суду. На практиці існує тлумачення кримінального і кримінально-процесуального законодавства, відповідно до якого факт умисного ухилення від сплати податків повинен доводитися з дотриманням процедури, встановленої податковим законодавством України. При цьому як аргумент правильності такої думки окремими авторами зазначається п. 5.2 ст. 5 Закону України від 21.12.2000 р. № 2181-III "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами". Але слід зазначити, що податкове законодавство України жодним чином не регулює кримінальний процес. Частиною першою ст. 3 Кримінально-процесуального ко-

дексу України передбачено, що провадження у кримінальних справах на території України здійснюється відповідно до вимог КПК. Іншого закону або нормативно-правового акта, яким слід керуватися при розслідуванні зазначених справ, не існує. Крім того, у будь-якому законодавстві, за винятком КПК, відсутній механізм доведення умисту, отже вважати, що кримінальну справу не можна порушити за наявності податкового спору в адміністративному судочинстві, помилково.

Наступна причина, яка сприяє мотивації до ухилення від сплати податків, є недосконалість об'єктивної оцінки шкоди, яка нанесена державі, та відсутність чіткого розподілу повноважень по її розрахунку між податковими органами та службами МВС. Кримінальна відповідальність застосовується тільки у разі фактичного ненадходження коштів до бюджету чи державних цільових фондів в значних розмірах (Ст.212КК). Податкові контролюючі органи внаслідок відсутності чіткого відокремлення їх функцій та завдань органів МВС іноді навмисно відхиляються від розрахунку збитків, нанесених державі, і самостійно накладають фінансові санкції на платників податків, що посилює залежність останніх від контролюючих органів.

Причини податкових злочинів та правопорушень економічного характеру системно пов'язані з недоліками правового регулювання та особливостями податкової законодавчої бази. В період фінансової кризи негативним фактором виступає надмірне податкове навантаження та нестабільність податкової системи. В Україні превалює точка зору економістів та юристів по наповненню дохідної частини бюджету за рахунок збільшення податкових платежів, що насамперед знаходить відображення у законодавчих актах. В період фінансової кризи доцільно підтримувати стабільну державну політику, встановлюючи оптимальну ставку на рівні нижнього порогу податкового тиску. Правомірна думка Кучерявенка Н.П., який підкреслює, що ріст ставок податків загалом призводить не к збільшенню надходжень до бюджету, як того прагнуть законодавці, а к протилежному результату¹. Високий рівень подат-

¹ Кучерявенко Н.П. Налоговое право Украины. (Вопросы и ответы) – Х. "Одиссей", 2007. – С. 16.

кового навантаження призводить до відтоку капіталу за кордон, пошуку тіншових схем, створенню фіктивних підприємств та іншим податковим правопорушенням.

Зростання навантаження обумовлено також нездатністю держави забезпечити ефективний контроль над суб'єктами підприємницької діяльності та видатками бюджету. Державна політика коливається від постійних перевірок суб'єктів підприємницької діяльності до повної відміни планових перевірок, наприклад, рішення про тимчасові обмеження щодо здійснення заходів державного контролю у сфері господарської діяльності на період до 31 грудня 2010 року (постанова КМУ від 21.05.2009 р. № 502).

Має місце неузгодженість багатьох податкових законів, окремі положення недостатньо чітко сформульовані, у результаті чого виникає можливість подвійного тлумачення. Останнє є об'єктивною мотивацією обходу положень нормативних актів й призводить до податкових зловживань та корупційних дій як працівників контролюючих органів, так і платників податків. Постійне чекання підвищення оподаткування та пропозиції податкових органів "сплати наперед" змушує суб'єктів господарювання заздалегідь занижувати обсяг податкових зобов'язань та шукати шляхи ухилення від сплати податків, що призводить також до посилення криміногенної ситуації.

До правових причин варто віднести і недостатній розвиток міжнародного співробітництва в сфері боротьби з податковими злочинами та правопорушеннями. Останнім часом все частіше виявляються порушення податкового законодавства, пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. Відсутність угод про взаємодію з фіскальними службами більшості держав суттєво перешкоджає розслідуванню фактів ухилення від сплати податків, скоєних під час проведення експортно-імпорتنих операцій.

Найбільш уразливим є механізм нарахування та відшкодування ПДВ. Більшість злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням, обумовлена наявністю цілого ряду пільг, безпідставним декларуванням платниками від'ємного значення податку, корупцією митних органів при проведенні псевдоекспортних операцій. Саме застосування незаконних схем відшкодування ПДВ при здійс-

ненні експортних операцій породжує більш суттєву проблему відтоку капіталу з економіки України.

В умовах зростання податкового навантаження та недосконалості законодавства слід відзначити об'єктивні складнощі легальних можливостей розвитку бізнесу і сплати податків в повному та ще й "наперед" обсязі. Надлишковий податковий тягар не лише завдає шкоду суб'єктам господарської діяльності, а іноді взагалі робить неможливим здійснення законної економічної діяльності: створюються фіктивні фірми, безготівкові кошти переводяться в готівку і навпаки. За даними експертів в Україні біля 90% суб'єктів фінансово-господарської діяльності використовують протиправну конвертацію грошових коштів з метою ухилення від оподаткування, відводу капіталу в тінь та вивозу його за кордон¹. Сьогодні в тіньовому секторі економіки України та за її межами знаходяться значні капітали, які здатні стати фінансовим забезпеченням якісних змін в економіці.

В даних умовах доцільно повернутися до проблеми легалізації капіталу, максимально залучити капітали і доходи некримінального походження до легального сектору економіки. При цьому не можна покладатися винятково на карні та адміністративні заходи, які як доводить практика багатьох країн світу є малоефективними². Слід підкреслити, що завдання залучення в офіційний сектор економіки тіньових доходів не повинно означати створення можливостей для легалізації капіталів, отриманих від заборонених законом видів діяльності. Зрозуміло, що вирішення цього завдання потребує комплексних заходів. Протягом 1999-2004рр. на розгляд Верховної Ради України були подані 12 проектів законів, але досі жоден із них не був прийнятий.

Таким чином, фінансова криза, що впливає на економічний розвиток держави, потребує створення принципово нової ефективною податковою політики, спрямованої на здійснення насамперед стимулюючих, а не фіскальних функцій. Мотивація податко-

¹ Дурдинець В.В. Боротьба із злочинністю має бути всеохоплюючою та ефективною. // Право України. - 2007. - № 1. - С.24

² Проблеми розподілу власності та легалізації тіньових капіталів в Україні. - Київ: УЦЕІПД ім. О. Разумкова, 2004. - С. 10

вих злочинів та правопорушень має комплексний характер, причини правопорушень системно пов'язані одна з одною. Найбільшого поширення набувають економічні та правові причини, які усугубляються відсутністю чіткого розподілу повноважень та завдань протидії правопорушенням між податковими органами та службами МВС. Ситуацію ускладнює неузгодженість у діях органів досудового слідства і господарських судів, яка обумовлена недоліками процесуального законодавства.

В умовах зростання податкового навантаження та недосконалості законодавства слід відзначити об'єктивні складнощі легальних можливостей розвитку бізнесу. Доцільно повернутися до проблеми легалізації капіталу, максимально залучити капітали і доходи некримінального походження до легального сектору економіки.

УДК 343.214:343.91(470/571)

П.Н. Кобець

доктор юридичних наук, доцент
главный научный сотрудник
(ВНИИ МВД России)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ - ВАЖНЕЙШИЙ СПОСОБ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ПРЕСТУПНОСТЬ

С момента вступления в силу УК РФ в законодательные органы вносилось большое число конъюнктурных законопроектов, направленных на ужесточение репрессии. В итоге в гл. 22 УК РФ были введены две новые нормы, в ряде статей предусмотрены новые квалифицирующие признаки, усилены санкции за некоторые преступления. И лишь в 2003 г. в Государственную Думу Федерального Собрания Российской Федерации, впервые был внесен законопроект о декриминализации ряда преступлений в сфере экономической деятельности, смягчении наказания за них¹.

¹ См.: Лопашенко Н.А. О некоторых проблемах законодательной регламентации и квалификации преступлений в сфере экономической деятельности // Прокурорская и следственная практика. 2003. № 1/2.

Из сказанного следует, что в идеале необходимы формирование долгосрочной экономической стратегии и приведение в соответствие с ней политики борьбы с экономическими преступлениями, разумеется, с учетом количественно-качественных изменений преступности этого вида. Только тогда непрерывное и бессистемное внесение изменений и дополнений в законодательство сменится взвешенным и объективным подходом к его совершенствованию, сочетающим свойства социальной обусловленности, научной обоснованности и практической значимости¹.

Для этого в обозримом будущем необходимо: определение экономической стратегии и политики борьбы с экономическими преступлениями в долгосрочных программных документах; создание при законодательных органах государственного консультационного совета из наиболее квалифицированных специалистов в области регулятивного и охранительного права с предоставлением права участвовать в разработке и сопровождении законопроектов вплоть до их принятия; одновременное принятие законов, регулирующих и охраняющих одни и те же общественные отношения в сфере экономической деятельности, в целях согласования бланкетных норм уголовного права с нормами иных отраслей законодательства; переход к либеральной модели уголовного права: декриминализация массовых преступлений небольшой и средней тяжести (ст. 200 УК РФ), а также ряда деяний, с которыми можно бороться средствами административного права или экономическими мерами (ст. 171, 193 УК РФ и др.); соблюдение принципа экономии репрессии при моделировании санкций норм гл. 22 УК РФ (назначение лишения свободы на определенный срок и конфискации имущества только за тяжкие и особо тяжкие преступления, за остальные – наказаний, не связанных с лишением свободы: штраф и др.); в целях максимально широкого применения имущественных санкций в нормах Общей части УК РФ целесообразно предусмотреть возможность замены штрафа частичной или полной конфискацией имущества виновного в случае злостного уклонения от его уплаты.

¹ См.: Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. М. 2003. С. 75.

Обеспечение безопасности в сфере внешнеэкономической деятельности¹. Экономическая безопасность в сфере ВЭД – это объективное состояние защищенности всей совокупности экономических отношений по поводу международного обмена товарами, работами, услугами, информацией, результатами интеллектуальной деятельности, в том числе и исключительными правами на них и связанных с ними жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз². Особо следует остановиться на угрозе криминализации сферы внешнеэкономической деятельности. Наиболее опасными проявлениями криминальной деятельности в сфере ВЭД являются хищения, совершаемые лицами, осуществляющими оперативное управление собственностью, и нарушения имущественных прав миноритарных акционеров. Последствия этого заключаются в уменьшении налогооблагаемой базы и величины собираемых налогов, снижении управляемости хозяйством. Кроме того, огромный объем неучтенного производства и услуг искажает картину экономической динамики, величину ВВП и т.д.

Стратегической целью обеспечения экономической безопасности в сфере ВЭД является создание приемлемых условий для жизни и развития личности, социально-экономической и военно-политической стабильности общества и сохранения целостности государства, успешного противостояния влиянию внутренних и внешних угроз.

К основным задачам уголовной политики обеспечения экономической безопасности в сфере ВЭД относятся: повышение результативности воздействия на источники угроз экономической безопасности в сфере ВЭД – преступность во всех ее проявлениях, личность преступника и криминогенные факторы. Поскольку обеспечение экономической безопасности в сфере ВЭД уголовно-правовыми средствами связано с гарантиями, а порой и с ограничением конституционных прав и свобод граждан, с вовлечением в

¹ Далее по тексту внешнеэкономическая деятельность (ВЭД).

² См.: Разумов С.А. Уголовно-правовой анализ преступлений в сфере экономической деятельности. М. 2003. С. 25.

ету сферу многих государственных, негосударственных органов, общественных организаций и граждан, то необходимо определить основные принципы той деятельности. К числу общих принципов уголовной политики представляется необходимым отнести: законность; равенство граждан перед законом; демократизм; справедливость; гуманизм; неотвратимость ответственности; научность.

В то же время можно выделить специальные принципы уголовной политики обеспечения безопасности в сфере ВЭД: единство политики регулирования и охраны сферы ВЭД как составных частей внешней политики; адекватное реагирование на угрозы криминального посягательства на экономическую безопасность ВЭД; единство (кумулятивность) системы административных и уголовно-правовых санкций за нарушения порядка осуществления ВЭД; обеспечение в борьбе с преступностью в сфере ВЭД приоритета мер профилактики, предотвращения и пресечения преступных посягательств в целях недопущения самих преступлений либо наступления вредных последствий их совершения; взаимодействие всех структур при сочетании централизованного и децентрализованного управления силами и средствами обеспечения безопасности в сфере ВЭД в соответствии с федеративным устройством России и распределением компетенции между РФ, ее субъектами и органами местного самоуправления; интеграция с международными системами обеспечения указанной безопасности.

Для решения задач уголовной политики обеспечения экономической безопасности в сфере ВЭД необходимо осуществлять: защиту интересов не только собственников крупных пакетов акций, но и миноритарных акционеров; подготовку и сопровождение комплексных целевых программ обеспечения экономической безопасности в сфере ВЭД, в том числе федеральных, региональных и местных; объективный и всесторонний мониторинг экономики и общества в целях выявления, оценку и прогнозирование источников криминальных угроз экономической безопасности в сфере ВЭД и оперативно-профилактический контроль за их состоянием; оценку состояния правоохранительной деятельности в сфере ВЭД, информирование руководства страны, властных структур, общественности и населения о положении дел в данной об-

ласти; создание, развитие, оснащение, подготовку и поддержание в достаточной степени готовности сил и средств субъектов обеспечения безопасности в сфере ВЭД. Стратегический подход к решению проблем в сфере экономической деятельности

Стратегия борьбы с коррупцией в России. Профилактическими мерами противодействия коррупционной подверженности стадий уголовного расследования могут являться: усиление прокурорского надзора за расследованием преимущественно экономических и коррупционных преступлений, а также взаимодействие СМИ, правозащитных организаций и следственных органов (по результатам расследования фактов коррупции, прежде всего известных общественности)¹.

Приоритетное направление в борьбе с коррупцией имеющимися уголовно-правовыми средствами должно составлять реагирование на проявления организованного подкупа и продажности государственных служащих. Для определения состояния организованного подкупа, не показательны имеющиеся данные уголовной статистики, которые не фиксируют ни одного преступления "дача взятки", совершенного в составе организованных групп. Как правило, такие проявления высоко латентны, а раннее их предупреждение фактически предопределено быть несостоятельным, и, прежде всего потому, что для организованных преступных формирований важное направление в продвижении их интереса составляет подкуп государственных служащих, а чаще подкуп на корню большой их штатной численности. Очевидно поэтому, что за совершение взяточничества в составе организованной группы выявляются исключительно только те, кому инкриминируют преступление "получение взятки", притом, что уголовная статистика неполно отражает организованную составляющую взяточничества. Одно из бесспорных свидетельств этого -3% от общего числа всех выявленных за совершение "получения взятки" в 2008 г. составляли лица, совершившие это преступление в организованной группе.

¹ См.: Герасимов С.И. Преступность в сфере экономики и ее предупреждение. // Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики. М. 2001. С. 5.

Министерство по антимонопольной политике и поддержке предпринимательства РФ свою антикоррупционную деятельность не строит на возможностях привлечения к ответственности виновных в совершении коррупционных правонарушений, таких как участие в предпринимательской деятельности должностных лиц органов государственной власти и управления; указание органов власти о приоритетном заключении договоров о поставке товаров, оказании услуг; необоснованное предоставление льгот хозяйствующим субъектам. Передача возбужденного дела в правоохранительные органы происходит редко. До 2/3 таких правонарушений устраняются без возбуждения дел путем направления предписаний и рекомендаций об их устранении. Таким образом, устранение коррупционных правонарушений не сочетается с установлением мер дисциплинарной и гражданско-правовой ответственности виновных. В этой связи отмечается насущная необходимость наличия функций координирования деятельности по борьбе с коррупцией на всех уровнях государственных органов власти. Именно в этом будет заключаться основа совершенствования антикоррупционной деятельности на ближайшую перспективу.

Стратегия борьбы с преступностью в сфере налогообложения. По нашему мнению, первоочередной задачей борьбы с преступностью в сфере налогообложения должна стать новая государственная идеология. Без политики государства по изменению общественного сознания любые позитивные трансформации в экономике станут безрезультатными, даже если последние будут подкреплены нормативно-правовыми актами об ответственности за нарушения налогового законодательства¹.

В качестве составляющих такого направления государственной политики можно назвать: полное неприятие уклонения от уплаты налогов (сборов), как часть национальной идеи ("платить налоги выгоднее, чем от них уклоняться"); политику приоритета общественных интересов над личными. В своем недавнем выступлении Президент Российской Федерации отметил, что необходимо моби-

¹ См.: Соловьев И.Н. О квалификации налоговых преступлений. Журнал "Налоговый вестник". № 11. 2001 С. 21.

лизовать интеллектуальные ресурсы общества и включить в работу общественные силы, которые ставят общенациональные интересы выше групповых, корпоративных и тем более личных; информационную "прозрачность" расходной и доходной частей бюджетов всех уровней, параллельно необходимо проводить следующие изменения в социально-экономической политике, а именно: сокращение наличного денежного оборота; упорядочение деятельности оффшоров; дифференцированный подход к применению отсрочки (рассрочки) уплаты налогов (сборов).

Жизненно важной является проводимая в последнее время налоговая реформа, позволяющая экономике развиваться без ущерба для предпринимателей. При этом недопустимой остается пагубная для бюджетов разных уровней практика реструктуризации задолженности крупных организаций-налогоплательщиков, поскольку нарушаются принципы законности (отсутствие законов о реструктуризации) и равенства всех перед законом.

Таковы на наш взгляд, основные направления совершенствования уголовной политики в сфере борьбы с экономической преступностью.

УДК 658.5:351.863

О.М. Ляшенко

доцент кафедри менеджменту
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Питання безпеки, які турбували людство споконвічно, пройшли певні етапи своєї еволюції, і протягом ХХ століття, нарешті, трансформувались в проблематику досліджень економічної безпеки. Вертикаль таких досліджень пронизує всі рівні – від глобального до рівня особистості. Важливе місце в такій вертикалі належить дослідженням економічної безпеки підприємства, популярність яких останнім часом набирає обертів. Серед науковців від-

100

буваються жваві дискусії щодо трактування поняття економічної безпеки, складових та чинників, що впливають на неї, способів оцінки рівня економічної безпеки тощо. Такі дискусії є гострими та, водночас, цікавими з багатьох причин: відсутності однастайності думок щодо визначення сутності поняття економічної безпеки підприємства, розбіжностей у поглядах щодо використання способів визначення її рівня, деякого отождоження понять стану економічної безпеки й процесу її забезпечення та ін. Дискусійним також слід визнати питання щодо сутнісних характеристик вимірювання економічної безпеки підприємства та управління такою безпекою.

Під економічною безпекою автором пропонується розуміти міру захищеності підприємства, бажаний стан якої досягається в результаті здійснення керованого процесу її забезпечення, перебіг котрого передбачає протистояння загрозам шляхом взаємоузгодження інтересів, носіями яких є представники як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, та використання необхідних для цього ресурсів.

Стрижнем такого розуміння економічної безпеки є гармонізація інтересів, носіями яких є представники як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства. Зважаючи на те, що кількість інтересів, які мають підлягати узгодженню, є достатньо великою, а власне, узгодження – не одномоментним актом, а, як правило, складною і тривалою подією, все це робить економічну безпеку достатньо складним поняттям, яке характеризує певний процес, результативність здійснення якого може бути охарактеризована повною або неповною мірою.

Отже концептуалізація управління економічною безпекою підприємства має будуватися на трьох ключових позиціях – протистояння загрозам, узгодженні інтересів підприємства та використанні необхідних для цього ресурсів. Етимологія слова "концептуалізація" співвідноситься з латинською лексемою "conceptio, conceptum" – 1) з'єднання, сукупність, система; 2) резервуар; 3) зачаття, зародок; 4) словесний вираз. Для формування концептуального апарату і його використання потрібна постійна компресія істотних стосунків. Ця компресія є природною, оскільки заснована на

скороченні різних відстаней та часових проміжків. Концептуальне зміщення – неминучий механізм компресії¹.

І дійсно, концептуалізація управління економічною безпекою підприємства, відбиваючи ключові положення власне економічної безпеки підприємства, ґрунтується на морфології такого управління, що має постійно рухливий стан. Графічну інтерпретацію морфології управління економічною безпекою підприємства представлено в такий спосіб (рис. 1²).

Коротко зупинимось на деяких аспектах процесів та явищ, існування яких іманентно пов'язане із необхідністю захищатися. Мова йде про загрози.

Рис. 1. Графічна інтерпретація морфології управління економічною безпекою підприємства

¹ Analysis versus Global Insight 2002

² Плященко О.М. Морфологія управління економічною безпекою підприємства // Третя Міжнародна научно-практична конференція учених і спеціалістів "Теорія і практика підприємницької діяльності". - Симферополь, 2009. - С. 47-50.

У сучасній економічній науці відсутня єдина думка щодо тлумачення загроз, а, отже, семантика даного поняття є вкрай розмитотою через те, що дослідники здебільшого ототожнюють поняття небезпеки, загрози й ризику. В цілому сутність небезпеки може розкриватися за допомогою використання таких термінів як можливість, процес, діяльність, явище, дія. І хоча таке різноманіття термінів значною мірою ускладнює розуміння сутності небезпеки, провідним її мотивом слід вважати об'єктивно наявну, але не фатальну можливість нанесення шкоди. Проте така можливість може мати ймовірнісний характер і тому небезпеку пропонується тлумачити як джерело виникнення загрози.

Метою системи безпеки є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім небезпекам і загрозам, забезпечення захищеності діяльності підприємства і досягнення ним стратегічних цілей функціонування. Безумовно, що досягнення поставленої мети можливе лише на основі вирішення комплексу завдань. До найбільш значущих з них можна віднести:

- знаходження сил і засобів, необхідних для забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства;
- виявлення реальних і прогнозування потенційних небезпек і загроз;
- знаходження способів їх запобігання, ослаблення або ліквідації наслідків їх дії;
- організація взаємодії з регулюючими і контрольними органами з метою запобігання і припинення опортуністичної поведінки, направлених проти інтересів підприємства;
- створення власної, відповідної небезпекам і погрозам, служби соціально-економічної безпеки підприємства та ін.

Взаємоузгодження інтересів підприємства, крізь призму якого автором статті розглядається управління економічною безпекою підприємства, є доволі складним процесом, причому, процесом детермінованим, тобто з достатньо жорстко обмеженою в часі структурою причинно-наслідкових зв'язків подій. Зважаючи на складність і постійну змінюваність у часі та просторі чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, вплив яких провокує появу загроз його економічній безпеці, протистояння під-

приємства таким загрозам має бути процесом, стан котрого може постійно коливатися від недосконалого до досконалого. Наведемо лише деякі приклади щодо вирішення питань, які наочно демонструють складність такого процесу та компресію протистояння загрозам та узгодження інтересів підприємств¹: АТЗТ "Сумський фарфоровий завод" – спроби захоплення підприємства; розв'язання конфліктної ситуації навколо ТОВ "СП МДМ" (м. Запоріжжя), що була спровокована спробами протизаконного захоплення; ТОВ "Універсам-43" (м. Херсон) – захист інтересів підприємства шляхом здійснення судового слідства в інтересах підприємства, проведення судової експертизи піддробленої печатки і підписів на документах в інтересах ТОВ "Херсон-43"; ВАТ "Інститут транспорту нафти" – спроби захоплення інституту членами експертної комісії; ЗАТ "Троїцький маслоробний завод" (Луганська область) – захист економічних інтересів підприємства; АТЗТ "Кіровоградбудматеріали" – захист підприємства від захоплення.

Управління економічною безпекою підприємства залежать від достатньо великої кількості чинників, серед яких надзвичайно велику роль відіграє організація такого управління та, зокрема, її адаптивна форма. За організацією пропонується розрізняти радикально-активізаційну, адаптивну та стабілізаційно-консервативну декомпозиції управління економічною безпекою підприємства. Проте імперативний характер адаптивної організації діяльності щодо забезпечення економічної безпеки підприємства можна аргументувати в такий спосіб.

По-перше, гармонізація економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища є ландшафтом, що постійно змінюється, і тому потребує перманентно адаптивної організації діяльності. В умовах функціонування та взаємодії із багатьма суб'єктами соціально-економічних відносин, гармонізація є шляхом до досягнення результатів в рамках власного спектру інтересів. У ширшому розумінні гармонізація інтересів – це дії із задоволення інтересів двох або більше взаємодіючих сторін. З економічної точки зору гармонізацію визначають як про-

¹ <http://www.uspp.org.ua/security/possibilities/4/>

цес взаємного узгодження, зведення до системи, уніфікацію, координування, упорядкування, забезпечення взаємної відповідності економічних інтересів, процесів та відносин, подолання невідповіданих розбіжностей (відмінностей), що виникають по горизонталі, які можуть створити уявлення про нерівність становища суб'єктів економічних відносин. Тобто при гармонізації немає односторонньої переваги одного економічного суб'єкта над іншим в сфері задоволення інтересів. Кожен з учасників взаємодії задовольняє певну сферу власних інтересів завдяки взаємодії з іншими суб'єктами.

По-друге, протистояння підприємства різноманітним загрозам потребує, перед усе, обмеження прийняття хибних організаційних рішень, механізмом мінімізації яких також має стати адаптивна організація діяльності. По-третє, високий рівень мінливості умов господарювання підприємств, докорінно змінив умови вибору щодо формування ресурсного забезпечення їх діяльності, створивши тим самим низку загроз їх діяльності. Виходячи з того, що у науці існують різні способи адаптації, пропонуються такі різновиди адаптивної декомпозиції управління економічною безпекою підприємства: композиційна, параметрична, структурна та ресурсна.

Велике значення для результативного управління економічною безпекою підприємства має ресурсне забезпечення, під яким пропонується розуміти упорядковану сукупність дій щодо пошуку, вибору та використання ресурсів, а також створення адміністративно-правових, організаційно-управлінських, техніко-технологічних, морально-психологічних, інформаційно-аналітичних умов, необхідних для перебування підприємства у тому чи іншому стані економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Процес управління економічною безпекою підприємств має багатовекторний характер. Певні вектори є ендогенно направленими, вони відповідають гармонізації інтересів усередині підприємства за рахунок внутрішнього потенціалу у взаємодії із внутрішніми суб'єктами діяльності, а саме власниками, вищим керівництвом та працівниками підприємства. Ці вектори характеризують гармоніза-

цію інтересів підприємства з інтересами інсайдерів та власників. Інші вектори – екзогенно направлені, їх призначення – у реалізації власних інтересів за рахунок взаємоузгодження з інтересами суб'єктів зовнішнього оточення. Саме гармонізація інтересів підприємства з іншими інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, при якому досягається не задоволення всього спектру, а певний баланс, є підґрунтям здійснення управління економічною безпекою підприємств у сфері зовнішньої економічної взаємодії.

Однією з найважливіших перспектив подальших наукових розвідок можна вважати формування підходів до економічної безпеки підприємств як функції управління підприємством, міру реалізації якої слід встановлювати відповідно до результативності управління їх діяльністю. Така перспектива має стратегічний характер. До числа тактичних перспектив може належати побудова контуру адаптивної організації діяльності щодо управління економічною безпекою підприємства в рамках запропонованої морфології такого управління.

УДК 343.37/343.46

Г.І. Волкова

заступник начальника кафедри
економіко-правових дисциплін
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко)*

ТІНЬОВА ПРИВАТИЗАЦІЯ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ ПАРАЗИТИЧНИХ СИНДИКАТІВ

В умовах формування ринку в країнах з перехідною економікою на тлі економічної кризи, що зберігається, відбувається зрощування законної і кримінальної економічної діяльності. Функціонування економіки є сполученням здорових продуктивних органів і елементів економічної системи та паразитуючих на кожному з них формоутворень кримінального середовища. Криміналізація охоплює всі сфери діяльності і напрями реформування та управ-

ління економікою. Криза економіки в цілому та її кримінальні прояви взаємно підсилюють і збільшують негативні наслідки та загрози для економічної безпеки паразитичними синдикатами, які виникли в умовах новітніх реформ в Україні.

Паразитичними синдикатами виступають гігантські фірми, які паразитують на колишній державній власності, що експропріювали національне надбання та використовують його переважно з метою особистого збагачення. Вони є суб'єктами не тільки політичної й економічної діяльності, але й реформ. Такими були ваучеризація, приватизація, комерціалізація й т.ін. – усе те, що довірливо сприймалося населенням як блага лібералізму. Насправді всі ці й інші реформи були мотивовані аж ніяк не ліберальними цінностями чи взагалі справедливістю, а прагненням до приватної вигоди небагатьох.

Одним з паразитичних "лідерів" корупції на сучасному етапі є, безумовно, сфера приватизації. За оцінкою Генеральної Прокуратури сфера приватизації за ступенем криміналізації йде на другому місці після банківської. Сама по собі, обмежуючи владу та свободу дій державних чиновників і посилюючи конкурентність та відкритість, ця сфера є сильним антикорупційним важелем, оскільки при входженні фірми в конкурентний ринок можливості для корупції обмежуються.

Метою дослідження є розкриття та з'ясування причин корупційних проявів при приватизації державного майна.

Для досягнення цієї мети поставлені наступні задачі:

- провести аналіз сучасного стану приватизації в Україні та за кордоном, виявити причини проявів корупції у різних сферах діяльності виконавчої влади;
- розкрити роль держави щодо шляхів подолання корупційних проявів при приватизації.

Предметом дослідження є закономірності формування механізму приватизації в умовах кризи.

Об'єктом дослідження є правовідносини які виникають з органами влади відповідно приватизованих об'єктів.

Процеси приватизації проходять по всьому світу, приносять серйозні фінансові результати в бюджети країн, які їх проводять.

Наприклад, Аргентина від приватизації отримала понад 9 млрд. доларів США, Бразилія - понад 24 млрд. доларів, Мексика - понад 16 млрд. доларів. Переважна більшість підприємств цих країн залишилася зорієнтованими в роботі на відповідні державні програми. Сталося це тому, що приватизація в цих країнах проходила відповідно до розроблених урядами й затверджених парламентами державних програм. Але можна навести і інші приклади успішних розвинутих країн, де велика частка майна залишається у державі, так: в Австрії -75% важкої промисловості належить державі, у США цей показник складає в різних галузях від 25 до 75%, у Швеції - 50%, у Данії- 60%.

Ця проблема є чи не найголовнішою в комплексі питань, пов'язаних як з боротьбою зі злочинністю, так і в становленні нової економічної системи в Україні.

У процесі приватизації найбільш поширеними стали такі правопорушення, як невчасний і неякісний розгляд заяв покупців, порушення пріоритетних прав трудових колективів при виборі форми власності та способі приватизації, а також спроби незаконно отримати контрольні пакети акцій керівниками, умисне зниження вартості майнових комплексів, несплата орендних платежів, використання позабюджетних коштів приватизації не за цільовим призначенням тощо.

Факти зниження цін під час приватизації практично набули масового характеру. Процес приватизації Алчевського металургійного комбінату, наприклад, з юридичного погляду не є легітимним, оскільки були численні порушення чинного законодавства, в тому числі строків проведення приватизації. Пільгова підписка акцій здійснювалась без затвердженого плану розміщення. Індексацию основних фондів проведено з півторарічним затягуванням строків. У той же час Фонд державного майна України підписав з українською кредитно-інвестиційною компанією угоду про передачу їй 338 тис. акцій підприємства (10%) на суму 10 млн, гривень, хоча його вартість, із врахуванням проведеної індексації, складала 79 млн.грн.

Другим прикладом спричинення появи корупційних діянь паразитичними угрупованнями є процедура примусової реаліза-

ції майна, закріпленого за відповідними підприємствами, під час провадження банкрутства та продажу об'єктів податкової застави. В результаті відбувається знецінення та втрата майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка становить не менше 25%. Звернення стягнення на частину майна боржника призводить до руйнування цілісних майнових комплексів підприємств, порушення їх виробничих циклів тощо.

Так сталося і з одним з трьох українських шинних заводів – підприємством "Росава", 49% акцій якого продали за борги. Пакет акцій.

Насправді, такі процедури банкрутства та подібні випадки примусового продажу майна державних підприємств є прихованою приватизацією. Проникаючи у сферу приватизації, злочинність суттєво гальмує розвиток виробництва, відволікає інвестиційні й валютні кошти, стимулює інфляційні процеси, позбавляє державний бюджет значної частини доходів, перешкоджає виконанню програм соціальної допомоги населенню, загострюючи всі теперішні економічні проблеми.

Коло традиційних правопорушень, що скоюються у сфері приватизації, починає розширюватися за рахунок всіляких фінансових шахрайств та розкрадань, пов'язаних із привласненням і неповерненням кредитів, що завдають значних збитків державі та сприяють відпливу коштів до "тіньового" обігу.

Вивчення аналітичних матеріалів показує, що основні чинники, які сприяють активній участі криміналітету в приватизації, такі:

- відсутній належний дійовий контроль за процесом приватизації, перш за все з боку Фонду державного майна та його регіональних відділень, держадміністрацій;
- низький рівень організаційно-управлінської роботи;
- корумпованість окремих посадових осіб органів державної влади, які уповноважені контролювати зміну форм власності.

Розбазарюванню державної й комунальної власності сприяло й те, що в чинному кримінальному та адміністративному законодавстві немає норм відповідальності за ті чи інші правопорушення

в цій сфері. Саме завдяки цьому значну частину державного майна було "передано" комерційним структурам.

Фонд державного майна України з початку приватизації проводив розпродаж майнових комплексів України, які, згідно з чинним законодавством, не підлягали, ряд об'єктів приватизації в 1998 році було продано за старими цінами або в період дії мораторію.

Аналіз процесів, що відбуваються в економічній та соціальній сферах нашого суспільства, дає змогу сформулювати перелік проблем, першочергове вирішення яких має дуже важливе значення для попередження корупції. Автор підтримує думку Камлика М. і Невмержицького Є., що в першу чергу слід розробити й цілеспрямовано реалізувати комплекс заходів для запобігання монополізму в процесі перетворення державної власності в приватну, серед яких:

- реструктуризація найбільш монополізованих галузей економіки;
- усунення бар'єрів, які обмежують входження нових господарюючих суб'єктів на відповідні ринки;
- реорганізація об'єднань, що зловживають монополічним становищем на ринку;
- обов'язків контроль Фонду держмайна про походження грошових коштів суб'єктів, які приватизують майно;
- здійснення державного регулювання цін (тарифів) на продукцію монополічних утворень та природних монополій.
- введення тимчасового мораторію на приватизацію, з метою вивчення ФДМУ ефективності підприємств різних форм власності, які підлягають приватизації не менш як за 10 років роботи;
- термінового з'ясування які об'єкти сьогодні є стратегічно важливими (тому що на даний час існує перелік об'єктів, які заборонені до приватизації, але він постійно коректується).

Серед організаційних та практичних заходів доцільно передбачити суттєве поліпшення інформаційного забезпечення приватизаційних процесів, що в значній мірі надасть можливість забезпечити:

- відкритість і гласність процесів підготовки та проведення приватизації;

- відстеження перебігу приватизації як у цілому, так в розрізі галузей народного господарства, а також у розрізі окремих регіонів;
- отримання інформації про післяприватизаційну діяльність підприємств з метою виявлення позитивних та негативних наслідків приватизації, а також розробку стратегії підтримки їх в умовах ринкової економіки.

Немає сумніву, що приватизація є однією з ключових ланок економічної реформи. Тому наведення порядку в процесі приватизації – це важливий важіль, за допомогою якого можна витягнути всю економічну реформу.

УДК 366.54:351.778.2(470/571)

М.В. Воронечкая
старший преподаватель кафедры
экономической теории и права
(Орловский государственный
аграрный университет)

**ПРОБЛЕМА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ КАК ЧАСТИ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

Обеспечение населения продуктами питания в достаточном количестве, ассортименте и качестве является одной из важнейших проблем, стоящих перед человечеством. Продовольственная безопасность – это высокий уровень обеспечения продовольствием населения, поэтому она является важнейшей составной частью национальной безопасности, определяющей способность государства обеспечивать свою не только экономическую, но и политическую независимость.

Проблема продовольственной безопасности оказалась в центре внимания мировой политики и экономики в начале 70-х годов XX века, когда один из наиболее авторитетных органов ООН – сельскохозяйственная и продовольственная организация (ФАО) раз-

работала международную стратегию продовольственной безопасности, ставшую с тех пор предметом постоянного обсуждения на мировом и межправительственных уровнях. Концепция Всемирной продовольственной безопасности была выдвинута ФАО в 1973 году. Нестабильность международного рынка продовольствия (в первую очередь зерна), негибкость аграрной политики ряда государств, по мнению экспертов ФАО, вызывают необходимость разработки и осуществления коллективных мер по обеспечению продовольственной безопасности в мире.¹

Россия в 90-е годы XX века пережила подрыв продовольственной безопасности, так как собственное сельскохозяйственное производство не в состоянии было обеспечить население продуктами питания, а для закупки должного количества продовольствия государству не хватало финансовых средств. В настоящее время, несмотря на предпринимаемые меры, потенциал агропромышленного комплекса страны использован далеко не полностью. Кроме того, ситуацию осложнил мировой экономический и финансовый кризис, и состояние продовольственной безопасности России вызывает серьезные опасения. Так, сохраняется высокая и необоснованная импортная зависимость страны по отдельным видам сельскохозяйственной продукции и продовольствия, что существенно снижает экономическую безопасность и значительно ущемляет ее национальные интересы. Доля импорта продовольственных товаров превышает пороговую величину продовольственной безопасности на 10-15%, при которой он служит не дополнением внутреннего агропромышленного производства, а, существенно подавляя его, становится альтернативой развитию отечественного производства, приводит к сужению возможностей его развития и потенциально – к спаду производства. Из всего выше изложенного следует, что исследования в области продовольственной безопасности крайне актуальны в настоящее время.

¹ Продовольственная безопасность России и ведущих стран мира: Аналитический обзор. – М.: ФГНУ "Росинформагротех", 2005. – 124 с.

Целью исследования является уточнение теоретических положений и разработка практических рекомендаций по совершенствованию механизма разрешения проблемы продовольственной безопасности России в условиях экономического кризиса.

Для достижения данной цели поставлены следующие задачи:

- дать определение продовольственной безопасности как важнейшей составляющей экономической и национальной безопасности России;
- провести анализ современного состояния продовольственной безопасности России и выявить тенденции ее обеспечения основными видами продовольствия;
- раскрыть роль государства в разрешении проблемы продовольственной безопасности страны.

Объектом исследования является продовольственная безопасность России как составная часть национальной безопасности.

Предметом исследования являются экономические отношения, возникающие в процессе обеспечения продовольственной безопасности России в условиях экономического кризиса.

Теоретические выводы сделаны на основе обработки статистических данных Федеральной службы государственной статистики¹ и статистических материалов, опубликованных в периодических изданиях.

В научной литературе имеются разные суждения по поводу определения понятия продовольственной безопасности. Эксперты ФАО определяют международную продовольственную безопасность как обеспечение гарантированного доступа всех жителей к продовольствию в любое время, в количестве, необходимом для активной, здоровой жизни.² На наш взгляд продовольственная безопасность должна быть представлена с позиций системного подхода, отраженного в рис. 1.

¹ Сайт Федеральной службы государственной статистики <http://www.gks.ru/>

² Ильина З.М., Миротичская И. В. Рынки сельскохозяйственного сырья и продовольствия: Учеб. пособие по изуч. Курса "Сельскохозяйств. рынки". - Мн.: БГЭУ, 2000. - 226 с.

Рис. 1. Основные подходы к определению понятия "продовольственная безопасность"

Другими словами, продовольственная безопасность представляет собой такое состояние экономики, при котором обеспечивается продовольственная независимость страны и гарантируется доступность для населения жизненно важных продуктов питания.

28 ноября 2008 года на заседании правительственной комиссии по вопросам агропромышленного комплекса был одобрен

проект Доктрины продовольственной безопасности Российской Федерации, в которой закреплены официальные взгляды на цели, задачи, принципы, основные направления и механизмы государственной политики по обеспечению продовольственной безопасности России. В ней утверждается, что "стратегической целью продовольственной безопасности Российской Федерации является надежное обеспечение населения страны безопасной и качественной сельскохозяйственной и рыбной продукцией, сырьем и продовольствием. Гарантией ее достижения служит стабильность внутреннего производства, а также наличие необходимых резервов и запасов".¹ В Доктрине определены пороговые значения продовольственной безопасности России. Доля отечественного сельскохозяйственного сырья и продовольствия в общем объеме продаж на рынке должна составлять не менее: зерна и картофеля – 95%, сахара – 80, растительного масла – 80, мяса и мясопродуктов – 85, молока и молокопродуктов (в пересчете на молоко) – 90; рыбы и рыбопродуктов – 80%. При определении этих пороговых значений учтены, прежде всего, следующие факторы: во-первых, необходимость обеспечения рациональных норм потребления пищевых продуктов; во-вторых, влияние импорта на ценовую устойчивость агропродовольственного рынка; в-третьих, наши возможности с учетом природно-климатического потенциала производить конкурентоспособную продукцию.

То есть, чтобы достичь состояния продовольственной безопасности государству необходимо обеспечить население за счет отечественного производства не менее чем на 80% основными видами продовольствия.

На наш взгляд обеспечение продовольственной безопасности невозможно без участия государства. Как показывает опыт развитых стран, решение проблемы обеспечения продовольственной безопасности невозможно без создания направленной государственной стратегии развития АПК и механизмов ее внедрения. В России был разработан национальный проект "Разви-

¹ Доктрина продовольственной безопасности РФ (проект). Сайт Российского Аграрного движения <http://rad.su/documents/doktrina/>

тие АПК", который стартовал в 2005 году, а с 2008 года он был преобразован в Государственную программу развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельхозпродукции, сырья и продовольствия на 2008 – 2012 годы¹, в которой определены три главные цели на среднесрочную перспективу: 1) устойчивое развитие сельских территорий; 2) повышение конкурентоспособности российской сельскохозяйственной продукции через ускоренную техническую и технологическую модернизацию производства; 3) сохранение и воспроизводство используемых в сельскохозяйственном производстве земельных и других природных ресурсов.

Важными средствами достижения продовольственной безопасности, по нашему мнению, являются разработка системы контроля качества и безопасности продовольствия, принятие технических регламентов, таможенно-тарифное регулирование импорта. Также мы считаем, что существующая Доктрина продовольственной безопасности РФ станет реально работающим документом лишь в том случае, если будет ее законодательное закрепление путем принятия федерального закона "О продовольственной безопасности".

Таким образом, в настоящее время в условиях глобального финансового кризиса проблемы продовольственной безопасности как одной из важнейших систем жизнеобеспечения приобретают весьма серьезное значение. Обеспечение продовольственной безопасности становится одним из условий сохранения страной своего суверенитета, экономической безопасности и социальной устойчивости. Без собственного продовольствия все остальные компоненты национальной безопасности существенно обесцениваются. Поэтому важным условием создания атмосферы стабильности и благополучия в стране, гарантией эффективности ее экономики должно стать укрепление продовольственной безопасности России.

¹ ПАСПОРТ Государственной программы развития сельского хозяйства и регулирования рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия на 2008 – 2012 годы. Сайт Министерства сельского хозяйства РФ <http://www.mcsx.ru/>

УДК 343.37:349.422(477)

В.Н. Гончаров

профессор, доктор экономических наук,
заведующий кафедрой экономики
предприятия и управления
трудовыми ресурсами
*(Луганский национальный
аграрный университет)*

А.В. Бондарчук

кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики
предприятия и управления
трудовыми ресурсами
*(Луганский национальный
аграрный университет)*

ПРОБЛЕМЫ ТЕНЕВОГО РЫНКА В АПК УКРАИНЫ

Постановка проблемы. Распространение в Украине такого социально-экономического явления, как теневая экономика, а также увеличение объемов продукции и финансовых ресурсов, которые возвращаются в этой сфере, являют собой существенное препятствие обеспечению устойчивого развития экономики. Значительной проблемой является то, что подавляющее большинство операций, которые можно отнести к теневым, можно осуществить в легальном нормативно-правовом поле, а доведение факта осуществления теневой деятельности нуждается в значительных усилиях органов государственной власти.

Анализ последних исследований. Анализа проблемы теневой экономики посвященные работы отечественных ученых, таких как: Н. Азарова, А. Баделюка, В. Билоуса, А. Бодюка, А. Бурбело, П. Гайдука, Н. Ксерози, П. Мельника, Д. Муляка, С. Павленко, В. Поповича, А. Савченко, О. Турчинова других.

Формирование цели статьи. По нашему мнению, недостаточно изучены вопросы тенизации в агропромышленном комплексе Украины. Поэтому цель исследования состоит в рассмотрении причин теневой экономики в сельском хозяйстве.

Основной материал исследования. В современных условиях перехода экономики Украины к рынку наблюдается резкий рост преступности, изменение ее структуры. На фоне "первичных" ценностей рыночного общества (легализация источников доходов, свобода предпринимательства, ограниченность государственного контроля и влияния на деятельность субъектов предпринимательства, имущественное расслоение общества на богатых и бедных, обогащение любой ценой) зародились такие негативные явления, как разочарование большинства населения в будущем, недоверие относительно возможности власти защитить людей от вала преступности, деградация и распад моральных норм поведения, агрессивность и т.п.

Динамика "тенизации" экономики свидетельствует, что на ее уровень в период социально - экономических превращений влияет целый ряд факторов, а именно:

- нестабильность налогового законодательства, высокий налоговый пресс, неравномерность налоговой нагрузки на субъекты хозяйствования, низкий уровень налоговой дисциплины;
- чрезмерное регулирование хозяйственной деятельности;
- низкий уровень заработной платы в государственном секторе экономики;
- коррупция в государственных органах и органах местного самоуправления;
- правовая незащищенность субъектов хозяйствования от злоупотреблений со стороны должностных лиц государственных органов и органов местного самоуправления;
- наличие административных барьеров;
- правовой нигилизм со стороны власти и субъектов хозяйственной деятельности;
- неадекватность форм и методов деятельности правоохранительных органов (организационные, правовые вопросы и вопросы кадров);
- потеря исторических традиций моральных норм, которые лежат в основе уважения к частной собственности и деятельности сельхозпроизводителя.

Все отмеченное способствует созданию факторов, которые порождают "теневой" бизнес.

Кроме субъектов хозяйствования, которые имеют прямое отношение к экономическим процессам, опосредствованными участниками "теневых" экономических отношений являются представители государственного аппарата, коррумпированные чиновники. Преимущественно эта категория лиц не всегда принимает непосредственное участие в экономической деятельности предпринимателя, она создает каталитическое (ускоренное) влияние на экономические отношения, своевременно снимает возможные негативные наслоения, делает возможным получение сверхдоходов, частью которых может пользоваться.

О теневом рынке в АПК Украины свидетельствует увеличение количества преступлений и противоправных проявлений при приватизации земли, основных фондов и имущества, перераспределении прав собственности перерабатывающих предприятий, ремонтно - технических, транспортных и строительных организаций АПК.

За время действия Указа Президента Украины "О безотлагательных мерах по ускорению реформирования аграрного сектора экономики" от 3 декабря 1999 г. лишь органами МВД выявлено 27,7 тыс. корыстных преступлений, из которых 17,6 тыс. хищений (63,4%), совершенных должностными и материально ответственными лицами, 11,5 тыс. должностных преступлений (41,3%). К уголовной ответственности привлечено 15,5 тыс. лиц. Установленная сумма материальных убытков составила более чем 400 млн. грн.

Приватизация государственной и коллективной собственности, развитие предпринимательства привели к расширению сферы криминального капитала, что постоянно воспроизводится на расширенной основе. Как свидетельствует анализ, процесс приватизации объектов АПК сопровождается рядом характерных негативных проявлений, в частности:

- занижение стоимости имущества предприятий при проведении его оценки;
- сдерживание администрацией предприятий акционирования с целью создания условий для приобретения объектов в личную собственность через подставных лиц или хищения их имущества;

- приобретение акций через подставных лиц, включение в число акционеров лиц, не являющихся работниками предприятий;
- сговор должностных лиц объекта приватизации с лидерами криминальных структур путем передачи имущества в аренду или в собственность;
- передача государственного имущества в частную собственность на основании решений не уполномоченных на это лиц;
- невыполнение инвестиционных обязательств и т.п.

Следует отметить, что в последнее время получили распространение преступления, связанные со злоупотреблением властью или служебным положением (ст. 364 УК Украины). Кроме этого с появлением в новом Уголовном кодексе ст. 209 о легализации (отмывании) денежных средств и другого имущества, добытых преступным путем, возбужден ряд уголовных дел по признакам этого преступления.

Одной из доминирующих составляющих "теневой" экономики АПК является контрабанда сельхозпродукции и продуктов ее переработки, именно она позволяет избегать уплаты таможенных платежей, получать от преступной деятельности максимальную прибыль, переводить денежные средства на счета в иностранные банки и таким способом накапливать капитал. Контрабанда неразрывно связана с коррупцией в органах власти, управления, правоохранительных органах, банковских структурах и т.п. Она существенно влияет на состояние "теневой" экономики в стране, наносит ущерб экономике государства, установленному правопорядку в международной торговле, нарушает государственный суверенитет.

На протяжении последних лет увеличилось количество задержаний товаров, которые незаконно перемещались через границу, в частности водочных изделий – в 3 раза, сахара – в 2,4 раза, табачных изделий – в 1,9 раза.

Углубленный анализ "теневой" экономической деятельности в агропромышленном комплексе Украины дает основания определить такие направления злоупотреблений:

1) присущие отрасли независимо от ее трансформации: хищение материальных ценностей, государственного или коллектив-

ного имущества; злоупотребление служебным положением; неэффективное, нецелевое использование бюджетных и внебюджетных средств; мошенничество с финансовыми ресурсами; небрежное хранение, неуплата и порча сельскохозяйственной продукции;

2) которые существуют только в период реформирования: нарушения при реорганизации предприятий порядка принятия решений по вопросам реформирования, невыполнение решения в части создания на их базе новых субъектов хозяйствования; несоответствие требованиям действующего законодательства уставных документов вновь созданных агроформирований (в частности, в части правопреемничества); отсутствие надлежащего контроля по вопросам реорганизации предприятий, инвентаризации имущества производителей сельхозпродукции; невключение лиц, которые имеют право на получение земельной и имущественной доли (пая), в списки на их получение; безосновательное включение лиц, которые не имеют права на получение земельной и имущественной доли (пая), в списки на их получение; несвоевременное рассмотрение сельскими советами заявлений членов коллективных сельскохозяйственных предприятий, которые имеют право на земельную и имущественную долю, и создание препятствий при выделении его в натуре; занижение стоимости основных фондов предприятий во время проведения их экспертной оценки; лоббирование интересов экономических группировок, в том числе криминального происхождения, с целью установления контроля над отдельными отраслями АПК и предпринимателями; создание на базе акционерных обществ (АО) других субъектов хозяйствования, проведения дополнительных эмиссий пакета акций АО, противоправного распределения прибыли АО, сдачи имущества АО в аренду и тому подобное; установление размера арендной платы ниже уровня, предусмотренного законодательством; злоупотребление специалистами земельных ресурсов при подготовке документов, необходимых для получения государственного акта на право собственности на землю; злоупотребление работников органов местного самоуправления при оформлении аренды земель; незаконное списание основных средств предприятий, которые готовились к реформированию; безосновательное

отчуждение имущества прежних КСП и расходование денежных средств, которые поступают от этого, по собственному усмотрению руководителей агроформирований; правонарушения, связанные с использованием сельхозтехники иностранного производства на правах лизинга.

Выводы и предложения. Таким образом, борьба с "теневой" экономикой возможна лишь при условии единственной концепции и программы скоординированных действий, в основе которых должно быть создание современной инфраструктуры организованных рынков.

Подобная комплексная задача по минимизации теневого сектора без разрушения части национальной экономики и ее подавления очень сложна, и может быть решена, разумеется, только в рамках серьезной и хорошо продуманной государственной программы.

Что касается сегодняшнего дня и обозримого будущего, то можно с уверенностью утверждать: теневой сектор в работе большинства нормально работающих предприятий будет иметь место – в той или иной степени. Это расширяет зону уязвимости предприятия и в целом снижает его экономическую безопасность.

УДК 351.683:343.37/343.46

Є.В. Дмитрук
асистент кафедри
математичного аналізу
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ПІД ПРИЦЛОМ РЕЙДЕРІВ: РЕПУТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Під час світової фінансової кризи кількість підприємств, які свого часу досягли успіху, але тепер потребують підтримки, збільшується у геометричній прогресії у порівнянні з ситуацією у попередні роки. Справа стосується, в першу чергу, підприємств, фінансовий стан яких є критичним, та таких, де система управління підприємством дала тріщину. Звичайно для розв'язання цих та ін-

ших проблем підприємство може виявити ініціативу: наприклад, запропонувати галузевим лідерам вітчизняного або іноземного виробництва об'єднатися у концерн заради підвищення рівня своєї конкурентоспроможності та підтримки репутації підприємства. В такому випадку "тінь" від репутації лідера обов'язково доторкнеться і до підприємства, що опинилося у скруті, і рівень його економічної безпеки зростатиме. Таким чином, прослідковується зв'язок між зростанням рівня репутації підприємства та рівнем його економічної безпеки.

У випадку, якщо керівництво підприємства не змогло вчасно запобігти загрози втратити свої позиції на ринку, в системі його управління знаходять дірку його конкуренти, прихильники рейдерського захвату підприємства.

Термін "рейдерство" походить від англійського слова "raid", що означає набіг, раптовий напад, вторгнення. Всього існує три види рейдерства: "біле", "сіре" та "чорне"¹.

У табл. 1 представлені види та сутність кожного з видів рейдерства.

Таблиця 1

Види рейдерства та їх сутність

Види рейдерства	Характер відповідності закону	Характер захвату підприємства
"Біле"	Відповідно до чинного законодавства	Без застосування сили або загрози її застосування
"Сіре"	Незначні або недоказові порушення чинного законодавства	Застосування сили або загрози її застосування
"Чорне"	Значні порушення чинного законодавства	

¹ <http://vybory.org/articles/385.html>

"Біле" рейдерство є майже законним, через те, що рейдери діють винятково в межах закону, використовуючи тільки залишені законодавцем діри, організовують скупку акцій або боргів підприємства, намагаються тимчасово погіршити його економічне та фінансове становище, зменшують його акції в ціні, шукають проріхи в уставі тощо. Серед західних дослідників існує думка, що "біле" рейдерство не є протизаконним: воно допомагає державі позбавитися неефективного менеджменту та власників.

При використанні "сірого" рейдерства мова вже йде про балансування на межі закону, однак, як правило, пріоритет віддається протизаконним діям. Для "сірого" рейдерства характерне використання фальсифікованих документів, подвійного реєстру, незаконних зборів акціонерів. Природно, серед засобів рейдерів превалює підкуп суддів.

"Чорне" рейдерство можна вважати синонімом бандитизму. Тут теж використовуються фальсифіковані документи та інші методи "сірого" рейдерства, але значно більше уваги приділяється підкупу урядовців різного роду та рівня адміністрацій, міністерств, представників правоохоронних органів, суддів. Фактично, корупція – це базис "чорного" рейдерства.

Незважаючи на таке розділення видів рейдерства у світовій практиці, в Україні превалює два його останніх види, які можна об'єднати в один – насильницький.

Українським законодавством у проєкті Закону України "Про внесення змін і доповнень у деякі законодавчі акти щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств" (№ 3300) встановлює всі дії, що направлені проти цілісності підприємства та на його захват, протизаконними та караються позбавленням свободи від трьох до десяти років¹. Але незважаючи на це, кількість засуджених за рейдерство осіб можна перерахувати на пальцях. Причиною тому є корупція у суді та правоохоронних органах, яка забезпечується "брудними" грошима рейдерів. В результаті, у зв'язку з тим, що покарання рейдерів відбувається лише гіпотетично, номінально, рейдери все частіше йдуть на захват

¹ <http://antiraidер.ua/>

підприємств з ослабленим рівнем економічної безпеки, ослаблюючи його ще більше.

За словами директора Антирейдерського союзу А. Семідідька в 2008 році сталося біля 2,5 тисяч рейдерських нападів¹. Це більш ніж 2% від загальної кількості зареєстрованих підприємств². Серед загарбників немає "улюблених" сфер та регіонів для здійснення нападів. Так, серед відомих підприємств, рейдерським нападам підверглися завод "Таврія" (Нова Каховка), завод "АртемСіль" (Артемівськ), морський торговельний порт "Южний" (Одеська область), "Промінвестбанк" (Дніпропетровськ) тощо³. Головними причинами такого сплеску недружніх захватів підприємств можна вважати корумпованість на всіх рівнях управління, недосконалість законодавчої бази та підкупність судейської влади. Звісно, що для атаки на підприємство рейдерам достатньо домовитися з кимось із топ-менеджерів, і у системі безпеки підприємства буде пробито "проріху". Таким чином, для того щоб підприємство мало захист, необхідно завчасно приймати заходи щодо підвищення мотивації сумлінної роботи всього персоналу підприємства та його топ-менеджерів зокрема. Така мотивація повинна запобігати невчасним переходам співробітників на роботу до конкурентів і водночас гарантувати збереження конфіденційної інформації усередині підприємства. Зрозуміло, що подібна мотивація не може триматися тільки на порядності персоналу підприємства: вона повинна фінансово підкріплюватися.

Саме на цей, останній, чинник, потрібно звернути особливу увагу при формуванні системи управління підприємства. В Україні велика частина керівників підприємств не замислюються над тим, що задля своєї безпеки потрібно преміювати персонал, що має доступ до конфіденційної інформації. Це – необхідна умова при забезпеченні підприємства потрібним рівнем економічної безпеки.

Серед багатьох чинників економічної безпеки підприємства, таких як технологічний чинник, інвестиційна привабливість, кон-

¹ <http://antiraider.ua/>

² <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³ <http://www.nr2.ru/224436.html>

курентоспроможність, існує ще один, що відноситься до нематеріальних активів підприємства. Це – репутація підприємства, що включає і репутацію керівництва, і імідж брендів товарів підприємства, і корпоративну культуру, і гудвіл. Репутація підприємства – залог успіху підприємства.

Репутація підприємства – неліквідний нематеріальний актив довготривалого багатопільового характеру експлуатації, що має споглядально-вартісну природу та виступає важелем і мультиплікатором взаємоузгодження інтересів підприємства при забезпеченні його економічної безпеки¹.

Таким чином, використовуючи репутацію в якості важеля для взаємоузгодження інтересів підприємства, можна захищати підприємство від недружніх нападів. На рис. 1 показано, як, за допомогою репутації підприємства, можна відстояти підприємство від нападів з боку рейдерів. Сірим кольором позначено негативний вплив на діяльність підприємства, штрихами – відбиття нападу рейдерів.

Рис. 1. Можливий вплив рейдерського нападу на діяльність підприємства

¹ Ляшенко О.М., Дмитрук С.В. Репутація підприємства як чинник, що впливає на його економічну безпеку // Вчені записки університету "КРОК" / Ун-т економіки та права "КРОК". (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції "Вислики та потреби бізнесу XXI століття"). – Вип. 1 (1997). Вип. 18. – Том 4. Київ, 2008. с. 109-115.

У роботі¹ пропонуються наступні міри захисту від недружніх поглинань:

- постійний збір та аналіз зовнішньої інформації, що дозволяє завчасно судити про загрозу недружнього поглинання;
- надійний захист внутрішньої інформації підприємства;
- ефективний PR, формування позитивного іміджу підприємства;
- мотивація найманих менеджерів-керівників на розвиток бізнесу;
- постійна робота з акціонерами;
- розробка оптимальної структури установчих та внутрішніх корпоративних документів;
- моніторинг і управління ризиками;
- формування захищеної корпоративної структури.

Як видно, ефективно забезпечення перших чотирьох, а це більш, ніж половина, мір відбувається за допомогою існуючої репутації підприємства. Більш того, підприємства, що користуються довірою (мають позитивну репутацію) держави, мають велику підтримку з боку держави, що зменшує шанси рейдерів при захваті.

Але це – реактивна (захисна) міра боротьби з рейдерством. Що стосується превентивних мір, то підприємство, що має репутацію сильного супротивника, навряд чи підвергнеться нападам з боку рейдерів. Репутація – це своєрідний панцир підприємства: чим він міцніше, тим більше зусиль, як фінансових, так і фізичних, знадобиться загарбникові для захвату.

Але кожне підприємство повинне дбати про свою економічну безпеку та репутацію з самого моменту створення підприємства. Співвідносини з партнерами та споживачами повинні бути прозорими: це допоможе створити в їх очах позитивну репутацію підприємству і, тим самим, такі стосунки підтримуватимуться в подальшому.

¹ Кашин А.В. Экономическая безопасность предприятия: управленческие решения. Автореф. дис. канд. эк.наук: 08.00.05. Институт экономики РАН. - М., 2008. - 21 с.

Підприємство, що управляє своєю репутацією, відрізняється від своїх конкурентів більшою стабільністю та має певні привілеї: це і динамічний розвиток підприємства, і його інвестиційна привабливість, і конкурентні переваги.

Інвестиційна привабливість асоціюється в даному випадку з захищеністю підприємства від нападу з боку рейдерів. Конкурентні переваги дають підприємству можливість відстрочити виплату боргів або прискорити доставку продукції, що теж позитивним чином відбивається на економічній безпеці підприємства і ставить певний бар'єр для проникнення рейдерів до фінансової звітності підприємства.

Таким чином, підприємство, що турбується про своє майбутнє існування та розвиток, повинне з початку його утворення пильнувати за формуванням позитивної та керованої репутації. Це допомагає розвитку співвідносин із партнерами, споживачами, інвесторами та державою, що складає основу для економічної безпеки підприємства і тим самим утворює міцний панцир, який не дає ніякої можливості для проникнення рейдерів до конфіденційної інформації підприємства. Підприємство захищатиме себе від можливого захвату ще до початку такого нападу і тим самим використовує превентивні заходи задля своєї захищеності та майбутньої стабільності.

УДК 343.352/.353:347.77.043

А.В. Зачепило
оперуполномоченный
отдела уголовного розыска
(Жовтневий РО ЛГУ ГУМВД
Украины в Луганской области)

КОРРУПЦИЯ В СФЕРЕ ЛИЦЕНЗИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В условиях нарастания экономических проблем охватывающих все сферы общественной деятельности, в том числе и хозяйственной, поддерживаемых с одной стороны политической деструктуризацией власти в Украине, а с другой – плодами всемирного

фінансового кризиса, актуальним являється питання корупції серед окремих органів, які здійснюють функції регулювання підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. К таким органам належать, перш за все, особи, які здійснюють ліцензування господарської діяльності.

Задачами даного дослідження є: виявити фактори, обумовлюючі процвітання корупції в сфері ліцензування господарської діяльності; провести аналіз законодавства в даній сфері і виявити основні недоліки, які сприяють проявам корупції; запропонувати шляхи удосконалення законодавства по обмеженню подібних проявів.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані з процесом ліцензування підприємництва.

Предмет – власна діяльність органів ліцензування господарської діяльності.

Якщо говорити в цілому про ліцензування підприємництва, слід відзначити, що даний інститут є дуже специфічним. Специфіка полягає, перш за все, в багатифункціональності останнього. Основна функція ліцензування господарської діяльності полягає в забезпеченні якості виробленої суб'єктом господарювання продукції, надання послуг або виконання робіт, шляхом визначення ліцензійних умов для здійснення того чи іншого виду підприємницької діяльності. Крім даної функції інститут ліцензування є достатньо серйозним механізмом впливу на поведінку суб'єкта господарювання в плані виконання останнім положень норм трудового, екологічного, і іншого законодавства, які обмежують шкідливий вплив господарської діяльності на людину і навколишню природу. Так же інститут ліцензування служить на благо держави, являючись одним з джерел поповнення державної скарбни з коштів ліцензійних платежів суб'єктів господарювання. З цього випливає, що інститут ліцензування господарської діяльності має величезне соціальне значення, захищаючи одночасно інтереси окремих громадян, суспільства і держави.

Данное положение, свидетельствует о том, что от степени добросовестности выполнения должностными лицами, которые выполняют функции органов лицензирования хозяйственной деятельности, их служебных обязанностей, зависит как минимум систематическое пополнение государственного бюджета, и как максимум жизнь и здоровье человека. В то же время, согласно отчету международной правозащитной организации Transparency International за июнь 2009г., в Украине самый большой коэффициент уровня коррупции среди демократических стран.¹

Ученые выделяют наиболее общие факторы, обуславливающие процветание коррупции:

- нравственная деградация общества;
- низкий морально-этический уровень чиновника, ориентация его на удовлетворение собственных потребностей;
- низкая зарплата чиновников;
- незаинтересованность властей в борьбе с коррупцией;
- неразвитость демократических институтов, низкая правовая и политическая культура, бесконтрольность со стороны властей;
- монополизм и олигархия в экономике, продажность СМИ;
- излишний аппарат публичной власти, и т.д.²

Названные факторы являются общими причинами возникновения и укоренения в обществе данного негативного явления. Однако в сфере лицензирования хозяйственной деятельности имеет место некий специфический фактор, создающий благоприятную почву для произрастания на просторах правопорядка Украины зараженного урожая коррупции. Данный фактор неразрывно связан с нормотворческой деятельностью органов, которые осуществляют лицензирование предпринимательства - это необоснованно большое количество нормативно-правовых актов, которые регулируют общественные отношения в сфере лицензирования хозяйственной деятельности.

¹ "Барометр глобальной коррупции - 2009". // Украинская правда. - № 6. - 2009. - с. 12

² Полтерович В.М.. Факторы коррупции. Экономика и математические методы. / X. - 2004. - с.32

Стаття 9 Закону України "О лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности" № 1775-III от 01.06.2000¹, определяет виды предпринимательской деятельности, которые подлежат лицензированию. В настоящий момент лицензированию подлежат 70 видов хозяйственной деятельности. Постановлением КМУ № 1698 от 14.11.2000 г. ² утвержден перечень органов лицензирования, согласно которому компетентными по данным вопросам являются: Минагрополитики, МВД, Минприроды, Минэкономики, Минтруда, Минфин, Госводхоз, Минпромполитики, СБУ, Минтрансвязи, Укравтотранс, Укрморречфлот, Государственный департамент ветеринарной медицины, Министерство семьи и молодежи, Госгеослужба, Госкомрыбхоз, а также большое множество других органов исполнительной власти общей численностью более сорока органов. Каждый из этих органов имеет широкие полномочия по вопросам лицензирования определенных видов деятельности (статья 6 Закона Украины "О лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности"), главным из которых является утверждение, совместно со специально уполномоченным органом по вопросам лицензирования, лицензионных условий осуществления определенного вида хозяйственной деятельности и порядка контроля за их соблюдением.

Данные положения обусловили ситуацию, при которой нормотворческой инициативой в сфере лицензирования хозяйственной деятельности обладают более сорока органов. И каждый из них не упуская не единой возможности реализовать данное право, систематично разрабатывает нормативные акты в данной сфере. Результатом такого нормотворчества явилось более десяти тысяч нормативно-правовых актов, которые определяют порядок и условия получения предпринимателем специального разрешения – лицензии.

Арифметика проста: 70 видов деятельности подлежащие лицензированию, приблизительно 10000 нормативно-правовых ак-

¹ Информационно-аналитический центр "ЛІГА", 1991-2009. - Законодательство Украины. // Закон Украины № 1775-III от 01.06.2000 Украины. - www.ligazakon.ua.

² Информационно-аналитический центр "ЛІГА", 1991-2009. - Законодательство Украины. // Постановление КМУ № 1698 от 14.11.2000. - www.ligazakon.ua.

тов их регулирующих. Результат – в среднем более 140 подзаконных актов содержащих правила поведения субъекта хозяйствования по каждому виду лицензируемой деятельности.

Это означает, что субъект хозяйствования, который принял решение заниматься деятельностью, определенной в статье 9 Закона Украины "О лицензировании определенных видов хозяйственной деятельности" должен ознакомиться с огромным количеством правил, регулирующих лицензионную деятельность.

В данных актах содержатся сведения о порядке выдачи, оформления, аннулирования лицензии; вопросы, касающиеся осуществления контроля за соблюдением лицензионных условий; сроки лицензирования; плата за выдачу лицензий и другие лицензионные условия, то есть, регламентирован весь процесс лицензирования. Но поскольку нормативно-правовых актов по вопросам лицензирования большое множество, а субъект хозяйствования, зачастую, заинтересован в быстром получении лицензии, возникает ситуация, при которой орган лицензирования "идя на встречу" предпринимателю, за определенную плату, выдает последнему лицензию, закрывая глаза на некоторые нарушения законодательства.

Исходя из этого, представляется целесообразным, на законодательном уровне создать максимально благоприятные условия для ограничения коррупционных возможностей должностного лица, осуществляющего свои полномочия в сфере лицензирования хозяйственной деятельности. Для того, чтобы законность соблюдалась при осуществлении лицензирования непосредственно органами исполнительной власти по вопросам лицензирования, на наш взгляд необходимо о каждом виде деятельности, подлежащем лицензированию принять нормативно-правовой акт, который объединил бы воедино все основные правила лицензирования для конкретного вида деятельности.

Таковыми нормативными актами должны быть законы о конкретных видах деятельности подлежащих лицензированию. В данных законах должны быть определены исчерпывающие перечни организационных, квалификационных и других специальных требований, обязательных для выполнения при осуществлении конк-

ретных видов хозяйственной деятельности, подлежащих лицензированию, то есть: лицензионные условия; порядок выдачи, переоформления и аннулирования лицензий; порядок ведения лицензионных дел и лицензионных реестров; контроль за соблюдением лицензиатами лицензионных условий; порядок устранения лицензионных условий, и другие вопросы, связанные с осуществлением лицензирования конкретной хозяйственной деятельности.

Это будет способствовать уменьшению числа нормативно-правовых актов, регулирующих лицензирование хозяйственной деятельности, что в свою очередь упростит доступ предпринимателей, к информации о порядке выдачи лицензии. В результате данные меры будут способствовать уменьшению фактов коррупции в органах лицензирования и укреплению стабильности в данной сфере общественных отношений.

Таким образом, лицензирование предпринимательской деятельности является важным способом регулирования предпринимательства в руках органов государственной власти. Данный институт создан во благо человека, общества и государства. И в идеале должен стоять на страже порядка, не допуская нарушения субъектами хозяйствования законодательства в процессе алчного потребления человеческого труда и богатств окружающей природной среды, в погоне за легкой прибылью.

Однако, в реальности, приходится наблюдать диаметрально противоположное явление. Механизм защиты общественных интересов трансформировался в очередной механизм гарантирования экономического благополучия отдельных слоев населения. Предприниматель, ускоряя процесс получения долгожданного разрешения (лицензии) на осуществление определенного им вида деятельности, исходя из практики общественных отношений и своего менталитета, не обращается в правоохранительные органы.

Именно по причине того, что подобные "сделки" удовлетворяют интересы обеих сторон, коррупция в сфере лицензирования предпринимательства, было и остается латентным преступлением, что в свою очередь означает, что государство должно занять наступательную позицию по данному вопросу. Предложен-

ный нами вариант снижения уровня коррупции в рядах должностных лиц, имеющих полномочия в сфере лицензирования предпринимательства, отнюдь не панацея от такого сложного государственного заболевания как коррупция, однако представляет собой наиболее рациональный шаг на пути ее искоренения.

УДК 343.346.8:004

Е.А. Лобовикова

кандидат экономических наук,
доцент кафедры естественных
и фундаментальных дисциплин
*(Краснодонский факультет инженерии
и менеджмента Восточноевропейского
национального университета имени В. Драля)*

КИБЕРТЕРРОРИЗМ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Начиная со второй половины XX века социологический дискурс фиксирует процесс формирования информационного общества. Широкое использование в повседневной жизни компьютерных технологий и создание на их основе глобальных компьютерных сетей как неотъемлемой части современной международной деятельности в различных отраслях создает предпосылки, облегчающие совершение преступных деяний. Таким образом, современные информационные технологии, проникая во все сферы общественной жизни, генерируют не только новые возможности в решении различных накопившихся проблем, но и принципиально новые угрозы, среди которых на первое место выходит кибертерроризм. Независимо от усилий многих государств, направленных на борьбу с кибертеррористическими преступлениями, их количество в мире не уменьшается, а, наоборот, постоянно увеличивается и Украина в этом негативном процессе не исключение. Поэтому достаточно актуальной становится попытка социологического анализа кибертерроризма, а также установление социальных последствий новой технологической угрозы.

Анализ исследований и публикаций по теме. Явление кибертерроризма привлекает внимание представителей многих отраслей научного знания. Теоретико-правовые основы использования оперативно-технических средств по противодействию преступлениям в сфере информационных технологий, расследование и противодействие преступлениям в сфере использования компьютерных технологий представлены в трудах украинских исследователей И.Р. Шинкаренко, В.О. Голубева, Н.В. Карчевского, И.Ф. Хараберюш и др.¹ Рассмотрению информационной безопасности и кибертерроризма в Интернете посвящены труды американских ученых – Д. Дейнинга,² С.А. Хилдрета³; российских исследователей – И.Л. Морозова⁴, В.А. Васенина⁵, Е. Старостиной⁶; украинских – А.В. Кравченко⁷, А.В. Марченко⁸, М.П. Требина⁹ и др.

¹ И.Р.Шинкаренко, В.О.Голубев, Н.В.Карчевский, И.Ф. Хараберюш. Преступления в сфере использования компьютерной техники: квалификация, расследование и противодействие: Монография / МВД Украины, Донецкий юридический институт Луганского государственного университета внутренних дел. - Донецк: РВВ ЛДУВС, 2007. - 267 с.

² Dorothy E. Denning. Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy / Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy. - N.Y., 2001. P. 239-288.

³ Хилдрет С.А. Кибертерроризм. Материалы Исследовательской службы Конгресса. Доклад Исследовательской службы Конгресса RL30735, Кибервойна. <http://www.infousa.ru/information/bt-1028.htm>.

⁴ Морозов И.Л. Глобальные кибернетические системы как фактор безопасности демократического транзита <http://morozov.vlz.ru/default.htm>

⁵ Васенин В.А. Информационная безопасность и компьютерный терроризм // "Научные и методологические проблемы информационной безопасности" (под ред. В.П. Шерстюка), М: МЦНМО, 2004.

⁶ Старостина Е. Терроризм и кибертерроризм - новая угроза международной безопасности <http://www.crime-research.ru/articles/starostina/>

⁷ Кравченко А.В. Интернет и компьютерный терроризм // Центр исследования проблем компьютерной преступности <http://www.crime-research.ru/library/kravch.htm>.

⁸ Марченко А.В. Кибертеррористична небезпека в епоху інформаційних технологій // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. - Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 2008. - С.355-360.

⁹ Требин М.П. Современный терроризм. Учебное пособие для высшей школы // Под общей ред. проф. Горлача Н.И., проф. Требина М.П. - Х.: Тимченко, 2006. - 492 с.

Целью статьи является попытка раскрыть явление кибертерроризма, охарактеризовать составляющие его структуры, установить социальные последствия и угрозы обществу, которые несет кибертерроризм в условиях становления информационного общества.

Изложение основного материала. Кибертерроризм – это преднамеренные атаки на информационные компьютерные системы, компьютерные программы и данные, выраженные в применении насилия по отношению к гражданским лицам со стороны транснациональных групп или отдельных лиц. Исследователи выделяют два вида кибертерроризма. Первый – совершение с помощью компьютеров и компьютерных сетей террористических действий, его также называют кибертерроризмом "в чистом виде". Второй – использование киберпространства в целях террористических групп, в том числе для распространения своей идеологии, для связи, решения организационных задач и т.д. Кибертерроризм "в чистом виде" есть умышленная атака на компьютеры, компьютерные программы, компьютерные сети или обрабатываемую ими информацию, создающая опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба, либо наступления иных общественно-опасных деяний. Особая опасность этого вида кибертерроризма заключается в том, что террористы могут атаковать информационную среду, в частности компьютерные системы управления целыми отраслями промышленности, обороной, объектами жизнеобеспечения. Примером может служить кибератака на Пентагон в июне 2007 года, в результате которой порядка 1500 компьютеров Пентагона на 46 часов были полностью отключены. Не меньшую опасность представляет распространение информации террористического или экстремистского содержания, когда сайты террористических и экстремистских организаций заполняют не только нацистскими или ваххабитскими призывами, но и подробными инструкциями по изготовлению самодельных взрывных устройств, методам организации терактов, совершения убийств. Кроме того, существует еще одно проявление компьютерного терроризма – "угрозы", переданные через Интернет. Например, В США после

событий 11 сентября стали частыми случаи угроз заражения сибирской язвой, переданные по электронной почте. Обнаружить отправителя, если он опытный хакер, практически невозможно.

На международном уровне терроризм обнаружил себя как феномен всемирного характера, который действует откровенно, не признавая границ. Компьютерный терроризм вызывает особенную озабоченность у экспертов в связи с высокой уязвимостью компьютерных систем управления критической инфраструктурой (транспорт, атомные электростанции, водоснабжения и энергетика), подключенных к сети Интернет. С развитием Интернет террористы получили качественно новую возможность для пропаганды своих идей, для открытой полемики с официальными государственными структурами, для дискредитации и дезавуирования заявлений официальной власти. Добывание хакерами подобной информации, передача ее третьим лицам, сбои в работе закрытых компьютерных сетей составляют ядро компьютерного терроризма. Цели кибертерроризма - максимальное снижение уровня информационной защищенности объекта влияния. Украинский исследователь терроризма М. Требин¹ разделяет цели кибертерроризма на основные (или те, которые существуют на данный момент) и те, которые возможны в будущем. К основным он относит: несанкционированный доступ к информационным ресурсам со следующим похищением; формирование и массовое распространение по информационным каналам объекта террористических атак или глобальных сетей дезинформации населения, влияние на оценки, намерения лиц, принимающих решения. Также к этому перечню могут быть отнесены сбор разведывательной информации, вербовки и распространения информационно-пропагандистских материалов, а также умышленно локализованное повреждение компьютеров или нанесение убытка большим инфраструктурам, например, системам водоснабжения или энергоснабжения. По мнению

¹ Требин М.П. Современный терроризм. Учебное пособие для вышей школы // Под общей ред. проф. Горлача Н.И., проф. Требина М.П. - Х.: Тимченко, 2006. - с. 373.

А.В. Марченко¹ перечень целей может быть дополнен рядом других: манипулирование общественным сознанием и политической ориентацией социальных групп населения страны с целью создания политической напряженности и хаоса; дестабилизация политических отношений и тому подобное. Достигается это путем применения средств информационного насилия.

Особенностями кибертерроризма, по мнению М. Требина, является сравнительно низкая стоимость создания разных видов информационного оружия, используемого при проведении терактов; разрушение статуса традиционных государственных границ при подготовке и осуществлении терактов, которое выводит войну с терроризмом в совсем иную плоскость; усиление роли управления восприятием ситуации путем манипулирования информацией. Главное в тактике кибертерроризма заключается в том, чтобы осуществленное киберпреступление имело опасные последствия, стало широко известным населению, получило большой общественный резонанс и способствовало созданию атмосферы угрозы повторения акта без указания конкретного объекта². Основными объектами влияния кибертерроризма является программное и информационное обеспечение; программно-аппаратные и телекоммуникационные средства; каналы связи, которые обеспечивают циркуляцию информационных потоков и интеграцию систем управления; массовое сознание. К субъектам террористической активности можно отнести: террористические организации; государственные разведывательные службы; хакеров-одиночек, которые действуют самостоятельно; объединение хакеров с определенной идеологией и соответствующими целями; организации, которые имеют в своем штате хакеров и действуют с целью экономического (и другого вида) шпионажа и т.д.

¹ Марченко А.В. Кибертеррористична небезпека в епоху інформаційних технологій // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С.357.

² Требин М.П. Современный терроризм. Учебное пособие для вышней школы // Под общей ред. проф. Горлача Н.И., проф. Требина М.П. – Х.: Тимченко, 2006. – с.375.

В зависимости от целей используются разные виды информационного оружия, наиболее распространенными являются:

- Компьютерные "вирусы"- специальные программы, которые прикрепляются к программному обеспечению компьютеров, уничтожают, искажают или дезорганизуют его работу. С помощью подобного оружия, по неподтвержденным данным, компьютерными хакерами, которые находились на службе террориста № 1 в мире – Усами Бен Ладена, при атаке 11 сентября 2001 года на города США – Нью-Йорк и Вашингтон, была выведена из строя система ПВО США.

- "Логические бомбы" – программные устройства заведений, которые предварительно монтируются в информационные управляющие центры инфраструктуры и приводят их в действие. С помощью таких программ возможно изменение информации с целью дезинформации ее потребителя.

- "Электронные шпионы" общего и специализированного назначения, адаптированные к работе в конкретных электронных компьютерных сетях по конкретным протоколам (программы, проникающие извне и незаметный для пользователя служебной системной и личной информации пользователя)¹.

- "Зомбирование личности", которое достигается комплексом мер и средств; обработка населения с помощью средств массовой информации; психотропное влияние (среди разновидностей – так называемый "25 кадр"). Различают также технические, информационные и психологические операции, например, голосовые синтезаторы, позволяющие составлять провокационные сообщения, передавать их голосами лидеров разных государств и распространять с помощью электронных средств массовой информации, а также разновидности средств радиоэлектронной борьбы.²

Кибертерроризм представляет наибольшую опасность среди других видов терроризма, поскольку компьютерные атаки прак-

¹ Морозов И.Л., Глобальные кибернетические системы как фактор безопасности демократического транзита <http://morozov.vlz.ru/default.htm>

² Требин М.П. Современный терроризм. Учебное пособие для высшей школы // Под общей ред. проф. Горлача Н.И., проф. Требина М.П. – Х.: Тимченко, 2006. – с.376-377.

тически невозможно спрогнозировать или проследить их в реальном времени; нужны значительные ресурсы, чтобы с высокой степенью достоверности определить, кто несет за это ответственность.

Таким образом, среди социальных последствий кибертерроризма для личности, социальной группы, государства выделяются: зомбирование личности, манипулирование общественным сознанием, изменение ценностных ориентаций личности, появляются новые виды девиаций, распространение слухов, что служат причиной появления панических настроений в обществе, дестабилизация общества, непосредственное влияние на общественные процессы и др.

Для Украины проблема кибертерроризма является актуальной, поскольку, получая несомненные преимущества от использования информационных систем, построенных на основе глобальных компьютерных сетей, наша страна постепенно входит в зависимость от их нормального функционирования. В Законе Украины "Об основах национальной безопасности Украины" указывается на угрозу национальной безопасности Украины в экологической сфере – от проявлений техногенного, в том числе ядерного и бактериологического, терроризма; а также на угрозу в информационной сфере – на компьютерную преступность и компьютерный терроризм¹. Противодействие кибертерроризму в Украине, как и в других странах, должно носить системный характер на базе четкого взаимодействия всех правоохранительных органов, внедрения эффективных методов раскрытия и профилактики такого вида преступлений.

Выводы. Кибертерроризм является одной из форм терроризма, который представляет собой одну из наиболее острых проблем, которые стоят перед сегодняшним миром. Под компьютерным или кибертерроризмом понимается преднамеренное применение отдельными личностями, террористическими группами или организациями средств информационного насилия с целью

¹ Ліпкан У.А. Борьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база - К.: 2007. - 248 с.

разрушения единого информационного поля, нанесение экономического вреда стране, создание атмосферы истерии в социуме, навязывание конкретной линии поведения в решении внутренних и внешних споров. В связи с этим необходим анализ природы возникновения и распространения кибертерроризма, факторов, его обуславливающих, активизация научных исследований для противодействия кибертерроризму. Изучение этих проблем является перспективным направлением социологического анализа кибертерроризма – новой угрозы, которая появилась в период формирования информационного общества.

УДК 351.746:351.863

Є.О. Несвіт

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри адміністративного
права та адміністративної діяльності
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПЕРЕВІРКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ: ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ

Конструктивний розвиток економічних відносин контролю неможливий без функціонування ефективних механізмів контролю. Контроль господарської діяльності виступає одним з провідних засобів адміністративно-правового впливу на економіку. При цьому гарантією дотримання прав господарювання є встановлена законодавством єдина процесуально-правова форма. З цією метою 5 квітня 2007 року прийнято Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" (далі – Закон № 877)¹.

¹ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 року N 877-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – N 29. – ст.389.

Аналогічний вплив на господарсько-правові відносини здійснюють окремі аспекти діяльності Державної служби боротьби з економічною злочинністю (далі – ДСБЕЗ)¹, – її підрозділи, де-юре виступаючи правоохоронними структурами, де-факто виконують контрольно-наглядові функції щодо суб'єктів господарювання, а останні ж постійно скаржаться на протизаконні форми і методи їх перевіркової діяльності².

Визначення основних проблем правого регулювання перевірок суб'єктів господарювання підрозділами ДСБЕЗ та формулювання адекватних шляхів їх розв'язання є можливим через проведення системного аналізу чинного законодавства з цього питання.

Правові засади контрольно-перевірочної діяльності підрозділів міліції містяться у Законі України "Про міліцію"³ (далі – Закон № 565), відповідно до абзацу 1 п. 24 ст. 11 якого міліції надано право проводити перевірки по фактах порушення законодавства, контроль за додержанням якого віднесено до її компетенції.

Таке "законодавство" не становить окремої групи чи системи нормативно-правових актів, не існує і переліку таких норм. Аналізуючи з формально-логічних підходів наведене формулювання, враховуючи положення низки підзаконних нормативно-правових актів, предметом контролю можна визначити дотримання ліцензіатами ліцензійних умов⁴. Серед підрозділів МВС повноваженнями на проведення відповідних перевірок, згідно з предметною ком-

¹ Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 05.07.1993р. № 510; [Електронні дані]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=510-93-%EF>

² Н. Дроботенко. "Стработанная" страна // Бизнес. – 2007. – № 6 (5 февраля).

³ Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 4. – ст. 20.

⁴ Перелік органів виконавчої влади, уповноважених здійснювати державний нагляд (контроль) у відповідних сферах господарської діяльності (діяльність яких підпадає під сферу дії Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності": додаток до листа Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 10.07.2008 № 5811; [Електронні дані]. Режим доступу: <http://myto.org.ua/node/1642>

петенцією, наділені підрозділи державної служби охорони та дозвільної системи. Підрозділи ДСБЕЗ до таких не відносяться, оскільки не є органом (підрозділом) ліцензування, отже згідно з абзацом 1 п. 24 ст. 11 Закону № 565, правами на проведення перевірок суб'єктів господарювання не наділяються.

Хоча Закон № 877 на процедури, передбачені КУПАП, оперативно-розшукові заходи та дізнання не поширюється, проте він не звільняє посадових осіб ДСБЕЗ від обов'язку виконувати ст. 19 Конституції України, щодо діяльності лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та Законами України.

Поряд із цим варто вказати на позицію МВС з цього приводу, яка викладена у листі № 18265/Св, де зазначається: "Неподконтрольность Министерству внутренних дел определенных видов хозяйственной деятельности не избавляет милицию от обязанности выявлять и прекращать правонарушения в этих сферах. Получение объяснений от граждан и другие процессуальные действия работники милиции осуществляют в случае необходимости и в связи с выявлением отдельных правонарушений, а не "тотально без фактических оснований"¹.

Таким чином наведе, вимагає констатації того, що підрозділи ДСБЕЗ перевірки суб'єктів господарювання проводять; законні підстави та процесуальна форма перевірок встановлена іншими актами законодавства; норма абзацу 2 п. 24 ст. 11 Закону № 565 виступає лише додатковою гарантією дотримання прав суб'єктів господарювання підчас проведення перевірок.

Правовими підставами проведення перевірок виступають норми КУПАП, КК та КПК України, Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" (далі - Закон № 2135). Особливої уваги заслуговують перевірки, що проводяться на підставі розпорядчих актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України за відсутності фактичних даних про проти-

¹ Письмо Министерства внутренних дел Украины от 20.11.2007 № 18265/Св: [Електронні дані]. Режим доступу: // http://www.yur-info.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1100&article_id=328730#

правну діяльність суб'єктів господарювання. Наявність і перших і других необхідно визнати незалежно від стану правової врегульованості їх здійснення. Це два незалежних один від одного виду перевірок, сутність яких обумовлюється змістом самої правоохоронної діяльності у сфері економіки, яка унеможливило планування з цього питання. Достатньо умовно ці перевірки можна іменувати процесуальними та оперативними відповідно (за аналогією плановим та позаплановим, передбаченим у Законі № 877 та пов'язаних нормативно-правових актах).

Процесуальні перевірки проводяться у зв'язку з матеріалами, що знаходяться у провадженні міліції: кримінальні та оперативно-розшукові справи, заяви та повідомлення про вчинення злочинів і правопорушень.

У зв'язку з цим доцільно згадати положення ст. 11¹ Закону України "Про державну податкову службу в Україні"¹ (далі – Закон № 509), які зазначають, що працівники податкової міліції можуть брати участь у проведенні планових та позапланових виїзних перевірок платників податків лише за умови їх пов'язаності з веденням оперативно-розшукових справ або розслідуванням кримінальних справ, порушених стосовно таких платників податків (посадових осіб платників податків), що знаходяться в їх провадженні, – оскільки останні свого часу виділились зі структури підрозділів ДСБЕЗ.

Загальноновизнаною умовою дотримання законності підчас проведення державного контролю господарської діяльності є наявність спеціального припису або направлення на проведення перевірки. Необхідність оформлення останнього та його зміст встановлено Законами № 877, 509, 565 підзаконними нормативними актами. Особливості оформлення останнього для підрозділів ДСБЕЗ встановлено наказом МВС України № 1110².

¹ Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 04.12.1990 № 509-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 6. – ст. 37.

² "Про затвердження форми направлення на перевірку суб'єкта господарської діяльності": наказ МВС України від 11.11.2006 р. № 1110. – К.: МВС України, 2006. – 3 с.

У направленні повинні зазначатись дата його видачі, назва підрозділу міліції, мета, вид, підстави, дата початку та дата закінчення перевірки, посади, звання та прізвища посадових осіб підрозділу міліції, які проводитимуть перевірку, підпис керівника підрозділу міліції, печатка органу міліції. Окремі з наведених реквізитів потребують додаткового уточнення.

Чинне законодавство визначає два види перевірок – планові та позапланові. З урахуванням викладеного вище, перевірки доцільно поділити на процесуальні та оперативні, – що і відображати у направленні (за умови відповідного їх закріпленні в законодавстві), – до того зазначений реквізит є зайвим оскільки всі перевірки є позаплановими.

Наведення такого реквізиту як "мета" є некоректним, оскільки остання відповідає меті правоохоронної діяльності, що зводиться до завдання з виявлення і документування злочинів та правопорушень. Тому більш доцільним є введення такого реквізиту як "предмет перевірки", який розкриватиме питання, що підлягають вивченню підчас її здійснення. Так, ст. 7 Закону № 877 відносить "предмет перевірки" до реквізитів направлення на проведення перевірки.

Щодо підстав для проведення перевірки, то під останніми варто розуміти офіційні документи, закріплені у законодавстві, що є приводом для початку перевірки: заява чи повідомлення про злочин або правопорушення, кримінальна чи оперативно-розшукова справа, матеріали про адміністративні правопорушення, розпорядчі акти центральних органів влади з обов'язковою вказівкою їх автора, назви, номеру, дати.

З метою дотримання прав суб'єктів господарювання, збір необхідної інформації повинен обмежуватись законними формами, тобто лише шляхом: опитування осіб за їх згодою – як зазначено в Законі № 2135¹; відібрання пояснень та витребування необхідних документів – про що йдеться у КПК; огляду і вилучення документів, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення – із дотри-

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – ст.303.

манням положень ст. ст. 260, 264, 265 КУпАП¹ та абзацу 3 п. 24 ст. 11 Закону № 565 – з урахуванням підстав для проведення перевірки.

З метою захисту прав суб'єктів господарювання та забезпечення виконання завдань підрозділами ДСБЕЗ, у КУпАП доцільно передбачити адміністративну відповідальність обох суб'єктів за порушення встановленого законом порядку виконання обов'язків та реалізації прав. При цьому норми повинні відповідати абстрактному, а не казуальному способу викладення нормативного матеріалу, враховувати принципи доцільності, системності тощо.

На підставі викладеного можна зробити низку висновків та узагальнень.

1. Порушення законності при проведенні перевірок суб'єктів господарювання підрозділами ДСБЕЗ є наслідком системних недоліків чинного законодавства, державно-управлінської діяльності та правозастосовної практики.

2. Положення абзацу 1 пункту 24 ст. 11 Закону України "Про міліцію" слід розуміти як право підрозділів міліції, що здійснюють ліцензування господарської діяльності, перевіряти дотримання ліцензійних умов ліцензіатами, отримувати від них пояснення при порушенні ліцензійних умов.

3. Перевірки, що проводяться підрозділами ДСБЕЗ, за критерієм підстав для їх проведення, можна умовно поділити на процесуальні та оперативні, що вимагає внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Процесуальні проводяться за матеріалами кримінальних та оперативно-розшукових справ, заявами та повідомленнями про злочини та правопорушення; оперативні – на підставі розпорядчих актів Президента та Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України.

4. У формі направлення на проведення перевірки, яка проводиться міліцією, замість "мети" слід зазначати "предмет" перевірки, реквізит "вид" до закріплення у законодавстві оперативних та процесуальних перевірок – виключити, а у графі "підстава" – вказува-

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: вводиться в дію Постановою Верховної Ради Української РСР № 8074-10 від 07.12.84р. // ВВР. – 1984, додаток до № 51. – ст.1123.

ти повну назву та вихідні реквізити документу, який покладено в основу проведення (автор, дата, номер).

5. Доцільним є зменшення кількості перевірок суб'єктів господарювання, що проводяться підрозділами ДСБЕЗ через закріплення граничної їх чисельності щодо окремо взятого суб'єкта господарювання та поширення практики проведення спільних перевірок з органами державного контролю.

6. Виправданим є запровадження спрощеного порядку отримання від органів державного управління і контролю інформації про результати діяльності суб'єктів господарювання та результати проведених перевірок. Одним з перспективних засобів є укладення договорів між МВС та органами державного контролю щодо координації та взаємодопомоги при проведенні перевірок, оперативного обміну інформацією про їх результати.

7. У главі 15 КУпАП доцільно передбачити відповідальність за недопущення до проведення перевірки господарської діяльності без законних на те підстав, а у главі 15-б – відповідальність за зловживання владою та її перевищення, службову халатність без ознаки істотної шкоди.

Вжиття запропонованих заходів здатне підвищити рівень дохідності і захищеності бізнесу від свавілля влади; а для міліції – внести ясність у форми і методи роботи підрозділів ДСБЕЗ, сприятиме підвищенню її авторитету в очах населення.

УДК 343.352/.353:351.823

О.А. Прохорова

кандидат економічних наук, доцент
кафедри економіко-правових дисциплін
(Луганський державний університет
внутрішніх дел імені Е.А. Дидоренко)

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИИ

Государственная собственность на природные ресурсы является доминирующей в структуре закрепленных законодательством

форм собственности. С учетом места человека в природе, особой роли природных ресурсов в социально-экономическом развитии предпочтительным является развитие правовой доктрины и экологического права в рамках концепции природных ресурсов как общественного достояния. Государственный аппарат, распоряжаясь природными богатствами от имени народа, должен обеспечивать интересы общества и государства. Законодательное регулирование отношений по распоряжению природными ресурсами осуществляется таким образом, что право пользования ими устанавливается главным образом на основе лицензии (разрешения). Коррупционные связи между преступными группировками и специально-уполномоченными органами, как правило, устанавливаются в виде предоставления льготы на экспорт и импорт, налоговых льгот, отсрочки налоговых платежей, лицензирования и т.д.

На Украине в последнее время распространение коррупционных проявлений приобрело угрожающие масштабы. По данным неправительственной международной организации Transparency International Украина в 2008 году заняла 134-е место среди 180 стран мира по уровню распространения коррупции. Наше государство оказалось в этом рейтинге рядом с Парагваем, Либерией и Пакистаном. Коррупция в сфере природопользования достигла небывалых масштабов. Хотя соответствующей статистики, подтверждающей данное явление, нет, но по оценкам правоохранительных органов в сфере добывающей промышленности до 50% реальной прибыли тратится на подкуп должностных лиц. Это миллиарды долларов.

С целью выполнения Украиной взятых на себя международных обязательств по борьбе с коррупцией 11 июня 2009 года Верховная Рада Украины приняла пакет антикоррупционных законов. В него вошли законы Украины: "Об основах предотвращения и противодействия коррупции", "О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины об ответственности за коррупционные правонарушения" и "Об ответственности юридических лиц за совершение коррупционных правонарушений". Но эффективность принятых норм вызывает большое сомнение. Ед-

ва ли они смогут хоть как-то повлиять на искоренение такого явления как коррупция.

Коррупция - это хроническая болезнь любого государственного образования и коррозия власти. Она родилась вместе с государством и может исчезнуть только вместе с ним. Намерения политиков покончить с коррупцией являются лишь благим пожеланием. Коррупция в органах власти и управления по своим масштабам и последствиям достигла такого уровня, что стала важным международным фактором, что вызывает определенную озабоченность лидеров ведущих стран мира.

Коррупция многолика, она пронизывает больное общество в самых разных его ипостасях, но подавляющее большинство опрошенных (58%) считают, что наибольшей степени коррупция поразила государственный аппарат. Верховная Рада не может принять эффективный закон о коррупции, потому что корыстное использование служебного положения и служебных связей государственными служащими столь широко, что охватывает все сферы деятельности и практически все общество.

Коррупция органически связана с организованной преступностью, потому что на некоторой фазе закономерного роста она приобретает формы организованной преступности. Организованная преступность имеет своих покровителей и поэтому представляет собой повышенную общественную опасность. Суть ее проявляется в том, что она позволяет организованным преступным структурам использовать практически неограниченные возможности государственных органов в своих интересах. Поэтому антикоррупционные меры должны пронизывать всю структуру государственных органов. Безбоязненное совмещение государственной службы с коммерческой деятельностью - это не только благодатная почва для коррупции, но и стимул для занятия государственных должностей с целью незаконного обогащения.

Коррупционные правонарушения в органах государственной власти в сфере природопользования имеют самые разнообразные формы. Весьма условно их можно подразделить: взятка - вознаграждение; взятка - подкуп; коррупционная связь.

К особой группе следует отнести коррупционную связь, незаконные или преступные действия, направленные на создание условий использования организованными преступными группами государственных структур в своих целях. Центральное событие этого правонарушения – волеизъявление должностного лица органов власти на сотрудничество с организованной преступной структурой. Согласие о сотрудничестве чаще всего проявляется в принятии решения о создании какой-либо преступной структуры, "замаскированной" под коммерческую, она будет выполнять и функцию "крыши", для совершения правонарушений и преступлений в сфере экономики, но вместе с тем она сама будет приносить некоторый доход, который обкладывается налогами, и "работать" на государство.

В условиях переходного периода, когда природные ресурсы являются государственной собственностью, коррупционная связь выступает в качестве инструмента, искажающего механизм распределения государственной собственности, в процессе ее разгосударствления и приватизации. Без развертывания широких и надежных коррупционных связей в органах государственной власти организованная преступность попросту не может существовать.

Коррупционная связь является одним из основных "рычагов" в процессе создания преступных структур. Это явление включает в себя цепь из последовательно сочетающихся этапов.

На первом этапе подкуп должностных лиц выступает как способ их вовлечения в незаконную деятельность.

На втором этапе организованные группы используют должностное положение коррумпированных чиновников для того, чтобы полностью или частично подчинить некоторые государственные структуры организованным преступным формированиям, путем создания на базе государственных предприятий и организаций различного рода коммерческих структур по добыче и переработке природных ресурсов.

На третьем этапе организованные группировки, используя коррупционные связи, получают из госбюджета незаконные кредиты и субсидии, занижая реальную стоимость государственной собст-

венности в процессе ее приватизации, присваивая валютную выручку от реализации за рубежом природных ресурсов, энергоносителей, цветных и редкоземельных металлов.

Кроме того, организованные группы принуждают должностных лиц осуществлять действия следующего порядка:

1. Неконтролируемую раздачу лицензий, представляющих "право" распоряжаться по своему усмотрению определенной частью государственной собственности лицам из числа родственных, клановых, корпоративных, национальных связей должностных лиц;

2. Занижение объемов запасов при оценке месторождения, выхода полезных компонентов, содержащихся в руде при разработке месторождения;

3. Незаконное (полное или частичное) освобождение определенных физических и юридических лиц от финансовых или иных материальных обязанностей перед государством;

4. Предоставление им необоснованных или явно незаконных льгот;

5. Принятие незаконных нормативных актов, позволяющих предпринимателям вывозить из страны природные ресурсы и их нерациональную эксплуатацию.

6. Вымогательство материальных благ за различные услуги при приобретении лицензий, за внесение искажений в кредитно-финансовые документы, ведомости и т. д.

7. Возможность изменения статуса "ОПГ" на статус "защитников окружающей среды" и при этом иметь в большей степени нелегальный, а в меньшей степени легальный доход.

8. Лоббирование при принятии нужных определенным кругам политических, экономических и законодательных решений.

Эффективность деятельности организованных групп напрямую зависит от их связи с коррумпированными государственными служащими и работниками правоохранительных органов, в том числе природоохранных прокуратур.

Учитывая этот фактор, коррупционную связь следует рассматривать как одну из основных форм влияния организованной преступности на государственную власть и на экономику в частно-

сти. По этой причине ее ни в коем мере нельзя отождествлять только с взяточничеством, так как в отличие от взяточника коррумпированное должностное лицо, давшее согласие на сотрудничество с организованной преступной группой, состоит у нее на службе. Коррупционер получает не разовые подачки "от благодарных клиентов", а свою часть прибыли, которую извлекает организованная преступная структура от разработки и добычи какого-либо природного ресурса.

В связи с этим в теории и правоприменительной деятельности по борьбе с коррупцией, наверное, следует провести четкую грань между "разовым" подкупом (взяточничеством) и "тотальным" подкупом-коррупцией (коррупционной связью) должностных лиц и между коррупцией верхних эшелонов власти и низовой.

До сих пор сохраняется значительная законодательная неопределенность в вопросах собственности. В первую очередь это касается собственности на землю, нелегальная распродажа которой порождает различные виды коррупции. Незрелость законодательства проявляется не только в плохом качестве законов, но и в нечеткости законотворческих процедур. При разработке нормативно-правовых актов, предусматривающих меру ответственности за коррупционные правонарушения, с которыми сталкивается большинство населения на низовом уровне, например, со "смазкой" для ускорения принятия решения, когда должностные лица не выходят за рамки своих служебных полномочий, целесообразно разработать широкий перечень мер административной ответственности. В тех же случаях, когда коррупционными правонарушениями подрывается экономическая безопасность Украины, государственная уголовная политика в отношении виновных должностных лиц, независимо от их положения в иерархии органов власти, должна быть исключительно сурова.

В связи с изложенным, коренным вопросом проблемы борьбы с коррупцией в наше время является не только усиление борьбы с проявлениями взяточничества. В настоящее время назрела необходимость разработки уголовного и уголовно-процессуального законодательства, обеспечивающая выполнение правоохранитель-

ними органами функций по борьбе с коррупцией, в ее наиболее общественно опасной форме – коррупционной связи.

Между тем чиновничий подход и хищническое использование природных ресурсов подводят нас к мысли, что единственный способ противопоставления борьбы с преступностью – смена приоритетов государства. К сожалению, у Украины сейчас есть более злободневные проблемы. Поэтому решение данной проблемы откладывается до лучших времен.

УДК 343.9.01

М.Г. Савилов

кандидат экономических наук,
доцент, доцент кафедры социально-
философских дисциплин и экономики
(Орловский юридический институт МВД России)

РОЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ

В начале 21 века в России, как и в большинстве стран мира, преступность в силу своего характера и масштаба превратилась из отдельного, локального во всеобщее явление в сфере экономики, политики и государственного управления. В настоящее время это система отношений, которая пронизывает все структуры нашего государства и общества.

Ситуация складывается очень тревожная. Именно преступность создает условия для проявлений терроризма, являющегося наиболее острой угрозой для безопасности граждан. Преступность, дискредитируя право как основной инструмент регулирования жизни государства и общества, разрушает его правовые и демократические институты. Если говорить об экономической преступности, то она приводит к нарушению механизмов конкуренции, создает препятствия свободе предпринимательской деятельности, ущемляет права собственности, способствует неэффективному использованию бюджетных средств, наконец, ведет к необоснованному росту цен. Все это непосредственным образом

сказывается на имидже страны, сдерживании формирования конкурентоспособной экономики, снижении бедности, росте благосостояния россиян, становлении сильного гражданского общества.

Наряду с другими, одной из причин, которая не позволяет эффективно бороться с преступностью – это отсутствие в стране сильного гражданского общества и несовершенство соответствующего законодательства. В свою очередь, в основе этих процессов лежит социальная деформация общества, высокий уровень бедности, отсутствие сильного среднего класса, низкий уровень правовой культуры, примирительное отношение людей к попранию своих прав и свобод.

Процесс искоренения причин преступности заключается в строительстве современного демократического, правового государства, эффективной рыночной экономики и формировании сильного гражданского общества.

Данный процесс начинается с исполнения законов. Беззаконие препятствует нормальному развитию экономики, тормозит экономический рост, так как лишает главный субъект рыночных отношений – малый и средний бизнес – возможности свободного и эффективного развития. Беззаконие лишает личность – главную движущую силу гражданского общества – возможности развивать свои способности, права и свободы. Соблюдение же законов позволяет развивать созидательный потенциал человека и общества, открывает возможности для широкого развития малого и среднего бизнеса, обеспечивает развитие добросовестной конкуренции, позволяет внедрять инновации и наукоемкие технологии, повышает качество государственных публичных услуг населению.

Гражданское общество создается людьми как определенная система экономических, политических, правовых, культурных и иных общественных отношений, которая имеет относительную самостоятельность по отношению к органам государственной власти. Эффективность таких отношений зависит в первую очередь от степени свободы, ответственности и активности граждан, во-вторых, от развитости и эффективности рыночной экономики,

и, наконец, от зрелости правовых и демократических институтов государства. Государство является определенным способом организации общества. Оно не существует изолированно от окружающей его общественной среды. Поэтому именно от активности свободных, ответственных людей, их жизненной энергии, уровня гражданской, правовой, политической культуры и образования зависит построение правового и социально эффективного государства.

Без отстаивания человеком своих личных прав и свобод, в частности, права на достойную жизнь, права на достоинство личности, права на свободу и личную неприкосновенность, невозможно формирование и развитие свободной, ответственной и созидательной личности.¹ Без отстаивания человеком своих экономических прав, как то, права на частную собственность, права на свободу предпринимательской деятельности, на равенство прав конкуренции, невозможно становление малого и среднего бизнеса, формирование эффективной экономики, среднего класса – основы гражданского общества.

Чтобы достичь данных целей, гражданское общество должно установить общественный контроль над деятельностью государственной власти. Общественный контроль – это подотчетность органов государственной власти и должностных лиц гражданам. Подотчетность, во-первых, предполагает право граждан получать отчет посредством необходимой информации о деятельности власти. Во-вторых, подотчетность предполагает право граждан принимать меры, то есть накладывать санкции, в случае, если информация или объяснения будут сочтены неудовлетворительными.

Сложность общественного контроля в данном случае состоит в том, что прозрачности власти недостаточно для обеспечения ее подотчетности гражданам. Прозрачность способствует осуществлению права получать отчет, но не обязательно ведет к получению права принимать меры. Поэтому очень важно развивать де-

¹ Гражданское общество против коррупции в России / Под ред. М.Б. Горного. – Спб.: Норма, 2008

мократические институты, которые повышают подотчетность власти обществу. Это в первую очередь свободное развитие СМИ, свободные выборы, демократическое развитие парламента, политических партий, активное развитие местного самоуправления и т.д.¹.

Поэтому данный институт гражданского общества может и должен проводить общественные дискуссии, освещать действия государства по борьбе с преступностью, проводить собственные расследования, показывать и публиковать факты совершения преступлений.

Для полноценной борьбы с преступностью средства массовой информации должны сделать серьезный шаг к дальнейшему освобождению от опеки государства. Разгосударствление СМИ должно идти на уровне как федерального центра, так и регионов. Центральной власти нет нужды иметь более одного контролируемого ею телеканала, максимально охватывающего территорию страны. Один или два центральных телеканала могут быть преобразованы в общественное телевидение. Остальные центральные телевизионные каналы могут быть приватизированы. Тот же процесс целесообразно осуществить и в сфере радиовещания. Крайне важно постепенно вывести телерадиовещание из-под прямого или косвенного контроля региональных и местных властей. Нет никакой необходимости в том, чтобы какие бы то ни было печатные СМИ, как федеральные, так и региональные и местные (кроме чисто служебных вестников и армейской печати) находились во владении, прямом или косвенном, любых органов власти.² Запрет на такое владение целесообразно установить законодательно.

Реализация процесса разгосударствления средств массовой информации³, повышение их ответственности перед обществом, прозрачность в финансировании делает их по-настоящему пол-

¹ Кирпичников А.И. Российская коррупция. / 3-е изд. испр и доп. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2007

² Ермаков Борьба с коррупцией: актуальные проблемы законодательного обеспечения. Сборник статей и материалов. - М., 2007

³ Ю.А. Тихомиров, Е.Н. Трикоз. Право против коррупции / "Журнал российского права", 2007, N 5

ноценным институтом гражданского общества, способным сыграть решающую роль в ликвидации коррупции в России.

Серьезную роль в публичном контроле над деятельностью государственной власти могут играть политические партии. Однако в настоящее время партии переживают кризис. И не только потому, что теряют свою социальную базу, не там ищут целевые аудитории или ощущают проблемы в партийном менеджменте, но и по той причине, что переживают кризис идей.

В этой связи во главу угла стратегий и тактик политических партий может стать борьба с преступностью, которая сегодня угрожает национальным интересам России. Но, чтобы осуществлять эту деятельность по-настоящему, надо самим стать ответственными и прозрачными.

Важную роль в организации гражданского контроля над деятельностью государственной власти политические партии играют во время избирательных компаний. Именно в острой конкурентной борьбе на выборах, как правило, поднимается проблема борьбы с преступностью.

Общественные организации способны осуществлять исследовательскую работу по изучению проблемы борьбы с преступностью, заниматься профилактической и просветительской деятельностью в данном направлении. В условиях информационной прозрачности общественные организации могут вести постоянный анализ ситуации на предмет их прозрачности в различных сферах жизни общества, в том числе, в системах образования, здравоохранения, жилищно-коммунального хозяйства и в других.

Общественные организации могут использовать и такой серьезный инструмент в борьбе с преступностью, как публичное обсуждение законопроектов и важных государственных целевых программ. Между тем, в стране до сих пор не сложилась устойчивая практика общественных обсуждений. Если некоторые законопроекты, имеющие социальное значение, как-то и звучат в СМИ, то целевые федеральные программы готовятся, принимаются и реализуются в полной тишине. Вместе с тем, заказчиками услуг, например, образования, науки, техники являются граждане.

Общественные организации могут использовать в борьбе с преступностью и такой важный инструмент, как обращения в государственные органы и органы местного самоуправления¹. В соответствии со статьей 33 Конституции Российской Федерации российские граждане имеют право обращаться лично, а также направлять индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы и органы местного самоуправления. Однако до сих пор данная конституционная норма не подкреплена законодательно установленными гарантиями соответствующего права граждан.

Для того, чтобы принимать активное участие в борьбе с преступностью, бизнес должен стать более ответственным перед обществом и страной в целом. Социальная ответственность бизнеса конкретна: неукоснительная уплата налогов, инвестиции в собственную страну, прозрачность ведения. А этого зачастую до сих пор нет.

Между тем неотложные проблемы страны требуют от бизнеса сменить вектор развития и от морали "дикого капитализма" перейти к труду в рамках закона, прозрачности на благо страны. Задача бизнеса сегодня – обеспечить рост конкурентоспособности экономики, подъем благосостояния российского общества. Отсюда исходят и новые стандарты, которыми должен руководствоваться каждый предприниматель. Во-первых, бизнес должен быть эффективным: перейти от перераспределения ресурсов к созданию и развитию производств. Во-вторых, бизнес должен быть инновационным и прозрачным, то есть развивать новые технологии, уплачивать все налоги, быть законопослушным. В-третьих, бизнес должен быть цивилизованным: дорожить репутацией и стремиться к лучшим мировым корпоративным стандартам. Наконец, бизнес должен быть патриотичным и социально ответственным.

Конечно, это цели высокие, между тем основная цель бизнеса – прибыль. Однако, пока в российском бизнес-сообществе не сфор-

¹ Клямкин И.М., Тимофеев Л.М. Теневая Россия: экономико-социологические исследования. – М.: Рос. гос. гум. ун-т, 2008

мируется понимание своей социальной роли в развитии негосударственных СМИ, поддержке общественных организаций, развитии многопартийной системы, а также в осознании задач по строительству эффективной экономики, важнейшие проблемы страны не будут решены.

Таким образом, лишь сильное - правовое демократическое государство обеспечивает права и свободы своим гражданам. А сила современного государства, в эпоху информационного общества, зависит от свободных и ответственных граждан, контролирующих свое государство.

УДК 343.359.2(470/571)

А.А. Цвилий-Букланова
адъюнкт факультета подготовки
научно-педагогических кадров
(Омская академия МВД России)

НАЛОГОВЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ - СОВРЕМЕННАЯ УГРОЗА БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ

Реформирование политической и административной структуры власти, наряду с продолжающимися рыночными преобразованиями, повлекли за собой глубокие перемены в сфере экономической деятельности нашей страны. Экономическая ситуация, сложившаяся в России в период перехода к рынку, потребовала создания принципиально новой эффективной налоговой системы¹.

Сегодня в условиях становления современной российской налоговой системы идет налаживание работы органов, призванных контролировать поступления налоговых средств в бюджет. Наряду с этим организованный характер приобретает и уклонение от налогообложения, превращающееся в одно из направлений криминальной деятельности. В условиях реализации государствен-

¹ См.: Купрещенко Н.П. Налоговая преступность как фактор теневой экономики // *Налоги*. - 2008. - № 3 (2) [Электронный ресурс] // СПС "Консультант Плюс".

ной политики активно развивается целая индустрия по разработке и внедрению всевозможных схем уклонения от уплаты налогов, подрывающая стремление честно платить налоги у добросовестных налогоплательщиков¹. Налоговые преступления для государств с рыночной экономикой стали типичны и приобрели массовый характер.

Противоправное поведение в налоговой сфере – причина значительных потерь доходной части бюджета. Нарушения налоговых обязательств выявляются у каждого четвертого из проверяемых налогоплательщиков. По различным оценкам, в бюджет не поступает от 30 до 50% причитающихся к уплате сумм налогов². Пленум Верховного Суда Российской Федерации в Постановлении от 28 декабря 2006 г. № 64 вполне определенно высказался по данному вопросу: "...общественная опасность уклонения от уплаты налогов и сборов, то есть умышленное невыполнение конституционной обязанности каждого платить законно установленные налоги и сборы, заключается в непоступлении денежных средств в бюджетную систему Российской Федерации"³. Создание препятствий плановому поступлению налогов в бюджет ставит под угро-

¹ См.: Кузьменко С.А. Экономическая безопасность и оптимизация российской системы налогообложения // Экономическая безопасность России: политические ориентиры, законодательные приоритеты, практика обеспечения. – Нижний Новгород, 2008. – № 1 (8). – С. 164-168; Куликов Л.А. Схемы уклонения от уплаты налогов, выявляемые правоохранительными органами при проверке организаций черной металлургии // Налоги. – 2009. – № 1 [Электронный ресурс] // СПС "Консультант Плюс"; Смирнова Е.Е. Оптимизация НДС: налоговые схемы // Налоговый вестник. – 2007. – № 9 [Электронный ресурс] // СПС "Консультант Плюс"; Шаронова Е.А. 16 схем ухода от налогов: инструкция по применению (как избежать пристального внимания налоговых органов) // Главная книга. – 2007. – № 8 [Электронный ресурс] // СПС "Консультант Плюс"; Шередко Е.В., Силин В.Н. Уклонение от уплаты налогов: причины, способы и средства пресечения // Финансовое право. – 2009. – № 1. – С. 13-14.

² См.: Методика расследования налоговых преступлений / Под ред. А.А. Кузнецова – М., 2007. – С. 3.

³ См.: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28 декабря 2006 г. № 64 "О практике применения судами уголовного законодательства об ответственности за налоговые преступления" // Российская газета. – 2006. – 31 дек.

зу исполнение бюджета и финансовое обеспечение государственных программ, снижает эффективность налоговой политики, тем самым представляет реальную угрозу безопасности государства и общества.

Криминализация, рост масштабов налоговой преступности стали важнейшей тенденцией развития современной налоговой системы. Количество выявляемых преступлений из года в год растет. Если в 1998 году за нарушение налогового законодательства было возбуждено 3 953 уголовных дела, в 1999 г. - 11 820, в 2000 - 22 352, в 2007 г. - 26 785, в 2008 г. - 27 723. Динамика, с одной стороны, обусловлена повышением активности и профессионализма соответствующих контролирующих и правоохранительных органов, с другой стороны эти цифры, учитывая высокую латентность налоговых преступлений, не полностью отражают ее реальное состояние. По оценкам специалистов большая часть налоговых преступлений остается скрытой, из каждых 10 налоговых преступников 9 уходят от ответственности¹. В то же время, криминогенная обстановка в сфере борьбы с налоговой преступностью остается крайне сложной. Рост налоговой преступности происходит одновременно с повышением общественной опасности данной категории преступлений за счет постоянного увеличения размеров причиненного ущерба, который исчисляется миллиардами рублей. Материальный ущерб от 27,7 тыс. преступлений, выявленных подразделениями органов внутренних дел по расследованию налоговых преступлений за 2008 год (по окончанным уголовным делам) составил 71,57 млрд. руб., а сумма возмещенного ущерба - 49,55 млрд. руб.².

По данным ГИАЦ МВД России в 2006 году в производстве следственных подразделений органов внутренних дел находилось 6616 уголовных дел, из них 4414 были направлены в суд. При этом

¹ См.: Мусов Р.Х. . Налоговые органы в системе обеспечения налоговой безопасности России: Дисс... канд. экон. наук. - М., 2001. - С. 70.

² Краткая характеристика состояния преступности в Российской Федерации за январь - декабрь 2008 года / URL: <http://www.mvd.rustats/10000148/10000230/6166/6166/> (дата обращения 03.03.2009).

в 2006 г. было выявлено 9149 лиц, совершивших преступления данной категории, и только 3430 привлечены к уголовной ответственности, в 2007 году преступления, предусмотренные ст.ст. 198, 199, 199.1, 199.2 УК РФ составили 14424 уголовных дела, из них 4403 дела были направлены в суд, привлечены к уголовной ответственности 3404 лица¹.

В 2008 году количество "уклонистов" существенно выросло: по налогу на доходы физических лиц – на 10 процентов, среди налоговых агентов нарушителей стало больше на 12 процентов, среди юридических лиц – на 5,5 процентов. К сожалению, прогноз специалистов на 2009 год также неутешителен. Профессор, начальник юридического управления Федеральной службы финансово-бюджетного надзора И.И. Кучеров уверен в дальнейшем росте приведенных показателей², учитывая хотя бы то, что за первые четыре месяца 2009 г. ФНС России собрала в бюджетную систему 2,7 трлн. руб. – на 20,9% меньше, чем в 2008 году. В итоге налоговые доходы федерального бюджета снизились на 34,4%, до 961,4 млрд. руб.

Налоговая преступность представляет не меньшую, а возможно, даже большую опасность, чем общеуголовная. Если последняя затрагивает интересы личности или группы людей, то первая почти всегда угрожает экономической безопасности страны, так как перекрывает каналы поступления денежных средств в доходную часть бюджетов всех уровней и таким образом парализует бюджетную и налоговую политику государства, а правительство

¹ В соответствии с действующим законодательством группу налоговых преступлений образуют: 1) Уклонение от уплаты налогов и (или) сборов с физического лица (ст. 198 УК РФ); 2) Уклонение от уплаты налогов и (или) сборов с организации (ст. 199 УК РФ); 3) Неисполнение обязанностей налогового агента (ст. 199.1 УК РФ); 4) Сокращение денежных средств либо имущества организации или индивидуального предпринимателя за счет которых должно производиться взыскание налогов и (или) сборов (ст. 199.2 УК РФ).

² См.: Налоговых преступлений все больше / URL: <http://www.taxpravo.ru/news/taxpravo/article215475212524856167286741414240560> (дата обращения 09.09.2009).

и субъекты федерации лишает одного из наиболее важных условий управления¹.

В России сложилась разнообразная система мер, способов и средств, используемых для уклонения от уплаты налогов. В основном для такого уклонения используются специфические особенности сложившегося хозяйственного оборота, а также пробелы и недостатки в уголовном и налоговом законодательстве. В литературе отмечается парадоксальность сложившейся ситуации в борьбе с налоговой преступностью: чем больше в науке изучают и на практике анализируют феномен налоговой преступности, сущность норм о налоговых преступлениях, тем больше сложностей возникает в их правоприменении.

Практика показывает, что налоговые преступления представляют собой сложную систему, поскольку уклонение от налогообложения совершается, как правило, скрытно, многочисленными и изощренными способами, часто с участием специально организованных финансово-экономических и криминальных структур. Преступления в налоговой сфере во многих случаях сопровождаются совершением многих других экономических и иных преступлений: незаконное предпринимательство и незаконная банковская деятельность, лжепредпринимательство и незаконное получение кредита, невозвращение из-за границы валютных средств и злоупотребление полномочиями и др. Налоговая преступность все более приобретает черты транснациональной и является питательной средой для организованной преступности. Причины и условия, способствующие налоговой и связанной с ней преступности, разнообразны и находятся в области финансово-экономических, криминогенных, социальных и международных отношений.

Однако основные причины и условия налоговой преступности в значительной степени отличаются от общеуголовных. Условно их совокупность можно разделить на экономические, правовые и нравственно-психологические.

¹ См.: Ларичев В.Д., Бембетов А.П. Налоговые преступления. - М., 2001. - С. 65.

Основной причиной налоговой преступности все же является нравственно-психологическое состояние отечественных налогоплательщиков, характеризующееся негативным отношением к существующей налоговой системе, низким уровнем правовой культуры, а также корыстной мотивацией.

Специальный опрос, проведенный среди руководителей крупных предприятий различных форм собственности, показал, что неэффективной отечественную систему налогообложения признают более 75% респондентов.

Однако следует отметить, что подобное негативное отношение отечественных предпринимателей к налоговой системе в немалой степени объясняется недостаточным уровнем их правовой культуры. Отсутствие должного правового воспитания в первую очередь определяется тем, что российская налоговая система в более или менее цивилизованном виде сформировалась лишь в конце 1991 г., тогда, как в большинстве зарубежных стран институт налогообложения существует сотни лет. В этих странах налогоплательщики хорошо знают, на какие цели расходуются уплаченные ими налоги, осведомлены о порядке уплаты налогов и мерах ответственности за нарушения налоговых обязательств. Лица, уклоняющиеся от уплаты налогов, осуждаются государством и обществом. Опрос же представителей различных категорий российских граждан показал, что 40% опрошенных точно знают, какие налоги им следует выплачивать, 18% находятся в полном неведении, 36% знают об этом приблизительно¹.

Еще более показательными, на наш взгляд, являются данные, иллюстрирующие оправдание народом практики неуплаты налогов. По исследованиям Фонда Общественного Мнения 22% россиян (среди предпринимателей - 38%) полагают, что в жизни бывают ситуации, когда обычному человеку допустимо не платить налоги. В действительности доля таких людей выше, потому как процент затруднившихся высказать свою точку зрения по данно-

¹ См.: Налоговая культура россиян: ключевые проблемы // Доминанты. - 2009. - № 29. - 23 июля / URL: <http://bd.fom.ru/report/map/dominant/dom0929/d092918> (дата обращения 09.08.2009).

му вопросу составил 16%. Следуя результатам исследования, можно заключить, что каждый пятый гражданин России толерантен к практике неуплаты налогов. В итоге констатируем: уровень знаний о налоговой сфере – низкий, степень терпимости к уклонению от уплаты налогов – высокая.

В сложившихся обстоятельствах необходимо признать, что гражданам нуждаются в просвещении по вопросам налогообложения и повышении налоговой культуры в целом. Большую роль в этом может сыграть совершенствование налогового законодательства, развитие информирования, налогового консультирования граждан¹, привлечение средств массовой информации, укрепление налоговой дисциплины и ответственности за нарушение закона.

От того, какие приоритеты и направления сегодня будут заложены в основу борьбы с налоговой преступностью, зависит состояние и динамика показателей налоговой системы завтра, что напрямую влияет на состояние национальной безопасности государства в целом.

УДК 351.713

Л.М. Чуніхіна

доцент кафедри господарського
права юридичного факультету
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

С.М. Маслак

курсант
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

¹ Налоговое консультирование – мощное профилактическое средство предупреждения уклонения от уплаты налогов. Будучи профессиональным посредником между налогоплательщиком и налоговым органом, налоговый консультант позволяет исключить или смягчить конфликт разнонаправленных финансовых интересов. На сегодняшний момент Палата налоговых консультантов в России существует, однако результаты ее деятельности незначительны.

**КОЛІЗІЯ НОРМ ПОДАТКОВОГО ПРАВА
ЯК ФАКТОР ДЕВІАНТНОСТІ СУБ'ЄКТА
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

В Україні визнається і діє конституційний принцип верховенства права на підставі ч.1 статті 8 Конституції України. Статтею 7 Господарського кодексу України закріплено, що відносини в сфері господарювання регулюються Конституцією України, Господарським кодексом, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами. Актуальність усунення колізійних норм податкового права знаходить своє відображення задля подальшого формування правомірної поведінки суб'єкта підприємницької діяльності.

Аналіз основних нормативно-правових актів галузевого законодавства України свідчить про відсутність єдиного підходу щодо визначення сутності та порядку нарахування і сплати деяких видів податків, зборів та обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності. Жоден чинний нормативно-правовий акт не роз'яснює тлумачення термінів "податок", "збір", "обов'язковий платіж" окремо та не визначає відмінності між цими категоріями. Законодавець априорі об'єднав ці поняття і вважає їх тотожними, тим самим допустив існування колізійних норм щодо обов'язковості їх сплати.

Для суб'єкта підприємницької діяльності основним нормативно-правовим актом, яким встановлено види податків, зборів, обов'язкових платежів є Закон України від 25.06.1991р. № 1251 "Про систему оподаткування". Відповідно до статті 2 цього Закону поняття обов'язкового платежу охоплює сукупність податкових зобов'язань суб'єкта підприємницької діяльності: "під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та державних цільових фондів слід розуміти обов'язків внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, який здійснює платник у по-

рядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування".

З прийняттям з 1.01.04р. Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.03 р. № 1058-IV (надалі Закон 1058), планується перехід від системи пенсійного забезпечення до страхової системи, що передбачатиме залежність розмірів пенсій від страхового стажу й заробітку, з якого фактично сплачені страхові внески до Пенсійного фонду суб'єктами підприємницької діяльності.

Прийняття Закону 1058 створило певну колізію норм чинного законодавства - підпунктом 1 пункту 8 розділу XV "Прикінцевих положень" Закону № 1058 зазначено, що страхові внески обов'язково сплачують всі безвиключно страхувальники та застраховані особи. Але суб'єкти малого підприємництва не є платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування на підставі п.6 Указу Президента України від 3.07.98р. № 727/98 "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" (далі Указ 727), який діє відповідно до п.4 р. XV "Перехідні положення" Конституції України і має силу Закону.

Два органи влади - Пенсійний фонд України та Державний Комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва спільними листами 16.02.05р. № 1526/04 та 16.02.05р. № 933/0/2-05 не заперечують одночасну дію Закону 1058 і Указу 727, яка призвела до певної колізії податкового законодавства.

Держкомпідприємництво України залишається на позиції, викладеній в інформаційному листі Держкомпідприємництва України від 26.12.03р. № 7577: "...до законодавчого врегулювання суб'єкти підприємницької діяльності, які обрали спосіб оподаткування єдиним податком, сплачують внески до Пенсійного фонду України згідно з нормами спеціального законодавства, яким запроваджено зазначений режим оподаткування, тобто нормами Указу № 727" (Лист Державного комітету № 7203 від 19.10.04р.)

З цього приводу Начальникам головних управлінь в АРК, областях, містах Києві та Севастополі роз'яснено, що від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та від нарахувань,

пов'язаних з виплатою заробітної плати найманих працівників (у розмірі 33,2 відсотка) звільняється суб'єкт малого підприємництва, який безпосередньо є платником єдиного податку (листи Пенсійного фонду України від 24.04.01р. № 04/1982; від 07.02.02р. № 04/580; від 25.06.02р. № 04/3579; від 30.09.03р. № 8403/Г-11; від 28.04.03р. № 04/2838).

Листом Пенсійного фонду України від 03.05.02р. № 04/2308 роз'яснено, що "...несплата підприємством внесків не позбавляє працівника права на забезпечення по державному соціальному страхуванню, зокрема на пенсійне забезпечення". Листом Пенсійного фонду України від 18.02.03р. № 259/к-6 роз'яснено, що "...платники єдиного податку звільнені від подачі розрахунку збору на обов'язкове пенсійне страхування в частині нарахувань на фонд оплати праці". Листом Пенсійного фонду України від 21.12.05р. № 16515/03-30 роз'яснено, що "...у зв'язку з одночасною дією Закону № 1058 і Указу № 727 платник єдиного податку не здійснює нарахування на фонд оплати праці найманих працівників і обліковується в окремих реєстрах по надходженню цих коштів; до картки особового рахунку такого платника частина коштів від сплати єдиного податку не заноситься". Листом Пенсійного фонду України від 11.10.04р. № 3610/04 роз'яснено, що "...до внесення відповідних змін у законодавство, органи Пенсійного фонду за бажанням платника здійснюють звірку розрахунків по всіх платежах, які надходять до Пенсійного фонду". Листом Пенсійного фонду України від 10.03.05р. № 2491/04 роз'яснено, що "...до законодавчого врегулювання цього питання зупинено проведення перевірок дотримання вимог чинного податкового законодавства, зупинено направлення до органів Державної виконавчої служби вимог про сплату недоїмки, зупинено заходи примусового стягнення та вживаються заходи щодо зняття арешту з банківських рахунків суб'єктів підприємницької діяльності - платників єдиного податку".

У зв'язку з одночасною дією Закону 1058 і Указу 727 листом Пенсійного фонду України від 20.01.06р. № 662/03-30, листом Пенсійного фонду України від 01.02.06р. № 1136/03-30 роз'яснено, що "...продовжує діяти встановлений порядок розрахунків за страхо-

вими внесками платниками спрощеної системи оподаткування та порядок обліку сум сплачених страхових внесків".

Листом Пенсійного фонду України від 06.03.06р. № 2694/03-30 роз'яснено, що "...заходи примусового стягнення боргів не застосовуються". Листом Пенсійного фонду України від 05.05.06р. № 5700/003-30 роз'яснено, що "...добровільна участь в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування передбачена ч.30 ст. 24 Закону № 1058". При виході на пенсію застрахована особа за бажанням може за даними персоніфікованого обліку здійснити відповідні доплати до мінімального страхового внеску. Страховий стаж при цьому враховується пропорційно сплаченим коштам (лист Пенсійного фонду України від 01.03.05р. № 2039/14).

З метою упередження подвійної сплати внесків Держзідприємництвом України було видано та оприлюднено інформаційний лист від 26.12.03р. № 7577, відповідно до якого з 1 січня 2004 року до внесення відповідних змін суб'єти, які обрали спрощену систему оподаткування своїх доходів, сплачують внески до Пенсійного фонду України згідно з нормами Указу № 727 (Лист Державного комітету Верховної Ради України від 19.04.04р. № 2525).

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.03.05р. № 58 "Про деякі питання спрощеної системи оподаткування", спільний лист Пенсійного фонду України та Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 16.02.05р. є чинними до остаточного врегулювання питань функціонування спрощеної системи оподаткування.

З викладеного вище випливає, що сплата внесків до Пенсійного фонду не набула чіткого законодавчого визначення.

Крім іншого і навіть головне: пунктом 4 статті 18 "Страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" Закону № 1058 встановлено, що "страхові внески не включаються до складу податків, інших обов'язкових платежів, що складають систему оподаткування. На ці внески не поширюється податкове законодавство". Сплачувати або не сплачувати внески (на то вони і "внески") – особиста справа "кожного" суб'єкта підприємницької

діяльності. Тому несплату нарахувань на фонд оплати праці, на наш погляд, не можна вважати ухиленням від оподаткування.

Всупереч викладеному вище, регіональні Управління Пенсійного фонду України на місцях вважають ненарахування та несплату внесків девіантною поведінкою, чим порушують конституційні права, свободи та інтереси суб'єкта підприємницької діяльності у сфері публічно-правових відносин, змушуючи платників єдиного податку нараховувати та перераховувати внески на фонд оплати праці в розмірі 33,2 відсотка.

Задля усунення колізійних норм податкового права підпунктом 7 пункту 14 розділу XV "Прикінцеві положення" Закону № 1058 передбачено подання на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо вилучення із законодавства про спрощену систему оподаткування положень, які стосуються спрямування коштів до Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд України листом від 16.01.04р. № 373/14 також дав роз'яснення, що питання про встановлення фіксованого розміру страхових внесків та вилучення з законодавства положень про спрощену систему оподаткування планувалося врегулювати окремими законопроектами.

З цією метою Пенсійним фондом України розроблено та подано до Верховної Ради України два законопроекти: "Про встановлення фіксованого розміру страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування для окремих категорій платників" (реєстр. № 4501 від 11.12.03р.) та "Про встановлення ставок єдиного податку та порядку перерозподілу сум єдиного та фіксованого податків" (реєстр. № 5158 від 19.02.04р.). Останнім запроваджується сплата пенсійних внесків поза межами єдиного податку з одночасним зниженням ставки єдиного податку для юридичних осіб.

Пенсійний фонд України листом від 30.01.04р. № 935/04 дав роз'яснення, що відповідні проекти Законів знаходяться на розгляді у Верховній Раді України. Але на сьогодні ці законопроекти не прийняті та відповідні зміни до законодавства про спрощену систему оподаткування щодо положень, які стосуються спрямування коштів до Пенсійного фонду України, не внесені. Доречі,

державою взагалі не здійснено перехід до страхової пенсійної системи. Суспільство чекає на цей перехід.

З викладеного можна зробити висновки:

По-перше, на сьогодні сплата внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування не набула чіткого законодавчого визначення.

По-друге, посадові особи регіональних відділень Пенсійного фонду України повинні утриматися від вчинення певних дій, а саме – не змушувати та не зобов'язувати суб'єктів підприємницької діяльності нараховувати на фонд оплати праці внески, які не входять до системи податків та зборів.

По-третє, ненарахування та несплату цих внесків суб'єктами підприємницької діяльності не слід вважати протиправною поведінкою.

УДК 351.83:331.109(477)

Г.А. Капліна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

Л.В. Котова

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ-ПІДПРИЄМЦЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку України серед пріоритетних завдань наша держава на одне з перших місць висуває захист і охорону конституційних прав громадян, їхніх законних інтересів у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у трудових від-

носінах. Перехід до ринкових відносин, формування ринку праці впливають на розвиток індивідуальних та колективних трудових відносин, у тому числі і відносин з відповідальності сторін трудового договору. Це вимагає перегляду традиційних підходів до трудових правовідносин взагалі та правовідносин щодо юридичної відповідальності роботодавців. Вважаємо, що з урахуванням сьогоднішніх реалій – нестабільності в економіці, несумлінності роботодавців, – заходи комплексної, різногалузевої відповідальності роботодавців-підприємців повинні посідати центральне місце у системі способів захисту прав працівників.

Слід зазначити, що в юриспруденції категорія "відповідальність" чітко не визначена.

Так, у правовій науці існує точка зору, яка визначає юридичну відповідальність як певний обов'язок, що покладається на суб'єкта у разі скоєння ним правопорушення. Такий погляд поділяють О.Ф.Скакун, В.І.Зуб, В.С.Стичинський, І.А.Грицюк. На думку В.Божка, юридична відповідальність – "особливий правовий стан, який виникає у результаті здійснення особою правопорушення і полягає у виконанні нею обов'язку зазнавати негативних наслідків, передбачених санкціями норм права і забезпечених заходами державного примусу".

На нашу думку, поняття юридичної відповідальності доцільніше визначати, виходячи із загальновідомої структури правової норми – гіпотези, диспозиції, санкції. Тобто юридична відповідальність полягає у тому, що диспозиція норми певної галузі права приписує конкретним суб'єктам чітко певну поведінку, а для стимулювання саме такої поведінки суб'єктів у санкції норми передбачені заходи примусової дії.

Особливістю окремих видів відповідальності за порушення трудових прав працівника – адміністративної, кримінальної – є те, що гіпотеза і диспозиція правової норми містять правові приписи, що стосуються поведінки суб'єктів трудового правовідношення і встановлюють адміністративно-правові і кримінально-правові санкції за такі неправомірні дії. Таким чином, на підста-

ві трудового правопорушення виникають окремі склади адміністративно-правової провини і кримінально-правового правопорушення.

Так, стаття 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУАПП) передбачає накладання на посадову особу за порушення встановлених термінів виплати пенсії, стипендій, заробітної плати, виплату її не в повному обсязі, а також інші порушення вимог законодавства про працю – штрафу у розмірі від п'ятнадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У цьому випадку адміністративним правопорушенням (провиною) визнається протиправна, винна (навмисна або необережна) дія або бездіяльність, яка посягає на встановлені Конституцією України майнові права громадян.

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 41 КУАПП, характеризується наміром або необережністю винної особи. Об'єкт цієї адміністративної провини є складним і визначений законодавчо як "право на отримання пенсії, стипендії, заробітної плати, а також інші порушення законодавства про працю".

Вважаємо, що таке неоднозначне, розмите визначення об'єкта адміністративного правопорушення, що включає різні за галузевою приналежністю майнові права особи, такі як пенсія, стипендія, заробітна плата, не сприяє ефективному поновленню порушених трудових прав працівників у сфері оплати.

Потрібно розширити об'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 41 КУАПП, і визнати ним не тільки заробітну плату, але й оплату праці у цілому. Такий прийом юридичної техніки сприятиме приведенню у відповідність норм міжгалузевої відповідальності з нормами інституту оплати праці.

Все вищевикладене доводить доцільність законодавчого закріплення в окремій статті Кодексу України про адміністративні правопорушення самостійного складу: "Відповідальність за порушення права на оплату праці, невчасну або не у повному обсязі її виплату".

Суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 41 КУАПП, може бути фізична особа, яка на момент здійснення провини досягла шістнадцятирічного віку і представляє

роботодавця. Враховуючи значущість у системі конституційних прав людини права на оплату праці, а також масову кількість правопорушень у цій сфері сьогодні – затримка і не виплата заробітної плати, необхідно підсилити відповідальність суб'єкта правопорушення у разі здійснення ним повторної аналогічної провини. Так, російський законодавець передбачив можливість залучення особи, яка раніше зазнала адміністративного покарання за аналогічне правопорушення, до особливого нового вигляду дисциплінарного покарання – дискваліфікація на термін від одного року до трьох років.

Дискваліфікація полягає у позбавленні фізичної особи права обіймати керівні посади у виконавчому органі управління юридичної особи, входити до ради директорів (наглядова рада), здійснювати підприємницьку діяльність з управління юридичною особою.

Вважаємо, що введення до Кодексу України про адміністративні правопорушення такого обмеження правоздатності суб'єкта правопорушення – дискваліфікація на певний термін – підвищить превентивно-виховну функцію інституту адміністративної відповідальності, спрямованої на захист права працівника на оплату праці. При цьому необхідним є комплексно зв'язати питання дискваліфікації, передбачені у КУАПП, з КЗпП, в якому цей термін на сьогодні відсутній, а також передбачити конкретні подальші дії щодо дискваліфікованого посадовця – звільнення, переведення на іншу роботу та ін.

Разом з адміністративною відповідальністю національним законодавством встановлена кримінальна відповідальність за серйозні злочини проти конституційних прав і свобод людини у сфері оплати праці: 1) грубе порушення законодавства про працю; 2) необгрунтована не виплата заробітної плати, стипендії, пенсії або іншої встановленої законом виплати громадянам більше ніж за один місяць, здійснена навмисно роботодавцем.

Безпосереднім об'єктом злочину, встановленим статтею 172 КК України, є трудові права працівника, передбачені законодавством про працю. Таким чином, нормою, передбаченою вказаною статтею, поставлені під кримінально-правову охорону всі без винятку тру-

дові права, включаючи право на оплату праці, окрім трудових прав, відповідальність за порушення яких передбачена спеціальними кримінально-правовими нормами. Правознавці відзначають, що у сучасних умовах трудові правовідносини стають більш розгалуженими, обширними, їх регулювання здійснюється більш ніж тисячею законних і підзаконних нормативних актів.

Тому, як справедливо підкреслює В.І. Павліковський, існуюча широка кримінально-правова регламентація охорони трудових прав, встановлена нормою статті 171 КК України, призводить на практиці до ускладнення не тільки розуміння самої правової норми, але й її застосування у практичній діяльності правоохоронних органів.

У системі спеціальних кримінально-правових норм, спрямованих на захист оплати праці, виділяється норма статті 175 КК України, відповідно до якої злочинною визнається безпідставна не виплата заробітної плати більше ніж за один місяць, здійснена навмисно керівником підприємства. Фахівці відзначають, що сьогодні можливість порушення кримінальних справ і застосування відповідної кримінально-правової відповідальності до роботодавців за фактом не виплати нарахованої заробітної плати є проблемою правозастосовчої практики, оскільки потрібно довести наявність корисливого наміру посадовця. У всіх випадках, коли причиною затримок виплати заробітної плати є відсутність або недостатнє фінансування організацій з бюджетів або з вини ділових партнерів, винних практично неможливо визначити.

Відзначимо, що у цьому кримінальному правопорушенні найчастіше простежується складний суб'єктний склад. Враховуючи, що цей злочин може скоюватися як однією людиною, так і групою осіб, можна говорити про залучення до кримінальної відповідальності співучасників. Наприклад, як виконавця можна розглядати керівника організації; як організаторів – керівника, а також власника майна, в чій інтересах скоюється цей злочин; як підбурювач можуть виступати і треті особи, зацікавлені у цьому; помічником може виявитися бухгалтер, який проконсультує керівника про те, як йому вирішити особисті або комерційні проблеми

за рахунок зарплати працівників. Водночас бухгалтер може виявитися і підбурювачем, і виконавцем.

У процесі скоєння злочину керівник організації взаємодіє з іншими працівниками, які є виконавцями певних посадових функцій та учасниками різних процедур, пов'язаних з нарахуванням і оформленням грошових виплат. Серед них працівники бухгалтерії, де проводиться розрахунок виплат, складається платіжна відомість, яка прямує потім на затвердження керівнику організації, співробітники банку, де замовляються гроші, касири організації, що видають зарплату після отримання її з банку.

Проте для залучення до кримінальної відповідальності за статтею 175 КК України необхідно встановити наявність наміру, довести, що керівник організації розумів протиправність своїх дій; встановити, що не зважаючи на загрозу всіх наслідків, злочин скоєний з корисливої або особистої зацікавленості.

Фахівці відзначають, що про наявність наміру можуть свідчити, наприклад, такі обставини: 1) виплати зарплати не проведені, не зважаючи на те, що у фонді заробітної плати було достатньо для цього коштів; 2) кошти, що знаходилися у фонді заробітної плати, використовувалися не за призначенням; 3) кошти, що поступають, не зараховувалися до фонду заробітної плати.

Як показує практика, найбільш частими порушеннями з боку роботодавців є виплата заробітної плати 1 раз на місяць, ненарахування компенсації за кожен день затримки виплати заробітної плати, встановлення розміру заробітної плати нижче за мінімальний розмір оплати праці, оплата наднормових робіт і робіт у вихідні дні в одинарному розмірі та ін.

Втручання органів прокуратури і державної інспекції праці "стимулює" роботодавця до виплати заробітної плати. Наприклад, після втручання прокуратури дирекцією, за узгодженням з профкомом, складається графік погашення заборгованості. Таким чином, підстави для залучення посадовця до відповідальності за статтею 172 КК України зникають. Проте, якщо злочин буде доведено, то винні у ньому посадовці можуть притягатися до відповідально-

сті за статтею 364 КК України "Зловживання владою або службовим положенням".

Вважаємо, що така ускладнена конструкція кримінально-правової відповідальності має у сучасних умовах велике виховне та охоронне значення, оскільки підвищує захисну функцію трудового права у сфері оплати праці найманих працівників.

Разом з адміністративною і кримінальною відповідальністю дієвим механізмом захисту права працівників на оплату праці виступає матеріальна відповідальність підприємців.

Матеріальна відповідальність застосовується після правопорушення, вчиненого суб'єктом трудових правовідносин. Таке правопорушення спричиняє як виникнення шкоди, так і нового обов'язку. В одних випадках цей новий обов'язок повністю замінює попередній, а в інших – лише доповнює його. Так, якщо порушене зобов'язання ще можна виконати, то правопорушник зобов'язаний це зробити, відшкодувавши при цьому заподіяну шкоду. Наприклад, окрім поновлення на роботі, роботодавець зобов'язаний відшкодувати працівнику середній заробіток за час вимушеного прогулу або різницю у заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи. Коли ж порушене зобов'язання виконати вже неможливо, то правопорушник зобов'язаний відшкодувати завдану шкоду. Прикладом може служити припис статті 240-1 КЗпП, коли працівник звільнений без законної підстави або з порушенням встановленого порядку, але поновлення його на попередній роботі неможливе. У такому разі орган, що розглядає трудовий спір, зобов'язує сплатити працівнику заробітну плату за весь час вимушеного прогулу.

Вважаємо, що у новому Трудовому кодексі України інститут матеріальної відповідальності повинен бути відбитий в окремому, комплексному розділі.

З метою вдосконалення та розвитку правового регулювання матеріальної відповідальності роботодавця-підприємця за порушення трудових прав працівника та, зокрема, незабезпечення збереження його особистих речей під час роботи пропонуємо у новому Трудовому кодексі України передбачити окрему главу про матеріальну відповідальність роботодавця перед працівником, яка

неодмінно повинна містити норми, що регулюють матеріальну відповідальність (випадки, розмір матеріальної відповідальності та порядок відшкодування шкоди) роботодавця перед працівником; передбачити матеріальну відповідальність роботодавця за незаконну відмову в прийнятті на роботу в повному розмірі, однак в той же час закріпити можливість зменшення цього розміру з урахуванням вини роботодавця, її форми.

Аналізуючи питання, пов'язані з порушенням роботодавцем трудових прав працівників, які тягнуть за собою обов'язок роботодавця відшкодувати працівнику шкоду, заподіяну протиправними, винними діями або бездіяльністю, можна стверджувати, що одним з найпоширеніших з них є відшкодування шкоди роботодавцем, яка виникла у випадку необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу. Слід вказати, що цей випадок не відображений у чинному законодавстві України. Однак, можна стверджувати, що таке відшкодування здійснюється по суті на користь фонду сприяння зайнятості населення. Навіть у випадку відмови у прийомі на роботу осіб, яким держава встановила додаткові гарантії щодо працевлаштування (ст. 5 Закону України "Про зайнятість населення"), стягнення з роботодавців відбувається на користь фондів сприяння зайнятості населення, а не на користь потерпілих. Відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону України "Про зайнятість населення" підприємства, установи і організації в разі відмови у прийнятті на роботу спеціалістів, які були раніше ними заявлені, відшкодовують державній службі зайнятості всі витрати, пов'язані з працевлаштуванням, професійною підготовкою, перепідготовкою, виплатою допомоги по безробіттю. Одержані кошти спрямовуються до місцевої частини державного фонду сприяння зайнятості населення. Зазначена невідповідність проголошених гарантій щодо працевлаштування і фактична безпорадність особи, якій відмовлено у працевлаштуванні, має бути змінена шляхом запровадження механізму грошової компенсації потерпілій особі. Зазначений механізм втілений в деяких трудових кодексах країн СНД. Так, ст. 330 Трудового кодексу Молдови встановлює, що роботодавець зобов'язаний відшкодувати особі не отриману ним заробітну плату в

усіх випадках незаконного позбавлення можливості працювати, в т. ч. у випадку необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу.

Значним недоліком трудового законодавства України є проблема невизначеності матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником за незаконне відсторонення від роботи. При незаконному відстороненні у працівника виникає вимушений прогул. Вважаю, що необхідно підтримати висловлену в юридичній літературі думку про те, що середній заробіток при незаконному відстороненні від роботи повинен виплачуватися працівнику за весь період вимушеного прогулу.

Щодо матеріальної відповідальності роботодавця, роботодавця-підприємця за шкоду, заподіяну здоров'ю працівника, вважаємо, що система платежів до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань України (далі - Фонд) повинна містити надбавки до базового тарифу, що будуть виконувати роль економічних санкцій, та знижки з базового тарифу - вони будуть виступати у якості економічних стимулів. Така система буде робити для роботодавця економічно вигідним вкладення коштів в охорону праці на підприємстві, що дозволить реально підвищити рівень безпеки трудової діяльності у сучасних умовах.

На підставі усього викладеного, вважаємо, що зроблені у роботі висновки та надані пропозиції з вдосконалення правового регулювання юридичної відповідальності роботодавця-підприємця сприятимуть усуненню суперечностей, колізій, неузгодженостей, прогалин, що були виявлені у чинному законодавстві, що регулює юридичну відповідальність роботодавців, а також у разі їх застосування та реалізації забезпечать більш ефективний

ЗМІСТ

Секція 1

СОЦІОКУЛЬТУРНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Кальман О.Г. Економічна злочинність в Україні: стан, тенденції, протидія	3
Горбаньов І.М. Кримінологічна характеристики особи, що вчиняє порушення авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм	10
Сингаївська І.В. Кримінологічні особливості збуту підроблених грошових знаків	16
Панасенко Р.А. Щодо криміналізації та тлумачення "рейдерства" в Україні	21
Назимко Є.С. Оптимізація міри покарання в санкціях ст. 199 КК України, як кримінально-правовий спосіб впливу на економічну злочинність	29

Секція 2

ПРАВО ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ

Пекін А.Ю., Малаєва Т.В. Сучасні проблеми визначення рівня економічної безпеки підприємництва	33
---	----

Тісунова В.М. Сертифікація як засіб державного контролю якості продукції.....	38
Мовчан Р.О. Звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки – прояв гуманності чи корумпованості?	44
Берест Д.О. Протидія фіктивному підприємництву. Загально-правові питання.....	51
Берлач Ю.А. Негативні наслідки недружніх злиттів і поглинань в Україні.....	56
Бурбело О.А. Калашніков М.М. Організаційно-правові проблеми протидії легалізації (відмивання) злочинних коштів на страховому ринку України.....	60
Щеглов Д.С. Проблеми регулювання господарської діяльності як детермінанти поширення фіктивного господарювання.....	65
Титаренко О.О., Губанова А.В. Проблеми запобігання незаконному обігу дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (кримінально-правовий аспект).....	72
Шестопапов С.В. О роли служб и подразделений ФСКН России в предупреждении преступлений в сфере наркобизнеса.....	78
Яковлева О.Н. К вопросу о законности деятельности коллекторских фирм.....	84
Бурбело О.А. Недодаєва Н.Л. Особливості мотивації податкових злочинів та правопорушень в період фінансової кризи.....	88
Кобец П.Н. Совершенствование уголовной политики Российской Федерации – важнейший способ воздействия на экономическую преступность.....	94
Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємництва.....	100
Волкова Г.І. Тіньова приватизація як один з елементів паразитичних синдикатів.....	106
	181

Воронечкая М.В. Проблема продовольственной безопасности России как части экономической и национальной безопасности государства в условиях экономического кризиса	111
Гончаров В.Н., Бондарчук А.В. Проблемы теневого рынка в АПК Украины.....	117
Дмитрук Є.В. Економічна безпека підприємств під прицілом рейдерів: репутаційний аспект	122
Зачепило А.В. Коррупция в сфере лицензирования хозяйственной деятельности	128
Лобовикова Е.А. Кибертерроризм в условиях формирования информационного общества	134
Несвіт Є.О. Перевірки суб'єктів господарювання підрозділами ДСБЕЗ: питання дотримання законності.....	141
Прохорова О.А. Некоторые проблемы борьбы с коррупцией в природопользовании.....	147
Савилов М.Г. Роль гражданского общества в борьбе с преступностью.....	153
Цвилгий-Букланова А.А. Налоговые преступления - современная угроза безопасности России.....	159
Чуніхіна Л.М., Маслаков С.М. Колізія норм податкового права як фактор девіантності суб'єкта підприємницької діяльності.....	165
Котова Л.В., Капліна Г.А. Юридична відповідальність роботодавця-підприємця за порушення трудових прав працівників в сучасних умовах України	171

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

БІЗНЕС І ЗЛОЧИННІСТЬ

Спеціальний випуск № 5

Друкується мовою оригіналу

Відповідальний за випуск *А.Ю. Пекін*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцко*
Комп'ютерна верстка *О.Є. Маслова*

Підписано до друку 09.07.2010.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура. Book Antiqua. Ум. друк. арк. 10.7.
Ум. фарбо-відб. 11,5. Обл.-вид. арк. 10,695.
Тираж 300 прим. Зам. № 32

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4